

”Minä olen vain yksinkertainen lapsi, enkä ymmärrä, miksi me ihmiset tuhoamme luontoa.”

Lapset ympäristövastuunkantajina Timo Parvelan *Ella ja kaverit* -teoksissa

Katariina Kaukonen

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Joulukuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Katariina Kaukonen

”Minä olen vain yksinkertainen lapsi, enkä ymmärrä, miksi me ihmiset tuhoamme luontoa.” Lapset ympäristövastuunkantajina Timo Parvelan *Ella ja kaverit* -teoksissa
Sivumäärä: 70

Tiivistelmä

Tässä kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmassa tutkin Timo Parvelan teoksien *Ella ja Äf Yksi* (2008), *Ella ja kaverit menevät metsään* (2013) ja *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* (2019) lapsipäähenkilöitä ympäristövastuunkantajina. Analysoin tutkimuskohteitteni lapsipäähenkilöiden vastuuta ympäristöstä suhteessa teoksissa esiintyviin aikuisiin sekä ihmisten ja luonnon suhteen esittämistä. Lisäksi pohdin, voivatko tutkimuskohteeni edistää lapsilukijan ekologista lukutaitoa. Näiden lisäksi tarkastelen Ella-teosten tapaa rohkaista lukijaansa aktivismiin ja pohdin sen suhteutumista ympäristövastuuseen.

Teoreettinen viitekehýkseni on ekokriittinen ja tutkimukseni kuuluu lastenkirjallisuuden tutkimuksen alaan. Analyysissáni risteävätkin ekokriittinen ote ja lastenkirjallisuuden konventioiden tarkastelu. Läpi tutkielman tarkastelen kohdeteoksiani peilaten niitä Lawrence Buellin ympäristötekstin määritelmiin sekä lastenkirjallisuuden pedagogiseen ulottuvuuteen.

Tutkielmani osoittaa, että tarkastelemissani Ella-teoksissa lapset kantavat ympäristövastuuta harteillaan samalla kun aikuiset toimivat niissä monin eri tavoin ympäristöä vahingoittavasti. Ellan luokan opettaja on kuitenkin poikkeus muiden aikuisten joukossa, eivätkä lapset hänen ansiostaan ole täysin yksin. Tutkielmani toinen keskeinen havainto on se, että lastenkirjallisuudella on mahdollisuus muokata lapsilukijansa ekologista lukutaitoa tarjoamalla tälle väylän suhteuttaa omaa ajatusmaailmaansa tekstissä läsnä oleviin tapoihin katsoa maailmaa. Kolmas keskeisin havaintoni kokoaa yhteen aiemmat pohdintani, sillä tulkintani on, että tutkimuskohteeni pyrkivät ympäristövastuun siirtämisen sijaan rohkaisemaan lasta toimiin tarjoamalla tälle toivoa ja opettamalla lapsen tasoisesti, mitä tämä ympäristön hyväksi voi itse tehdä.

Avainsanat: lastenkirjallisuus, ekokritiikki, Timo Parvela, ekologinen lukutaito, ympäristöteksti

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2	Aiheen rajausta ja tutkimuskysymykset	6
1.3	Teoreettinen tausta, aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet	8
2	Vastuu ympäristöstä lasten harteilla	15
2.1	Lapset maailmaa pelastamassa	15
2.2	Aikuiset vastaan lapset?	20
2.3	Opettaja lasten puolella	26
3	Ekologista lukutaitoa muovaamassa	33
3.1	Ihmiset vastaan luonto?	33
3.2	Ekokriittistä kapitalismikritiikkiä lapsille	43
4	Kutsu aktivismiin?	49
4.1	Luonto, äiti ja luontoäiti	49
4.2	Rohkaisua vai vastuun vierittämistä?	55
	Lopuksi	64
	Lähteet	67

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Aurinko paistoi lämpimästi. Oli ihana kesäinen päivä. Lammen vesi oli täysin tyyni ja pienet vesiolennot luistelivat sen pinnalla. Oli vaikea uskoa, että kaikkea sitä kaunista ja hyvää uhkasi katastrofi. (*Ella ja kaverit menevät metsään* = EJKMM 93)

Elämme tänä päivänä keskellä ympäristökriisiä, ja tulevaisuutemme ihmiskuntana tällä planeetalla on uhattuna ennennäkemättömällä tavalla. Me aikuiset olemme jättämässä maapallon tuleville sukupolville sellaiseen tilaan, josta meidän ei ole syytä olla ylpeitä. Koska nykylapset ovat niitä, joihin menneet, nykyiset ja tulevat ilmastotoimet tai niiden puute tulevat merkittävimmin vaikuttamaan, pidän tärkeänä sitä, millä tavoin näistä teemoista lapsille puhutaan. Yksi keskeinen tapa tämän asian käsittelyyn lasten kanssa on tietenkin kirjallisuus. Maria Laakso ja kumppanit (2011, 9–10) toteavat, että suomalaisessa lastenkirjallisuudessa luontoon liittyvät teemat ovat olleet esillä jo Topeliuksen tuotannosta 1800-luvulta lähtien, mutta etenkin 1900-luvun puolivälissä tapahtuneen ympäristöheräämisen jälkeen on ilmastonmuutos aiheena ollut lastenkirjallisuudessa vahvasti läsnä.

Tarkastelen tutkielmassani kolmea eri Timo Parvelan teosta, *Ella ja Äf Yksi* (2008), *Ella ja kaverit menevät metsään* (2013) sekä *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* (2019) tutkien niiden lapsihenkilöhahmoja ympäristövastuunkantajina. Teokset kuuluvat kaikki samaan *Ella ja kaverit* -sarjaan, jonka kohdeyleisöä ovat alakouluikäiset. *Ella*-päähenkilön, tämän luokkatovereiden ja heidän opettajansa kommellusten ympärillä pyörivää lastenkirjasarjaa on julkaistu vuodesta 1995, ja tällä hetkellä se kattaa kaiken kaikkiaan 35 teosta. Minulla on itselläni varsin lämmin suhde etenkin sarjan varhaisimpiin julkaisuihin, enkä ole pitkien, *Ella*-kirjojen parissa viettämieni lukutuntien kanssa yksin. Parvelan kirjoja on myyty kaiken kaikkiaan yli miljoona kappaletta, niitä on käännetty yli kahdellekymmenelle kielelle ja sovitettu elokuviksi ja näytelmiksi (Tammi: Timo Parvela).

Timo Parvela on yksi luetuimmista kirjailijoistamme sekä Suomessa että sen rajojen ulkopuolella. Hänen tuotantonsa kattaa kaiken kaikkiaan yli 80 teosta, joista tunnetuimpia *Ella ja kaverit* -sarjan lisäksi ovat Kepler62-, Maukka ja Väykkä- sekä Sammon vartijat -sarjat. Parvela on valmistunut itse kasvatustieteiden maisteriksi ja aloittanut uransa luokanopettajana, mutta siirtynyt täyspäiväiseksi kirjailijaksi vuonna 1995. Hän on saanut lukuisia palkintoja työstään, muun muassa Finlandia Junior -palkinnon vuonna 2006

teoksellaan *Keinulauta* ja Pro Finlandia -mitalin vuonna 2019 ansiostaan taiteilijana. Parvela on profiloitunut kirjailijanuransa lomassa myös aktiivisena lukutaidon ja lasten oikeuksien puolustajana ja saanut tästä työstään esimerkiksi Unicefin Lasten oikeuksien vaikuttaja -tunnustuksen vuonna 2016. (Timo Parvela¹; Tammi: Timo Parvela)

Parvelan tuotannossa on useampiakin tutkielmani kannalta kiinnostavia teoksia, viimeisimpänä heinäkuussa 2024 julkaistu *Ella ja kaverit Itämeren pelastajina* -teos. Kyseinen teos on toteutettu yhteistyössä John Nurmisen Säätiön kanssa² ja sisältää takakantensa mukaan tietoa Itämerestä sekä siitä, millä tavoin voimme kaikki yhdessä huolehtia merestä ja sen eliöistä. Ella ja kaverit lähtevät teoksessa Itämerelle jäljittämään kadonnutta sormusta, mutta joutuvatkin huomaamaan, että sormuksen lisäksi pelastusta kaipaa myös koko Itämeri. (Parvela, 2024.) Itämerta käsittelevä teos tulee jo hyvin lähelle suomalaisen lapsilukijan elämänpiiriä ja näin tarjoaa tälle hyvinkin konkreettista tarttumapintaa ympäristönsuojelun tematiikkaan. Kyseinen Ella-kirja olisi varmasti soveltunut osaksi tutkimusaineistoani, mutta ei valitettavasti julkaisuajankohtansa vuoksi ennättänyt enää mukaan tutkimukseeni.

Olen valikoinut kolme Ella-kirjaa kohdeteoksikseni kahden kriteerin perusteella: julkaisuajankohdan ja ympäristötekstin ominaisuuksien täyttymisen (tästä lisää alaluvussa 1.3). Vanhin tarkastelemistani teoksista on julkaistu vuonna 2008 ja kaksi tuoreempaa 2010-luvulla. Ajattelen tämän olevan tutkielmani kannalta varsin olennaista, sillä teokset on kirjoitettu ja julkaistu keskellä ilmastonmuutoksesta ja sen hillitsemisestä käytävän keskustelun yleistymistä tiedeyhteisön ja aktivistien parista valtavirran tietoisuuteen. Tämä ei varhaisimpien sarjan osien kohdalla vielä pitänyt paikkaansa, mutta reilusti 2000-luvun puolella julkaistujen teosten aikana huoli ilmastosta on kiistatta ollut jo vahvasti läsnä. Tämä huoli näkyy yhä vahvemmin sarjan uudemmissa osissa, kuten yllä mainitusta, hiljattain julkaistusta Itämeri-teoksestakin voi huomata.

Ella ja Äf Yksi -teoksen (EJÄY) aluksi Ellan koulu päätetään lakkauttaa, ja luokka siirretään toiseen, kymmentuhannen oppilaan jättikouluun. Uudessa koulussa opiskelee myös Äf Yksi, tuleva formulalupaus, jonka isä aikoo rakennuttaa formularadan Ellan vanhan koulun

¹ Lähteenä on kirjailijan omat nettisivut.

² John Nurmisen Säätiön nettisivuilla säätiön kerrotaan olevan Itämeren suojelija ja sen kulttuurin puolestapuhuja. Säätiö toteuttaa konkreettisia merensuojeluhankkeita yhteistyökumppaneidensa kanssa, mutta ympäristötyön ohella se omien nettisivujensa mukaan myös luo uudenlaisia taiteen ja tieteen välisiä kohtaamisia sekä puhuttelevia sisältöjä esimerkiksi kustantamalla merikirjallisuutta. (John Nurmisen Säätiö 2024.)

paikalle. Tämä teos eroaa kahdesta muusta tarkastelemastani siinä, että sen varsinaisena aiheena eivät ole eläimet tai luonto. Minusta on kuitenkin huomionarvoista, miten samaa tematiikkaa esiintyy myös tässä teoksessa, joka pintapuolisesti kertoo uuteen kouluun vaihtamisesta ja formularadasta. Teoksen edetessä uhattuna ei olekaan enää vain vanha koulu, vaan esimerkiksi myös opettajan koti ja uhanalaisen kuoriaisen sukupuutolta selviäminen. Niinpä Ellan ja hänen luokkatovereidensa täytyy saada aikuiset, etenkin pahamaineinen rahamies Keijomika Yksi, ymmärtämään asioiden oikea tärkeysjärjestys.

Ella ja kaverit menevät metsään -teoksessa Ellan opettaja päättää järjestää kesälomalla luontokoulun, jonne Ella luokkatovereineen päätyy. Leirillä on tarkoitus opettaa opettajan näkemyksen mukaan luonnosta vieraantuneille nykylapsille tarpeellisia taitoja, kuten nuotion sytyttämistä ja suunnistusta. Kun lapsille ja opettajalle selviää, että metsään ollaan rakentamassa kesämökkialuetta juuri keskelle rauhoitettujen saukkojen asuinympäristöä, päätyvätkin nämä käymään taistoa luonnon ja sen asukkien puolesta rakentajia, metsureita ja metsästäjiä vastaan. Teoksen edetessä tulee selväksi, että luonnosta ovat vieraantuneet nykylasten sijaan monet nykyiset aikuiset. Ellan, hänen kavereidensa ja heidän opettajansa tehtäväksi tuleekin kasvattaa nämä aikuiset jälleen kunnioittamaan luontoa.

Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä -teos (EJKH) käsittelee ilmastonmuutosta ja luonnonsuojelua kohdeyleisönsä tasoisesti. Teoksen on kuvittanut Mervi Lindman, ja se onkin tutkimuskohteistani ainoa, joka pitää sisällään myös kuvia. Kuten jo sarjassa aiemmin ilmestyneissä kirjoissa on tullut ilmi, Ellan luokan opettaja välittää luonnosta kovasti ja on nyt ”pikkuisen huolestunut maapallosta” (EJKH 5). Hänen huolensa välittyy teoksen edetessä myös lapsille, ja he yhdessä ryhtyvät pohtimaan erilaisia ratkaisuja luonnon suojelemiseksi. Teoksessa esiintyy myös sarjan joissakin muissakin osissa käytetty ”Kaikki mitä meidän pitää tietää” -sarja, jossa yksi päähenkilöistä, Tuukka, antaa faktapohjaisia tietoiskuja joistakin teoksen teemaan liittyvistä aiheista. *Ella ja kaveri hiilijalanjäljillä* -teoksessa Tuukka valaisee lukijoita metsästä, siivoamisesta ja luonnonsuojelusta humoristisella otteella.

1.2 Aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset

Keskityn tutkielmassani tarkastelemaan lapsipäähenkilöitä ympäristövastuunkantajina suhteessa teoksissa esiintyviin aikuisiin sekä ihmisten ja luonnon suhteen esittämistä. Kysyn, siirretäänkö kohdeteoksissani ympäristövastuuta lapsille sellaisella tavalla, joka vapauttaa nykyhetken aikuiset tuosta vastuusta. Ympäristövastuulla tarkoitan tunnetta velvollisuudesta huolehtia ympäristöstä, joka syntyy siitä, että tiedostaa omien toimintojensa vaikutukset

siihen. Ajattelen, ettei tätä velvollisuuden tunnetta pysty kokemaan, ellei ymmärrä erilaisia ympäristökriisin taustalla olevia tekijöitä tai suostu myöntämään oman osuutensa merkitystä tuossa kokonaisuudessa.

Tutkielmani toisessa luvussa pohdin, millaista vastuuta ympäristön tulevaisuudesta lasten harteille teoksissa asetetaan, ja miten tämä suhteutuu aikuisten henkilöhahmojen vastuuttamiseen. Omassa alaluvussaan tarkastelen Ellan luokanopettajaa ja vertaan tätä muihin teoksissa läsnä oleviin aikuisiin. Ellan opettajalla on näkemykseni mukaan hyvin poikkeuksellinen aikuisen rooli teoksissa ja pohdinkin, mikä on hänen merkityksensä lasten ympäristövastuun kannalta.

Tutkielmani kolmannessa luvussa kysyn, millä tavoin ihmisistä, maailmasta ja luonnosta kirjoittamisella edistetään lapsilukijoiden ekologista lukutaitoa ja tätä kautta pyritään vaikuttamaan heidän luontosuhteensa muotoutumiseen. Tarkastelen, miten teokset osaltaan vahvistavat, osaltaan kyseenalaistavat ajatusta ihmisen ja luonnon vastakkaisuudesta esimerkiksi niissä esiintyvien eläinhahmojen kautta. Lisäksi erittelen teoksista tulkitsemani kapitalismikritiikkiä sekä pohdin sen merkitystä suhteessa ekologiseen lukutaitoon.

Tutkielmani neljännessä luvussa keskityn siihen, mihin kahdessa aiemmassa luvussa purkamieni teoksissa esiintyvien teemojen ja keinojen kautta kenties pyritään. Tarkastelen teoksissa viliseviä metaforia luontoäidistä ja toisaalta niissä myös paljon läsnä olevia konkreettisia äitejä. Esitän, että teokset pyrkivät rohkaisemaan lukijaansa aktivismiin, ja pohdin siihen liittyviä eettisiä kysymyksiä sekä pyrkimyksen taustalla tulkittavissa olevia pedagogisia tarkoitusperiä. Keskityn tässä luvussa myös tarkastelemaan tutkimuskohteiden sisältämää huumoria pidemmin. Tulkintani mukaan ympäristövastuun siirtämisen ja toimintaan rohkaisun välinen ero tulee esiin juuri huumorin avulla.

Koska vain yksi kolmesta tarkastelemistani teoksista on kuvitettu, eivätkä kuvat siinäkään ole mielestäni omien tutkimuskysymysteni kannalta erityisen keskeisiä, olen rajannut ne tutkimuskysymysteni ulkopuolelle. Huomionarvoista on kuitenkin se, että tuoreimmassa ja kenties myös selkeimmin johonkin tarpeeseen vastaamaan kirjoitetussa teoksessa tosiaan on kuvitus, vaikkeivat Ella-sarjan teokset alun perin ole sisältäneet kuvia. Tämä selittynee kenties kustantajan näkemyksellä 2020-luvun taitteessa julkaistavasta lastenkirjallisuudesta. Oman vaikutelmani mukaan sarjan teokset ovat ajan saatossa lyhentyneet ja saaneet rinnalleen kuvituksen pyrkimyksenä ehkäpä vedota paremmin nykyisiin lapsilukijoihin, joiden keskittymiskyky ja lukutaito oletetaan heikommiksi kuin vielä joitakin vuosia sitten.

Mirja Nieminen (2022, 27) määrittelee, että kuvakirjassa kuva ja sana yhdistyvät kokonaisuudeksi, jossa ne vaikuttavat toistensa tulkintaan. Kuvakirjan esitysmuodossa kuva ja sana ovat toisistaan erottamattomia ja voivat hänen mukaansa saada myös sellaisia merkityksiä, joita niillä ei ilman toisiaan olisi (mt.). Mustavalkoisia, vain sinne tänne ripoteltuja kuvia sisältävässä *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa kuvat ja sanat eivät muodosta Niemisen kuvaaman kaltaista kokonaisuutta, eikä teosta siksi voi pitää kuvakirjana. Teoksen kuvissa esiintyy useimmiten jokin tekstin kohta havainnollistettuna ikään kuin tukemassa tekstin ymmärrettävyyttä, mutta teoksen juoni ei esimerkiksi etene kuvien avulla eikä pelkkiä kuvia seuraamalla pysty päättelemään, mitä kirjassa tapahtuu. Kuvat toimivat kyllä jonkin verran hyperbolina sekä saattavat sisältää puhekuplia. Sarjakuvaelementit ovat kuitenkin niin vähäisiä, eivätkä puhekuplien sisällöt mielestäni tuo erityisesti mitään lisää varsinaiseen kerrontaan, että olen päättänyt olla sisällyttämättä niitä osaksi tutkimustani.

1.3 Teoreettinen tausta, aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys on ekokriittinen ja tutkielmani kuuluu lastenkirjallisuuden tutkimuksen alaan. Lastenkirjallisuuden sisältämien luontokuvausten ja muiden ympäristöön, inhimillisiin ja ei-inhimillisiin liittyvien teemojen yleisyydestä huolimatta on kirjallisuustieteessä havahduttu tämän kaiken tieteelliseen tarkasteluun melko myöhään (Lammi 2022, 181). Ekokriittinen näkökulma kirjallisuuteen tutkii inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten suhteiden esittämistä kirjallisuudessa, ja siihen myös liittyy usein huoli ihmisen biosfääriä tuhoavasta vaikutuksesta (Marland 2023, 846). Nykyisessä, lastenkirjallisuuden luontotematikkaa koskevassa tutkimuksessa hyödynnetään nimenomaan ekokritiikkiä, minkä vuoksi koenkin sen hyödyttävän minua keskeisesti tutkimuskysymysteni käsittelyssä.

Kuten jo yllä mainitsin, olen valikoinut kohdeteokseni sen perusteella, että ympäristötekstin ominaisuudet täytyvät niissä kaikissa. Lawrence Buellin (1995, 5–7) määritelmän mukaan ympäristötekstin ominaisuuksia on neljä:

1. Ei-inhimillinen ympäristö on tekstissä muistuttamassa lukijaa historian ja luonnon historian välillä vallitsevasta yhteydestä, ei pelkästään kehystämässä tekstin tapahtumia.
2. Inhimillinen etu ei ole ainoa oikeudenmukaiseksi mielletty etu tekstissä.
3. Tekstin etiikkaan sisältyy ihmisen vastuu luonnosta.

4. Teksti sisältää, vähintään epäsuorasti, käsityksen luonnosta prosessina jonkin pysyvän tai annetun sijaan.

Katson, että nämä kaikki neljä ominaisuutta täyttyvät kohdeteoksissani, kuten tutkielmani edetessä pyrin laajasti osoittamaan osana analyysiani. *Ella ja Äf Yksi*, *Ella ja kaverit menevät metsään* ja *Ella hiilijalanjäljillä* soveltuvat siis kaikki ympäristöteksteinä hyvin ekokriittisestä näkökulmasta tarkasteltaviksi.

Kenties tunnetuin kotimaisen lastenkirjatutkimuksen alan teos on *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa* (toim. Laakso ym. 2011). Antologiassa tutkitaan kattavasti suomalaista lapsille ja nuorille suunnattua ympäristö- ja luontoteemaista kirjallisuutta, ja se on toiminut yhtenä keskeisimpänä inspiraation lähteenä omalle tutkimukselleni.

Hieman tuoreempi, tutkimukselleni hyvin olennainen lähde on *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen* -antologiassa (2022) julkaistu Marianna Lammin artikkeli, joka käsittelee nimenomaan lastenkirjallisuuden ekokriittistä tutkimusta. Artikkelissa tarkastellaan lastenkirjallisuutta juuri sellaisella tavalla, jolla olen itsekin kohdeteoksiani tutkielmani ideoinnin alusta saakka pohtinut. Lammin artikkeli siis kiteytti minulle varsinaiseksi tutkimussuuntaukseksi sen näkökulman, jolla halusin kohdeteoksiani lähestyä.

Ajattelen, että ekokriittiseen otteeseen lastenkirjallisuuden tarkastelussa sopii hyvin ekologisen lukutaidon käsite, joka Karoliina Lummaan (2011, 184) mukaan on ”valmiutta erilaisten luontoa koskevien käsitysten ja esitysten tulkintaan sekä niiden taustalla olevien ja niiden synnyttämien merkitysten tunnistamiseen”. Luontokäsityksen muotoutumisessa tarinat ovat hänen mukaansa hyvin keskeisiä. Käsite juontaa juurensa ympäristötutkija David Orrin teokseen *Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World* (1992). Luen siis tutkimiani Ella-kirjoja tehden oletuksen siitä, että niiden luontokuvauksen – sekä ympäristön että muunlajisten eläinten – yhtenä tavoitteena on pyrkiä kehittämään lukijansa ekologista lukutaitoa.

Koska tulkitseen, että tarkastelemieni teosten lapsihahmojen kuvaus ympäristövastuunkantajina sisältää pedagogisia tarkoituksiperiä, on lastenkirjallisuuden pedagoginen tutkimus myös keskeinen osa tutkielmani teoreettista taustaa. Torben Weinreich (2000, 109) määrittelee, että pedagogiikka kirjailijan välineenä tekee seuraavia asioita lastenkirjallisuudelle:

1. Se saa aikaan sen, että kirjailijan on otettava luovassa prosessissaan huomioon myös lukijan kompetenssit.
2. Tämän seurauksena pedagogiikka muuttaa tekstin ilmaisusta kommunikaatioksi, kun teksti päättyy sisältämään sellaisia veloituksia, jotka eivät ole taiteelle olennaisia.
3. Tässä prosessissa pedagogiikasta ei tule vain taiteen edellytys vaan ennemminkin sitä rajoittava tekijä.

Weinreichille pedagogiikka liittyy siis vahvasti tekstin kirjoittajaan ja tämän kirjoitusprosessiin. Kirjallisten tekstien osalta hän kuitenkin tekee eron *pedagogisen* ja *didaktisen* lastenkirjallisuuden välille. Didaktisessa lastenkirjallisuudessa pedagogiset tavoitteet näyttäytyvät tekstissä selkeänä strategiana opettaa jotakin ja vaikuttaa lukijaansa. Weinreich korostaakin intentionaalisuuden merkitystä suhteessa didaktiseen kirjallisuuteen. Hänen mukaansa tekstistä tekee didaktisen kirjailijan tai esimerkiksi kustantajan tietoinen pyrkimys vaikuttaa lukijaansa. Tällöin taustalla on ajatus oletetusta lukijasta henkilönä, jota nimenomaan täytyy ohjata ja opettaa. (Weinreich 2000, 53–54; 110–111.) Tulkintani mukaan tarkastelemieni teosten kirjailija onkin hyödyntänyt pedagogiikkaa välineenään kirjoitusprosessissaan. En tutkimuksessani ole kuitenkaan kiinnostunut niinkään (olettamistani) Parvelan tavoitteista, vaan kiinnitän huomiota ennemminkin siihen, edustavatko tarkastelemanani Ella-kirjat ennemminkin pedagogista vai didaktista lastenkirjallisuutta.

Toni Lahtinen ja Olli Löytty (2024, 4–5) kirjoittavat empiirisestä ekokritiikistä³ ja sen puitteissa tehdystä tutkimuksesta kirjallisuuden empatian herättämisen voimasta. He toteavat, että optimistinen ajatus kirjallisuuden kyvyistä kasvattaa lukijoidensa ymmärrystä muiden ihmisten ajatuksista ja tunteista on peräisin kiistanalaisesta mutta popularisoituneesta tutkimuksesta. David Comer Kiddin ja Emanuele Castanon tutkimus *Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind* (2013) on laajasti siteerattu osoitus kirjallisuuden mahdollisuudesta kasvattaa lukijansa emotionaalista älykkyyttä huolimatta siihen kohdistuneesta kritiikistä. Tutkimusta on kritisoitu, koska se tarjoaa vähäisesti todisteita väitteidensä tueksi. (Lahtinen & Löytty 2024, 4–5.)

³ Empiirinen ekokritiikki on ekokritiikin osa-alue, joka yhdistelee ympäristöllistä näkökulmaa yhteiskuntatieteellisiin menetelmiin. Sen tavoitteena on testata empiirisiin menetelmiin tulkintoja ja väitteitä ympäristöongelmia käsittelevien kertomusten hyödyistä. Empiirinen ekokritiikki on siis kiinnostunut siitä, miten ympäristöä käsittelevä kirjallisuus vaikuttaa sen lukijoiden tietoisuuteen, asenteisiin ja käyttäytymiseen. Tutkimusta on toistaiseksi tehty esimerkiksi viestinnän ja psykologian lähestymistapoja soveltavilla kysely- ja haastattelumenetelmillä. (Lahtinen & Löytty 2022, 15.)

Lahtinen ja Löytty (2024, 10) toteavatkin, että empiirisen ekokritiikin yksiselitteisin saavutus on sen osoittaminen, ettei ympäristöä käsittelevä kirjallisuus aina vaikuta lukijoihinsa sen kirjailijan aikomalla tavalla. Eri lukijoiden kokemukset samasta teoksesta voivatkin vaihdella riippuen esimerkiksi lukijan iästä ja sukupuolesta. Kirjallisuuden tavoitteet lisätä tietoisuutta ilmastonmuutoksesta toteutuvat aina vain jossain määrin, oikeastaan niiden vaikutuksia lukijaan ei koskaan voida täysin ennakoida. (Mt.). Oma tutkimukseni ei edusta empiiristä ekokritiikkiä mutta koen, että sen puitteissa on kuitenkin paikallaan mainita empiirisen ekokritiikin osoittamat kiistanalaiset tulokset kirjallisuuden mahdollisuuksista.

Kuten jo ylempänä todettua, tutkimuskohteeni sisältävät näkemykseni mukaan paikoitellen melko selkeitä pedagogisia tarkoitusperiä, joihin paneudun tarkemmin käsitteilyluvuissani. Ajattelen, että etenkin lastenkirjallisuuden kontekstissa Lahtisen ja Löytyn käsittelemien kirjallisuuden tai kirjailijan tavoitteiden voi ajatella tarkoittavan nimenomaan pedagogisia tavoitteita. Tarkoituksenani onkin pohtia, millaisin eri tavoin tutkimuskohteeni kenties voivat vaikuttaa lukijan ekologiseen lukutaitoon – katseeni ei siis kohdistu lainkaan pedagogisten tavoitteiden toteutumiseen tai seuraamuksiin itseensä. Tästä syystä ajattelen olevan perusteltua, että lähdän analyysissäni siitä olettamuksesta, että kirjallisuudella on nimenomaan *mahdollisuus* herättää empatiaa lukijassaan. Oman tutkimukseni kannalta olennaista ei ole se, mitä tästä mahdollisuudesta seuraa.

Nojaan tutkielmassani lastenkirjallisuudentutkija Maria Nikolajevan työhön ja ajatuksiin. Hän on yksi lastenkirjallisuuden tutkimuksen merkittävimmistä nimistä, joka on painokkaasti nostanut tutkimuksissaan esiin lastenkirjallisuuden esteettisiä aspectteja. Nikolajeva toteaa, että lastenkirjallisuudella on aikuisten kirjallisuudesta poiketen oma erityinen historiallinen ja sosiaalinen kontekstinsa, joka liittyy etenkin siihen usein sisältyviin kasvatuksellisiin tarkoituseriin. Lastenkirjallisuuden pedagogisesta ulottuvuudesta huolimatta kuuluu sitä kuitenkin Nikolajevan mukaan tutkia kirjallisuudentutkimuksellisesti. (Nikolajeva 2005, xi–xviii.) Nojaan tutkielmassani hänen näkemykseensä siitä, ettei lastenkirjallisuuden mekanismien tutkiminen ja ymmärtäminen poissulje sen esteettisiä puolia tai estä niistä nauttimista (Nikolajeva 2005, 271).

Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden julkaisumäärät ovat tänä päivänä verrannollisia julkaistuun aikuistenkirjallisuuden nimikemäärään (vrt. Heikkilä-Halttunen 2013, 247), ja myös lastenkirjatutkimusta tehdään Suomessa paljon, kuten Lastenkirjainstituutin sivuilla on

nähtävissä (Lastenkirjainstituutti)⁴. Parvelan Ella ja kaverit -sarjan kohta kolmekymmentävuotisen taipaleen suomalaisen lastenkirjallisuuden ytimessä huomioon ottaen ei ole yllättävää, että sarjan teoksia on tutkittu jo moneen otteeseen. Kirjallisuustieteissä esimerkiksi Nygrén (2021 ja 2022) on sekä kandidaatintutkielmassaan että pro gradu -tutkielmassaan tutkinut *Ella ja kaverit* -teosten crossover-kirjallisuuden⁵ piirteitä. Myös muissa oppiaineissa Ella-kirjat tuntuvat olevan suosittu tutkimuskohde. Kasvatustieteissä sarjan teokset ovat kiinnostaneet muun muassa tyttöjen representaation (Jurvelin 2019), moraalien ja eettisyyden (Soinlahti 2021) sekä opettajan kuvan (Havola 2022) tiimoilta.

Ekokriittisellä otteella sarjaa on lähestynyt Näriäinen (2022) tarkastellessaan ympäristökasvatuksen ilmenemistä *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa. Hänen pro gradu -tutkielmansa keskittyy nimenomaan ympäristökasvatuksellisiin elementteihin teoksen tekstissä ja kuvissa, siinä missä omassani lähestyn teosten pedagogisia tavoitteita ekologisen lukutaidon osalta omana keinonaan siirtää ilmastovastuuta lapsille. Koska tämän eron lisäksi tarkastelen tutkielmassani myös kahta muuta Ella-sarjan teosta, pidän oman tutkielmani aihetta ja rajausta perusteltuina. Ekokriittinen luentani Ella-kirjoista tarjoaa uutta tietoa suomalaisen lastenkirjallisuuden kentälle.

Keskeisimpiä käsitteitä tutkimuksessani ovat ympäristö, ympäristökriisi ja luonto. Nämä kaikki kolme limittyvät niin kielenkäytössä kuin analyysissänikin paljon keskenään ja tulevat myös määriteltyksi eri lähteissä melko eri tavoin. Tämän vuoksi onkin paikallaan selventää, mitä kukin käsite omassa käytössäni tarkoittaa.

Etenkin luonto on käsitteenä hyvin ongelmallinen kaikessa monimerkityksellisyydessään ja monikerroksisuudessaan. Sen on perinteisesti määritelty tarkoittavan elinympäristöä, jonka muodostavat ”maaperä sekä vesi- ja ilmakehä kasveineen ja eläimineen” (Tieteen termipankki a). Tällöin kyse on yleensä etenkin sellaisesta luonnosta, jota ihminen on muokannut vain vähän tai ei ollenkaan. Toinen mahdollinen luonnon määritelmä taas pitää sisällään kaiken olemassa olevan – tämän käsityksen mukaan luonto on siis kaikkien todellisten ja mahdollisten tosiasioiden summa ja kokonaisuus. (Mt.) Tässä tutkielmassa teosten luontoa

⁴ Lähteenä on Lastenkirjainstituutin www-sivusto, jossa kerrotaan, että instituutti tallentaa laajasti niin kotimaista kuin kansainvälistäkin lasten- ja nuortenkirjallisuutta koskevaa tutkimusta ja opinnäytetöitä.

⁵ Termillä *crossover-kirjallisuus* viitataan sellaiseen kirjallisuuteen, joka puhuttelee sekä lapsi- että aikuisyleisöjä samanaikaisesti. Tämänkaltaisille teoksille ei kuitenkaan suomeksi ole yhtä vakiintunutta nimitystä, vaan *crossover*-termin lisäksi voidaan puhua myös esimerkiksi *kaksoispuhuttelusta*, *ambivalentista*, *kaksitasoisesta* tai *kaksiäänisestä* kirjallisuudesta. (Vrt. Laakso 2014, 39.)

tarkastellessani määrittelen luonnon painottaen yllä mainitsemistani ensimmäistä. Katson teosten luontoon lukeutuvan mukaan muunlaisiset eläimet sekä (melko) koskemattomat luontoympäristöt, joita niissä esiintyy.

Luontoon kuuluvat määrittelyssäni nimenomaan ei-inhimilliset eläimet, sillä tulkitsen teosten luontokuvausta niin, että ihminen on niissä jotakin luonnosta erillistä. Ajattelen itse ihmisen olevan eläin, joskin inhimillinen sellainen, siinä missä mikä tahansa muukin, ja täten osa luontoa yllä olevan määritelmän mukaan. Kohdeteoksissani ihminen ei tulkintani mukaan kuitenkaan lajina (enää) kuulu luontoon – itse asiassa silloin, kun ihminen teoksissa menee luontoon, luonnosta tulee jotain muuta. Ihmiset muokkaavat Ella-kirjoissa luontoa omien halujensa ja tarpeidensa mukaiseksi, minkä vuoksi suurin osa teosten luonnosta ei istu yllä mainitsemaani luonnon määritelmään.

Keskeiseksi käsitteeksi tutkimuksessani nouseekin siis ympäristö. Sen määritellään tarkoittavan sellaisten ulkoisten olojen kokonaisuutta, jotka ovat vuorovaikutuksessa ihmisyhteisön tai muun eliöryhmän kanssa (vrt. Maastik 2004). Katson siis, että kolmessa tarkastelemassani Ella-kirjassa ympäristö ja luonto ovat jossakin määrin rinnasteisia tiloja, mutta sillä erotuksella, että ympäristöön kuuluu myös ihminen ja tämän aikaansaamat vaikutukset ympäristöön. Tätä myöten ympäristöön kuuluvat määritelmästäni myös sellaiset vastapareiksi mieltävät miljööt kuin kaupunki ja maaseutu sekä asuinrakennukset ja kesämökit. Määritelmäni mukaan kesämökillä tai maaseudullakaan ei siis olla varsinaisesti luonnossa, sillä nämäkin miljööt ovat ihmisen muovaamia.

Ympäristökriisin määritelmä taas liittyy läheisesti ilmastonmuutokseen ja ilmastokriisiin. Ehkä edelleen tässä yhteydessä useimmiten käytetty termi ilmastonmuutos määritellään luonnostaan ja eri puolilla maapalloa tapahtuvaksi ilmastollisten olojen vaihteluksi, joka toistuu eri aikaväleillä (Tieteen termipankki b). Tiedeyhteisö painottaa kuitenkin nykyisin ilmaston muuttumisesta puhumisen sijaan muutoksen kutsumista kriisiksi (englanniksi usein *climate crisis* tai *climate emergency*). Tällä nimitystavalla halutaan osoittaa, että vaikka ilmasto on historian saatossa muuttunut useaan otteeseen, tämänhetkisen, hyvin nopeatahtisen muutoksen taustalla ovat nimenomaan ihmisten toimet. (UNEP 2024.)⁶ Käytän tutkielmassani ilmastonmuutoksen sijaan termiä ympäristökriisi, sillä se pitää sisällään sekä

⁶ Lähteenä on UN environment programmen [www](http://www.unep.org)-sivusto.

ihmisen vaikutuksesta johtuvat, epäluonnolliset muutokset ilmastossa että sen ymmärryksen, että muutoksen kohteena on pelkän ilmaston sijaan koko tuntemamme maapallo ympäristönä.

2 Vastuu ympäristöstä lasten harteilla

2.1 Lapset maailmaa pelastamassa

”Juuri silloin kellot soivat ja opettaja antoi meille kotitehtäväksi maailman pelastamisen.”
(EJKH 40)

Kuten yllä olevasta Ellan hyvin huolettomasta ja arkisen oloisessa toteamuksessa on nähtävissä, tarkastelemisiani *Ella ja kaverit* -teoksissa lapset asetetaan monin eri tavoin vastuuseen erilaisten ja erisuuruisten ongelmien ratkaisemisesta. Toni Lahtinen, Satu Grünthal ja Veli-Matti Värri (2022, 55–56) toteavat, että ympäristöarvoja ja -toimijuutta opettavat lastenkirjat ovat nousseet kirjallisiksi ilmiöiksi. Heidän mukaansa sama ilmiö on läsnä myös suomalaisissa lastenkirjoissa, joissa luonnon monimuotoisuuden suojelemista ja ilmastonmuutoksen hillitsemistä edesauttavia taitoja opetetaan nuorille lukijoille (mt.). Tekstiin sisältyvä ihmisen vastuu luonnosta on myös yksi Buellin ympäristötekstin määritelmistä (Buell 1995, 7–8), ja tarkastelemisiani teoksissa tuo kriteeri ehdottomasti täyttyy. Ajattelen kuitenkin, että vastuu – niin otettuna kuin annettunakin – tarkoittaa *Ella*-teoksissa usein sitä, että vain lapsille opetetaan ympäristökriisin hillitsemiseksi vaadittuja taitoja ja vain heidän oletetaan käyttävän niitä.

Ella ja kaverit menevät metsään -teoksessa Ella ja muut oppilaat laativat kantaaottavia saukonsuojelurunoja lausuaakseen niitä isä Yhdelle, jotta tämä tulisi järkiinsä kesämökkihankkeensa suhteen. Opettajan mukaan ”sanan mahti on suurempi kuin miekan” (EJKMM, 60), ja lapset sekä opettaja olettavat runojen saavan isä Yhden ymmärtämään saukoille aiheuttamiensa vahinkojen vakavuuden. Toisin kuitenkin käy:

Joku kyllä tajusi erehtyneensä, mutta se ei ollut isä Yksi. Hän nimittäin nyökkäsi miehille, jotka nykäisivät saahansa käyntiin, ja me tajusimme erehtyneemme raskaasti. Isä Yksi ei ollut runomies, hän oli bisnesmies. (EJKMM 63)

Kun Isä Yhden lähettämät opetuspäällikkö ja Ellan koulun rehtori sitten tulevat lasten leirille keskeyttääkseen sen vedoten siihen, ettei opettaja ole ”hoitanut lupa-asioita kuntoon” (EJKMM 69), tietävät lapset ja opettaja, mistä todellisuudessa on kyse. Rehtori Piippu on itse ostanut kesämökkkitontin leirialueelta ja haluaa saada lapset ja opettajan pois häiritsemästä rakennustöitä. Tilanne näyttää hyvin vakavalta:

Opettaja tuijotti synkästi opetuspäällikköä ja rehtoria. He näyttivät olevan tosissaan. Se tarkoittaisi kaiken loppua. Ainakin saukoille se tarkoittaisi. Jos me emme olisi enää

niitä puolustamassa, isä Yksi patoaisi joen kesämökkiläisten uimalammeksi ja saukkojen kotijoki tuhoutuisi. (EJKMM 69)

On siis selvää, että teoksen lapset kokevat, että vain ja ainoastaan heidän kontollansa on pelastaa saukot ja estää metsä- ja jokialueen tuhoaminen. Kyseisen oivalluksen jälkeen Ellan pohdinnoista käy surullisen selvästi ilmi, miten raastavalta hänestä tuntuu, etteivät aikuiset kuuntele lapsia asiassa, jossa Ella kokee heidän ehdottomasti tietävän paremmin:

Saukot olivat minun mielestäni maailman suloisimpia olentoja. Jos minulta olisi kysytty, olisin vastannut, ettei mikään kesämökki ole arvokkaampi kuin saukkojen koti. Kesämökkihän on sitä paitsi kakkoskoti ihmiselle. Joki puolestaan on saukkojen ykköskoti. Valitettavasti kukaan ei kysynyt minulta. (EJKMM 73–74)

Lahtinen, Grünthal ja Värri (2022, 55–56) toteavat myös, että myönteisiä vaikutustapoja opettavia teoksia on myös arvosteltu yhteiskunnallisen perspektiivin puutteesta. Ne usein jättävät toivomisen varaa esimerkiksi kulutuskritiikin edistämisen tai taloudellisten, sosiaalisten tai kulttuuristen ongelmien pohtimisen suhteen (ks. Christenson 2009). Kun Ellan luokka lähtee retkelle rannalle, heitä odottaa siellä järkyttävä näky:

Kaikki olisi ollut täydellistä, elleivät rannalla olevat roskat olisi pilanneet tunnelmaa. Joka puolella lojui nimittäin muovipulloja, pahvinpalasia, käärepapereita ja ties mitä muuta. [...]

- Ovatko nämä niitä kevään merkkejä? kysyi Pate ja nosti kepillään tyhjän makkarapaketin.
- Valitettavasti ovat, opettaja myönsi.
- Miksi joku haluaa heittää roskia maahan, eikä tuohon roskapönttöön? Hanna ihmetteli. Roskis oli vain muutaman kymmenen metrin päässä.

Meistä oli tosi kummallista, että ihmiset halusivat tulla nauttimaan kauniista maisemasta ja samalla itse tekivät siitä ruman levittämällä kaikenlaista törkyä. (EJKH 34–35)

Tämän näyn nähtyään oppilaat ja opettaja siivoavat koko rannan eli teos toteuttaa tuttua kaavaa siinä, että sen lapsipäähenkilöt ikään kuin näyttävät hyvää esimerkkiä oletetulle lapsilukijalle tälle mahdollisista konkreettisista teoista. Ellan ja kavereiden pohdinnoista ja järkytyksestä käy kuitenkin selväksi, mitä lapset ajattelevat muiden ihmisten toiminnasta ja vaikutuksesta rantaan. Teoksessa nostetaan esiin kysymys siitä, että kun kerran ratkaisu kyseiseen ongelmaanhan vaikuttaa hyvin helpolta – roskapönttö kun kerran on täysin saavutettavissa rannan tuntumassa – miksi ongelma yhä on olemassa. *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teos ottaa pieniä harppauksia pelkkään opettavaisuuteen keskittymisestä kohti ongelman kriittisempää tarkastelua. Tämän pidemmälle ei kuitenkaan ihmisten toiminnan kriittinen tarkastelu kyseisessä teoksessa johda.

Tätä kaikkea on paikallaan tarkastella myös suhteessa johdannossa esiin nostamaani pohdintaan siitä, edustavatko tarkastelemani teokset enemmän pedagogista vai didaktista lastenkirjallisuutta (vrt. luku 1.3). Ajattelen, että pedagogiikka on paikoitellen melko selkeästi läsnä teoksissa, kuten yllä olevassa katkelmassa, jossa näytetään esimerkkiä rannan siivoamisesta. *Ella ja kaverit hiilijalanjäljellä* -teos sisältää myös vielä suuremman opetuksen siitä, millä tavalla maapalloa tulisi kohdella. Teoksen ”Kaikki mitä olet aina halunnut tietää siivoamisesta” -otsikoidussa tietoisuudessa Tuukka valistaa:

Jokaisen pitää siivota omat jälkensä. Kurajäljet on helppo huomata ja helppo siivota. Hiilijalanjälki jää sen sijaan helposti huomaamatta, vaikka se sotkee koko maapallon. [...] Niin, siivoaminen on hyvin tärkeää, sillä roskia on joka paikassa, jopa avaruudessa. (EJKH 63–64)

Nämä monissa Ella-kirjoissa olevat ”Kaikki mitä meidän pitää tietää” -sarjan tietoisuudet ovat aina irrallisia muusta teoksesta. Ne keskeyttävät juonen etenemisen ja saattavat olla esimerkiksi ikään kuin erilliselle paperille kirjoitettuja⁷. Tietoisuudet kohdistuvat muuta teosta enemmän suoraan lukijalle katkaisemalla kertomuksen ja erottamalla siitä visuaalisesti. Vaikka Tuukan puheet eivät sisällä esimerkiksi käskymuotoja ja siten kohdistu eksplisiittisesti lukijaan, sanoitetaan tekstissä kuitenkin melko suoraan, keiden pitää siivota omat jälkensä: jokaisen. Tällä yhdellä sanalla velvoitetaan niin kaikki teoksen henkilöihahmot kuin sen lukijatkin huolehtimaan omasta hiilijalanjäljestään. Näenkin, että kaikki edellä mainitsemani pyrkii melko suoraan ohjeistamaan ja vaikuttamaan lukijaansa. Tämän perusteella teokset edustavat, ainakin hetkittäin, melko vahvasti didaktista lastenkirjallisuutta. (Vrt. luku 1.3.) Kuten antamistani esimerkeistäkin jo huomaa, tämä pitää erityisesti paikkansa *Ella ja kaverit hiilijalanjäljellä* -teoksen kohdalla. Teoksen takakannessa kuvataan sitä näin: ”Ella ja kaverit maapalloa pelastamassa!” Tuntuukin, että teoksen paikoitellen hyvinkin pedagogisen otteen myötä siinä kutsutaan myös Ellan lukijoita – hänen kirjan ulkopuolisen maailman kavereitaan – ryhtymään pelastamaan maapalloa.

⁷ Tarkastelemistani teoksista vain *Ella ja kaverit hiilijalanjäljellä* sisältää Ella-kirjoissa usein esiintyvän Tuukan ”Kaikki mitä meidän pitää tietää” -sarjan. Tietoisuudet erottuvat siinä muusta teoksesta otsikoiden ja niiden alla olevien ”Kirjoittanut Tuukka” -mainintojen avulla. Joissakin Ella-teoksissa sitä ominaisuutta, että nämä tietoisuudet ovat Tuukan kynästä, korostetaan myös visuaalisin keinoin. Esimerkiksi *Ella ja kaverit tulevaisuuden toivoina* -teoksessa (Parvela 2023, 37–39) Tuukan tietoisuuden taustalla on muusta teosta poiketen kouluvihon sivua muistuttava ruudukko – aivan kuin tietoisuus olisi poimittu suoraan Tuukan vihostav teoksen joukkoon.

Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä -teoksen loppu on toivoa herättävä ja seesteinen.

Esimerkillisiin toimiin on ryhdytty ja lapset ovat tehneet monia tekoja paremman tulevaisuuden puolesta:

Meistä opettaja näytti onnelliselta. Hän ei ainakaan sillä hetkellä vaikuttanut olevan enää niin huolissaan maapallosta. Se johtui varmaan siitä, että me olimme tehneet yhdessä kaikenlaista. Istuttaneet metsän. Keränneet roskia. Kierrättäneet tavaroita. Ja oli varmasti vielä paljon paljon muitakin asioita, joilla voisimme auttaa kotiplaneettaamme. Yhdessä. (EJKH 98)

Lapset ovat teoksissa aktiivisia toimijoita, joita sitten joko kuunnellaan tai jotka jätetään aikuisten toimesta huomiotta. Päävastuu toimintaan ryhtymisestä kuitenkin on juuri heillä, heidän kirjaimellisesti saavat kotiläksykseen maailman pelastamisen, kuten tämän alaluvun aloittava sitaatti osoittaa. *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksen lopussa oleva listaus näyttää teosten lasten todella nähneen vaivaa läksyn tekemiseksi. Mutta vaikka katkelmassa liikuttavasti todetaan kaikkien toimien olleen yhdessä tehtyjä, keihin tämä ”[y]hdessä” viittaa?

Tämän kysymyksen yhteydessä on paikallaan kiinnittää huomiota tutkimieni teosten fokalisaatioon. Narratologi Gérard Genetten) lanseeraama termi fokalisaatio erottaa puhujan ja havaitsijan toisistaan. Kertoja on se, joka teoksessa puhuu, kun taas fokalisoija on se, jonka silmin teoksen tapahtumia katsotaan. (Nikolajeva 2011, 65.) Nikolajeva erittelee (2011, 67–68) eri fokalisaatiotapoja, joita lastenkirjallisuudessa esiintyy. Sisäisessä fokalisaatioissa kertojan ja päähenkilöhahmon tai -hahmojen näkökulma vastaavat toisiaan. Nikolajevan määritelmän perusteella tutkimissani Ella-teoksissa fokalisaatio onkin pääosin sisäistä, sillä suurimman osan ajasta kertojan ja päähenkilöiden eli lasten näkökulmat menevät yksi yhteen. (Mt.). Kun *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa opettaja vie Ellan luokan retkelle, kuvataan tapahtumia näin:

Vähitellen me laskeuduimme alemmas, ja jo kaukaa me kuulimme kohinan, joka oli kuin tuuli mutta tasaisempi. Me ymmärsimme, että se oli joki, joka pian jo välkähtelikin puiden lomasta. [...]

- Mitä nyt tapahtuu? Pate kuiskasi.
- Me odotamme, sanoi opettaja.
- Mitä me odotamme? minä halusin tietää.
- Aarretta, opettaja vastasi.

Me yritimme miettiä, mitä opettaja oikeastaan tarkoitti. (EJKMM 25–26)

Sisäinen fokalisaatio näkyy tutkimuskohteissani konkreettisesti siis esimerkiksi siinä, että suurimman osan ajasta kertoja käyttää me-muotoista verbiä kuvatessaan tapahtumia. Kun

tilanne ihmetyttää lapsia, kuvataan teoksessa kaikkien jakavan saman hämmennyksen ja yrittävän pohtia opettajan sanoja.

Ella-teosten fokalisaatio kaventuu kuitenkin välillä olemaan myös Nikolajevan (2011, 67–70) määrittelemää kiinteää sisäistä fokalisaatiota (engl. *fixed internal focalization*). Tällöin teoksen tapahtumat esitetään vain yhden henkilöhahmon silmin, ja kertojalla on pääsy kaikkiin tämän henkilöhahmon tunteisiin ja ajatuksiin (mt.). Näkökulma tapahtumiin rajautuukin tutkimuskohteissani olemaan paikoitellen vain yhden päähenkilön, Ellan, näkökulma, kuten alla olevasta esimerkistä käy ilmi. Esimerkissä Ellan luokkalaiset odottelevat edelleen opettajan mainitsemaa aarretta joella, kun näkökulma muuttuu yhtäkkiä:

Aurinko lämmitti kiveä ja meitä. Kosken kohina oli unettavan tasaista. [...] Minä seurasin havunneulasta, joka valui ensin virran mukana, mutta juuttui sitten pyörteeseen ja pyöri ja pyöri ja pyöri ja... Äkkiä joki pullistui ja sen pintaan kohosi suuri kupla. [...] Virran keskelle oli ilmestynyt jostain suuri kivi, jonka päällä istui sähköyvän kaunis nainen. [...] Minä ymmärsin heti, että itse luontoäiti oli noussut joesta meitä tervehtimään. Hän katsoi minua lempeästi ja sanoi: ”Ella, sinä kuorsaat.” Se oli minusta vähän omituisesti sanottu. (EJKMM 26–27)

Hetkellisesti teoksessa ollaan siis vain Ellan pään sisässä, sillä Ellan kavereiden ei kuvata kokevan mitään vastaavaa. Kerronnassa myös siirrytään käyttämään yksikön kolmannen persoonan verbien sijaan yksikön ensimmäistä persoonaa. Tilanteessa palataan kuitenkin nopeasti rajatummasta, kiinteästä fokalisaatiosta laajempaan, kaikkien lasten yhteiseen näkökulmaan, kun jo muutamaa riviä alempana todetaankin taas: ”Aluksi me emme nähneet oikein mitään.” (EKKMM 27) Joitakin tässä kuvatun kaltaisia poikkeuksia lukuun ottamatta tutkimuskohteitteni kerronta tapahtuukin pääasiallisesti sisäisen fokalisaation, lasten yhteisesti jaettujen havaintojen kautta

Nikolajeva toteaa (2011, 67), että kiinteässä sisäisessä fokalisaatiossa lukijalla ei ole pääsyä muiden hahmojen ajatuksiin, minkä vuoksi se näyttäytyy usein rajoittuneena tai vääristyneenä kuvauksena tapahtumista. Vaikka, kuten yllä todettua, tarkastelemissani Ella-teoksissa fokalisaatio on pääosin sisäistä ja vain paikoitellen kiinteäksi kaventunutta sisäistä fokalisaatiota, pitää tuo mainitsemani Nikolajevan huomio niissä mielestäni alituisen paikkansa. Tutkimuskohteitteni lukija on joka tapauksessa riippuvainen siitä, miten Ella tai kaikki lapset yhdessä muiden henkilöhahmojen toiminnasta kertovat ja mitä siitä tulkitsevat, sillä aikuisten mielten sisälle teoksissa ei kurkisteta. Ajattelenkin, että sisäisen (kiinteän tai laajemman) fokalisaation avulla korostuu lasten rooli ympäristövastuunkantajina. Kotiläksy maailman pelastamisesta annetaan *meille*, mikä teosten fokalisaation huomioon ottaen tuntuu

viittaavan ensisijaisesti lapsiin. Koska lukijalla ei ole sisäisen fokalisaation takia pääsyä aikuisten henkilöhahmojen ajatuksiin, on tämä teosten lasten tavoin tulkintansa kanssa sen varassa, mitä vihjeitä nämä käytöksellään arvoistaan antavat. Seuraavassa alaluvussa keskitynkään pohtimaan tarkemmin sitä, miksi *me* ja ylempänä mainittu *yhdessä* viittaavat minusta yksinomaan lapsiin, vaikka lähtökohtaisesti ne voisivat pitää sisällään yhtä lailla kaikki henkilöhahmot, niin teosten lapset kuin aikuisetkin.

2.2 Aikuiset vastaan lapset?

”Tuntui kurjalta, että aikuiset saivat päättää lasten asioista, vaikka lapset tiesivät itse ne paremmin.” (EJÄY 74).

Nikolajeva kirjoittaa (2002, 102) lastenkirjallisuuden antagonisteista eli niistä hahmoista, jotka asettuvat päähenkilöiden päämäärien tielle ja edustavat yleensä jonkinlaista pahuutta. Tyypillisesti nämä antagonistit ovat Nikolajevan mukaan aikuisia. Lapset joutuvat aikuisten maailmaan ja syntyy ristiriita, sillä lapset osoittautuvatkin vastapuoltansa voimakkaammiksi, älykkäämmiksi ja hyveellisemmiksi. (mt.) Tällainen polarisoitunut lasten ja aikuisten välinen suhde vallitsee hyvin tiiviisti tarkastelemissani *Ella ja kaverit* -teoksissa, kuten Ellan yllä olevasta riipaisevasta toteamuksesta hyvin käy ilmi.

Kun *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa opettajan lemmikit Kojo ja Ootti ovat saaneet häädettyä lapsia uhkailevat miehet pois näiden kimpusta, ryhtyy opettaja hieman säikähtäneenä pohtimaan:

- Tämä touhu on menossa ikäväksi. Yrittävät pelotella meidät lähtemään täältä, opettaja sanoi vakavana.

- Te ette missään tapauksessa saa joutua vaaraan. Minä luulen, että on parempi lopettaa leiri ja yrittää sitten saada sanomalehdet kiinnostumaan saukkojen kohtalosta. Ehkä isä Yksi ja kumppanit tulevat järkiinsä, jos saavat huonoa julkisuutta.

Opettaja kuulosti vähän epävarmalta. Aivan kuin hän ei olisi itsekään oikein uskonut sanoihinsa. (EJKMM 82)

Opettajalle itselleenkin on selvää, ettei aikuisten järkiinsä tulemiseen voi luottaa. Samalla hän kuitenkin kokee ristiriitaisia tunteita sen äärellä, että tilanne on äitynyt sellaiseksi, että se uhkaa jo lasten turvallisuutta. Tämä tuntuu alleviivaavan vahvasti sitä, ketkä teoksen antagonistejä todella ovat: aikuiset (poissulkien opettaja, mitä käsittelen seuraavassa alaluvussa). Nyt kyseessä ei ole enää harmiton, erimielisyyksistä johtuva kiista, vaan lasten turvallisuus on ihan todella uhattuna aikuisten toimesta.

Pian tilanne eteneekin juuri opettajan pelkämällä tavalla *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa, kun poliisit saapuvat paikalle:

- Pistäkää nuo koirat ja lapset kiinni ja poistukaa alueelta rauhallisesti, kuulutti poliisi. [...]

Me olimme oikeasti kauhuissamme. Saukkojen kohtalo näytti sinetöidyltä. Mikään mahti maailmassa ei enää voisi pelastaa niitä. Ylivoima oli äkkiä aivan liian suuri. Koko maailma oli meitä ja pieniä sauikkoja vastaan. (EJKMM 118–119)

Sen lisäksi, että poliisit uhkaavat pidättää heidät, tuntuu tilanne musertavalta lapsista senkin vuoksi, että aikuiset näyttävät vihdoinkin voittaneen. Lapset tuntevat äkkiä itsensä yhtä pieniksi ja voimattomiksi kuin saukotkin pahojen, itsekkäiden ja häikäilemättömästi käyttäytyvien aikuisten edessä, jotka tuntuvat äkkiä edustavan koko maailmaa.

Teoksissa paikoitellen enemmän läsnä olevia ja toisinaan vain pikemminkin taustalla häälyviä aikuisia ovat myös erilaiset virkavallan edustajat, kuten yllä jo on käynyt ilmi. *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa poliisit asettuvat samalle puolelle muiden aikuisten kanssa tullessaan pidättämään lapsia. Poliisit ovat läsnä myös *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa, kun he saapuvat koululle tarkastamaan tilannetta opettajan ilmoitettua, että ”täällä on murha” (EJKH 19). Kun kuitenkin selviää, että kyse on vain vanhan puun kaatamisesta, poliisit eivät ilahdu: ”Te puhuitte puhelimesta murhasta. Se on vakava asia, poliisi murahti ja rypisti kulmiaan.” (EJKH 20) Tilanne päättyykin lopulta siihen, opettaja ajautuu käsirysyyn poliisien ja koulun rehtorin kanssa.

Poliisit siis osallistuvat virkavallan edustajina useampaan otteeseen lasten ja opettajan seikkailuihin, mutta myös ylempi virkavalta tulee silloin tällöin mukaan teosten tarinoissa. Ylemmän virkavallan edustajat, etenkin kuninkaalliset, edustavat lastenkirjallisuudessa usein perimmäistä oikeutta, joka ylläpitää järjestystä ja oikaisee vääryyksiä (ks. Zipes 2006, 177). Suomeen sijoittuvissa *Ella*-kirjoissa ylempi virkavalta henkilöityy tosielämää mukaillen erityisesti presidenttiin. Kun *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa lapset yrittävät epätoivoisesti keksiä, miten saisivat pelastettua poliisien pidättämän opettajansa, kehittävät he pian suunnitelman:

- Kuka voi armahtaa opettajan ja päästää hänet ulos vankilasta? Tuukka kysyi. [...]

- Presidentti, Tuukka vastasi itse omaan kysymykseensä. Se oli tietysti totta. Äidin jälkeen presidentti on varmasti maailman mahtavin henkilö. Etenkin, jos presidentti itsekkin sattuu olemaan äiti.

- Tarkoitatko, että me pyydämme presidenttiä armahtamaan opettajan, pelastamaan koulun ja päättämään kaikesta? minä kysyin.

- En tarkoita, vastasi Tuukka. - Minä tarkoitan, että me naamioidumme presidenteiksi ja menemme ensin pelastamaan opettajan vankilasta ja sitten pelastamme koulumme viraston kynsistä.

Tuukan suunnitelma oli tietysti nerokas, niin kuin aina. Kukaan ei takuulla uskaltaisi vastustaa presidenttijoukkoa, joka ponnekkaasti vaatisi opettajan vapauttamista. (EJÄY 54–55)

Lapset siis ovat vakuuttuneita siitä, että viime kädessä presidentti – tai tässä tapauksessa useampi – kyllä saa korjattua tilanteen taas ennalleen. Poliisit näyttäytyvät alemman virkavallan edustajina tilanteen konnina ja vaikuttavat lapsista käyttävän valtaansa mielivaltaisesti (ks. Zipes 2006, 186), mutta presidentin oikeudentajuun lapolisla kuitenkin tuntuu olevan hieman luottoa. Samanaikaisesti tämä kuitenkin kyseenalaistuu, sillä sen sijaan, että lapset pyytäisivät suoraan apua presidentiltä, päättävät nämä esiintyä presidentteinä itse. Tämän ajatuksen valossa on kiinnostavaa pohtia alaluvun aloittanutta sitaattia tarkemmin:

Tuntui kurjalta, että aikuiset saivat päättää lasten asioista, vaikka lapset tiesivät itse ne paremmin. Me tiesimme, että spagetti bolognese oli paljon parempaa kuin sienikeitto, mutta silti meidän piti syödä jälkimmäistäkin. Me tiesimme, että sotkuinen huone oli tosi viihtyisä, mutta silti meidät pakotettiin siivoamaan se. Me tiesimme, että koulua oli paljon mukavampi käydä, jos opettajalla oli työ- ja mielenrauha, mutta silti meidät pakotettiin uuteen mämmuttikouluun. (EJÄY 74).

Lasten elämän arkipäiväisistä asioista, ruoasta ja huoneen siivoamisesta, valittaminen viittaa mitä ilmeisemmin heidän vanhempiensa ja huoltajiensa tekemiin, lasten epäreiluiksi kokemuksi päätöksiin. Listauksen viimeinen osuus kuitenkin osoittaa, että *päättävillä* aikuisilla tarkoitetaan myös ihan yhteiskunnallisella tasolla asioista päättäviä. Presidentti on Ella-kirjoissa lapsille tuttu ja ymmärrettävänä virkana usein yhteiskunnallisen päättäjän ruumiillistuma, jolla he ajattelevat kaiken vallan viime kädessä olevan.

Yllä kuvattu presidenteiksi naamioituminen on ylipäätään Ella-kirjoissa hieman varioituna usein toistuva motiivi⁸. Kun *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa opettaja ja lapset pohtivat, miten pelastaa saukot, opettajalla välähtää:

Opettaja opetti meille luontotaitoja. Hän nimittäin opetti, kuinka naamioidutaan. Meitä se vähän nauratti, sillä me tietysti osasimme naamioitua jo ennestäänkin. Mehän olimme mestarinaamioitujia, sillä me naamioidumme aina, kun meillä oli suunnitelma. (EJKMM 40)

⁸ Lapset tekeytyvät Ella-kirjoissa milloin miksikin aikuisiksi. Sarjan muissa osissa lapset naamioituvat esimerkiksi *Ella ja kaverit salaisessa palveluksessa* -teoksessa agenteiksi (Parvela 2016, 45–46) ja *Ella ja Sampan urotytöt* -teoksessa Batmaneiksi (Parvela 2011, 102–103). Naamioitumisen hetkiä yhdistää teoksissa aina lasten tarve tulla vakavasti otetuksi ja pyrkimys muuttaa asioita, yleensä korjata jokin vääryys.

Kyseisessä teoksessa lapset eivät tekeydy presidenteiksi, mutta jotakin saman suuntaista vaikuttaa tässäkin heidän suunnitelmansa taustalla olevan: ”Me kiinnitimme naavaparrat laastarilla paikalleen ja meistä tuli tosi hienoja ja arvokkaita luonnonsuojeluherroja ja -rouvia.” (EJKMM 40) Nämä arvokkaat herrat ja rouvat tuntuvat edustavan lapsille jotakin presidentin kaltaista: arvonimillä puhuteltavia aikuisia, joilla on päättäjä- ja vaikutusvaltaa asioihin.

Lasten herroiksi, rouviksi ja presidenteiksi tekeytymistä ja voi tarkastella eräänlaisena arvotitteiden parodisointina. Ainakin se tuntuu kertovan siitä, millä tavoin lapset vaikkapa presidentin viran itse näkevät: riittää, että on ”pumpulia tekopartana” (EJKMM 40) ja ”ponnekkaasti vaatii” (EJÄY 55) asioita tullakseen otetuksi vakavasti vallanpitäjän asemassa. Vastaavanlainen parodiointi juontaa juurensa länsimaiselle naurukulttuurille ominaiseen valta-asetelmien nurinkääntöön: karnevalismiin. Kirjallisuudentutkija Mihail Bahtin määrittelee teoksessaan *François Rabelais - keskiajan ja renessanssin nauru* (1965), että länsimaisen romaanimuodon juuret ovat kansan epävirallisessa ja auktoriteetteja uhmaavassa, humoristisessa karnevaalikulttuurissa. Karnevalismi, johon kuuluu esimerkiksi ylevän alentaminen, on erityisesti lapsiyleisöön vetoava huumorin laji (Laakso 2014, 72). Koska lapset ovat aina alisteisia suhteessa aikuisiin, antaa karnevalistinen huumori lastenkirjallisuudessa valtaa aikuisten määräysvallan alla eläviin lapsiin kääntäessään auktoriteettiasemia pääläelleen (Laakso 2022, 73–74).

Ella-kirjojen parodinen, toistuva presidenteiksi tai muiksi titteliä kantaviksi aikuisiksi naamioituminen nojaa karnevalistisen huumorin keinoihin. Näin tehdessään se samalla myös alleviivaa lasten todellisuuden paradoksaalisuutta. Lapset kyllä tietävät oman paikkansa elisen, miten vähän valtaa ja mahdollisuuksia heillä aikuisten maailmassa on. Samanaikaisesti he myös näkevät selvästi, miten epäoikeudenmukaisesti ja väärin perustein aikuiset omaa valtaansa käyttävät. Siispä lapset joutuvat ottamaan ohjat omiin käsiinsä, keikauttamaan vallitsevan auktoriteettiaseman nurin päin, kun aikuisten maailmaan kuuluvat virkavallan edustajat, edes korkeimpiarvoiset, eivät kykene tekemään asioita oikein ja pitämään heidän puoliaan.

Lasten ja aikuisten maailmojen väliseen eroon liittyvät monesti myös luontomiljööt. Ne tarjoavat usein länsimaalaisessa lastenkirjallisuudessa pakopaikan aikuisten maailmasta, jota nämä lasten näkökulmasta epäoikeudenmukaisesti hallitsevat. Kodin ulkopuolinen luonto on usein vapaa niin aikuisista kuin muistakin lasten maailmassa olemista säätelevistä tekijöistä.

(Lahtinen ym. 2022, 55.) *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa luonnon ei kuitenkaan anneta olla olemassa omassa rauhassaan lapsia varten, vaan aikuiset sääntöineen tunkeutuvat hallitsemaan sitäkin. Ellan luokka törmää metsässä jo *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa tutuksi tulleeeseen Keijomika Yhteen, joka ilmoittaa juuri ostaneensa metsän rakentaakseen sinne kesämökkialueen:

- Kesä... kuka haluaisi rakentaa kesämökin keskelle metsää? opettaja ihmetteli.
- Monikin. Ensimmäiset tontit on jo myyty. Ihmiset haluavat takaisin luonnon keskelle, kunhan siellä vain toimii netti ja on kaikki mukavuudet leipägrillistä porealtaaseen, eikä luonto häiritse liikaa esimerkiksi television katselua. Tämä joki padotaan ja tähän tulee mukava uimalampi. (EJKMM 33)

Lasten tuntema, heille jo tärkeäksi muodostunut metsä luontoympäristönä ollaan siis turmelemassa – totta kai aikuisten toimesta, mutta myös heidän tarpeidensa vuoksi.

- Mutta... mutta... ei tähän voi rakentaa mitään. Tuolla asuu saukkoperhe, opettaja selitti ja me nyökkäsimme. [...]
- Ei se haittaa. Kyllä ne saukot ja muutkin rotat täältä häipyvät, kunhan rakennustyöt pääsevät vauhtiin.
- Kyllä se haittaa. Saukot tarvitsevat tätä jokea.
- Ostakoot sitten oman tontin. Minä voin myydä sen sopuhintaan saukkoalennuksella, isä Yksi nauroi. Se nauru ei kuitenkaan kuulostanut kovin mukavalta. (EJKMM 33–34)

Kun myöhemmin teoksessa *Ella* ystävineen kohtaa leirimetsässään heille ennestään tuntemattoman aikuisen, vaikuttaa tämä ensinäkemältä juuri siltä, mitä lapset ovat pettymystensä keskellä toivoneet:

- Luonnonrauhaa teille! mies toivotti.
- [...] Hänellä oli parrakkaat, leveät kasvot, lempeä hymy ja ruskeat silmät, jotka säteilivät ymmärrystä luontoa ja kaikkea elävää kohtaan. [...]
- Suokaa anteeksi. Ihmettelette varmaan, kuka olen. Huntteri Korhonen, ihmisten, eläinten ja luonnon paras ystävä, yltä päältä vihreään pukeutunut mies tarjosi kätensä ensin opettajalle ja kätteli sitten meidät kaikki. Hänen puristuksensa oli luja mutta lempeä. [...]
- Minä olen rauhoittaja. Rauhoitan työkseni alueita. Jos täällä todella on saukkoja, niin kuin olen kuullut, minä rauhoitan tämän alueen. (EJKMM 96–98)

Ensin lapset helpottuvat ja ilahtuvat Huntterin läsnäolosta, sillä ”tuntui hienolta, että saukoilla oli meidän lisäksi nyt niin suuri, vahva ja lempeä puolustaja” (EJKMM 98). Ainakin englantia ymmärtävälle lukijalle Huntterin hahmo mahdollisesti kuitenkin näyttäytyy epäilyttävänä jo hänen ilmestyessään tarinaan mukaan, sillä tämän nimi on

kaksitasoisuudessaan paljonpuhuva. Jean Jaques Lecercle (1994, 143–145) määrittelee, että kirjalliset nimet voidaan jakaa motivoitumattomiin ja motivoituihin nimiin. Siinä missä motivoitumaton nimi ainoastaan nimittää jotakin asiaa, sisältää motivoitunut nimi tuon funktion lisäksi muitakin merkityksiä (mt.).

Tulkitsenkin, että englannin kielen metsästäjää tarkoittavaa sanaa (*hunter*) muistuttava Huntterin nimi on nimenomaan motivoitunut nimi: siihen itseensä sisältyy merkitys, jonka on tarkoitus viestittää lukijalle jotakin. Maria Laakso (2014, 262) toteaaakin, että lastenkirjallisuudessa esiintyy usein motivoituneita nimiä, sillä ne auttavat lapsilukijaa muistamaan, kenestä ja millaisesta hahmosta on kyse. Laakson mukaan motivoituneet nimet myös tiivistävät henkilöahmojen eri ominaisuuksia ja kuvastavat näiden koko persoonallisuutta (mt.). Tämä osoittautuu olevan totta myös Huntterin kohdalla, kuten teoksessa myöhemmin käy ilmi.

Siinä missä motivoituneen nimen vihjaama lukija on mahdollisesti epäillyt Huntterin tarkoitusperiä jo alusta alkaen, ryhtyvät teoksen lapset tämän tapaamispäivän iltana kuitenkin pohtimaan tarkemmin tapaamaansa miestä:

- Aika jännää, että se Huntterlaari oli ottanut evääksi kokonaisen ämpärillisen raakoja silakoita, Paten ääni sanoi teltasta.
- Silakat ovat terveellisiä, opettajan ääni sanoi riippukeinusta.
- Aika jännää, että siellä auton perässä oli myös kasa härkejä, Paten ääni tuumi.
- Mitä? opettajan ääni kysyi riippukeinusta.
- Aika jännää, että se mies oli osannut ottaa koirien herkkuja taskuunsa, vaikkei hänellä ollut itsellään koiria, minä tuumin.
- Aika jännää, että se mies tiesi opettajan supersaukkopuvusta, vaikkei ole koskaan edes nähnyt sitä, tuumi Hanna.
- Hälytys! huusi opettaja. (EJKMM 100–101)

Opettaja kauhistuu tajutessaan Huntterin todellisen motiivin, kun lapset ryhtyvät kyseenalaistamaan miehen käytöstä. Tämä osoittaa, miten opettaja on selkeästi lapsia viattomampi ja taipuvaisempi luottamaan muihin aikuisiin. Lapset – niin teoksen hahmot kuin mahdollisesti sen lukijakin – taas lähtökohtaisesti ovat jo varuillaan, kenties sen takia, että aikuiset toistuvasti ovat osoittaneet heille, ettei näihin tule luottaa. Huntterin kanssa lapset joutuvat kohtaamaan pettymyksen, kun tämäkin osoittautuu samalla tavalla ahneeksi, omia etujaan ajavaksi, todellisen tärkeysjärjestyksen kadottaneeksi kuin melkein kaikki muutkin aikuiset.

Tarkastelemani teokset siis rakentavat vahvaa vastakkainasettelua lasten ja aikuisten välille. Aikuiset hahmot osoittautuvat lähes poikkeuksetta epäluotettaviksi, pelottaviksi tai suorastaan vaarallisiksi niin lapsille itselleen kuin ympäristöllekin. Toisaalta presidentti tai muu vastaava korkeampaa valtaa edustava aikuinen vaikuttaa lasten silmin kuitenkin olevan luotettava, ”maailman mahtavin henkilö” (EJÄY 54). Tämä näkemys kytkeytyy tosielämään siinä, miten paljon Suomessa yleisesti ottaen presidenttiä arvostetaan. Presidenttikään ei kuitenkaan saavu ottamaan lasten puolia muita aikuisia vastaan, vaan heidän on itse tekeydyttävä sellaisiksi, jotta he tulisivat otetuiksi todesta. Ajattelen, että pahuuden tiivistyminen isä Yhden ja Huntteri Korhosen kaltaisiin hahmoihin liittyy siihen, että maailman pahuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta tehdään lapsilukijalle helpompia käsittää. Todellisuudessa ympäristöä ja lasten tulevaisuutta uhkaa pelkkien yksilöiden sijaan valtaisa kapitalismin sääntöjen mukaan pyörivä koneisto eri yhtiöitä. Ella-kirjat kyllä sisältävät myös kapitalismikritiikkiä, jota käsittelen luvussa 3.2, mutta lastenkirjallisuuden kontekstissa yksilöiden syyllistäminen – tiettyjen hahmojen pahuuden alleviivaaminen – on kuitenkin suoraviivaisin tapa osoittaa, että ympäristön huonosti kohtelu on väärin.

2.3 Opettaja lasten puolella

Tarkastelemissani teoksissa aivan kaikki aikuiset eivät kuitenkaan asetu lapsia vastaan, sillä luokan opettaja tekee kyseiseen kaavaan merkittävän poikkeuksen. Anna Lehtonen, Arto Salonen ja Hannele Cantell (2020, 350–353) kirjoittavat ilmastonmuutoksen synnyttämistä tunteista ja niiden kanssa pärjäämisestä. He toteavat, että selvitäkseen epävarmuuden, muutoksen ja uuteen sopeutumisen kanssa yksilöt tarvitsevat sosiaalista tukea ja ettei kriisin edessä kenenkään tulisi jäädä yksin. Samanaikaisesti kuitenkin ilmastokriisistä opettavalla on äärimmäisen suuri vastuu siinä, ettei tämä synnytä pelkotiloja tulevaisuuden tilasta järkyttämällä yksilön turvallisuudentunnetta. (Lehtonen ym. 2020, 351.) Näenkin, että opettajan rooli Ella-teoksissa on tasapainotella juuri tämän vaikean tehtävän äärellä.

Opettaja poikkeaa kaikista muista teosten aikuisista siinä, että hän on selkeästi tietoinen kaikista samoista kysymyksistä, jotka lapsiakin luonnon ja ilmaston suhteen huolettavat. Esimerkiksi *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksen alussa opettajan kuvailtaan olevan ”pikkuisen huolestunut maapallosta”, mutta että ”samaa ei voi sanoa kaikista muista ihmisistä” (EJKH 5). Opettaja kertoo pelkäävänsä, että heidän koulunsa pihalta aiotaan kaataa metsä. Kun lapset ihmettelevät, ettei yhtä puuta voi oikein metsäksi nimittää, opettaja vastaa:

- Tuo kuusi on viimeinen, joka on jäljellä suuresta ikimetsästä. Se on koko tämän kaupungin vanhin puu ja kantaa oksillaan muistoja ajasta, jolloin täällä ei ollut autoja eikä ihmisiä. Kun tuo puu oli vielä taimi, tällä paikalla laukkasivat hirvet. Mäyrät tonkivat mättäitä ja huuhkajat huhuilivat öisin. Kun tuo vanha kuusi kaadetaan, sitä metsää ei enää ole. Viimeinenkin muisto suuresta ja ihanasta aarniometsästä katoaa sen mukana.

Nyt me ymmärsimme. (EJKH 9)

Panu Pihkala (2017, 101–102) kirjoittaa ihmisten erilaisista reagoititavoista ympäristöahdistukseen. Hän käyttää tässä yhteydessä unissakävelyn termiä kuvaamaan sitä, kun ihmiset puolihuomaamatta ikään kuin suostuvat eräänlaiseen yhteiseen tilaan, jossa ei aivan täysin huomata ympärillä tapahtuvia asioita. Tämä ilmiö on Pihkalan mukaan nähtävissä esimerkiksi silloin, kun joku saa sairauskohtauksen kadulla eikä kukaan pysähdy auttamaan. Sama toistuu myös ympäristökriisin kohdalla, kun ihmiset kykenevät vain ohittamaan esimerkiksi ilmastonmuutosta koskevan uutisoinnin. (Mt.) Ajattelenkin, että tarkastelemieni teosten muut aikuiset ovat Pihkalan kuvaaman kaltaisia unissakävelijöitä, joiden on mahdollista sivuuttaa tai olla kokonaan potematta huolta ympäristöstä. Lapset taas ovat teoksissa hyvinkin tietoisia erilaisista ympäristöä uhkaavista tekijöistä. He eivät kuitenkaan joudu olemaan tilanteessa täysin yksin, sillä opettaja on heidän kanssaan ”hereillä”, kuten yllä olevista esimerkeistä on nähtävissä.

Teoksissa opettaja saa myös Lehtosen ja kumppaneiden (2020, 351) kuvaileman tehtävän toimia ilmastokasvattajana lapsille. Tämä ilmenee monina, pitkälti paasausta muistuttavina, puheenvuoroina luonnon puolesta:

- Nykylapset ovat vieraantuneet luonnosta. Minä vien heidät keskelle villiä erämaata ja opetan heille kaikki tarpeelliset taidot nuotion sytyttämisestä suunnistamiseen. (EJKMM 8)

- Minä olen iloinen siitä, että te olette täällä. Jokaisen pitäisi oppia tuntemaan metsä, joki, järvi, niitty ja suo. Ilman niitä ei ole elämää. Luontoäiti on ymmärtäväinen ja antelias, mutta myös ankara ja vaatelias. Meidän on kunnioitettava häntä ja kuunneltava hänen neuvojaan. Mutta se on myös palkitsevaa. Kun me opimme elämään luonnossa luonnon ehdoilla, tekemään tulen, rakentamaan suojan, pyydystämään kalan, keräämään marjoja ja sieniä, me opimme samalla itsestämme jotain tärkeää: me olemme osa luontoa ja se on osa meitä. (EJKMM 19)

Nikolajevan (2002, 97) mukaan lastenkirjoissa sivuhenkilöt, useimmiten aikuiset sellaiset, ovat korvaamattomia, sillä lapsihahmojen täysin yksin pärjääminen olisi useimmiten turhan epäuskottavaa fantasiagenreä lukuun ottamatta. Useimmiten lapset eivät kuitenkaan ole teoksissa vanhempiensa vaikutuspiirissä, vaan heidän seurassaan olevat aikuiset ovat joitakuuta muita (mt.). Juuri tämä on Ella-kirjoissa vallitseva tilanne. Lapset seikkailevat

teoksissa pääasiassa koulussa tai lähtevät metsäleirille kesälomalla – kaikki miljöitä, joihin heidän vanhempansa eivät kuulu.

Nikolajevankin teoksessaan siteerama Roberta Seelinger Trites erittelee (2000, 54–69) erilaisten lastenkirjallisuudessa esiintyvien aikuisten hahmojen kuuluvan kolmeen kategoriaan. Minua kiinnostaa näistä järjestyksessä toinen: *in loco parentis*.⁹ Tämä edustaa Tritesin jaottelussa eräänlaista vanhemman korviketta, joka on lapsen seurassa tämän todellisen vanhemman puuttuessa erinäisten syiden takia. Kyseinen aikuinen tarjoaa lapselle turvaa ja tukea sekä opastaa tätä tämän kasvussa. (Mt.) Näenkin, että opettajan hahmo on selkeä *in loco parentis* kaikille hänen luokkansa lapsille.

Vaikka opettajan lähtökohtainen tehtävä – ihan jo työnsäkin puolesta – on opastaa nimenomaan Ellaa ja tämän luokkatovereita, tarkemmin tarkasteltuna hänen työnkuvansa ulottuu lasten kasvatusta paljon laajemmalle. Opettaja itse tuntuu aina lähtevän siitä, miten ”nykylapsilla” on turmiollinen tapa suhtautua luontoon, mutta useimmiten tämä kuitenkin päättyy opettamaan itse asiassa muita teosten aikuisia:

- Mitäs nämä ovat? opettaja kysyi. Hänkin oli huomannut merkit.
- Ne ovat rajamerkkejä, isä Yksi selitti.
- Ei metsässä ole rajoja. Metsä kuuluu kaikille, opettaja opetti. Hän alkoi selvästi päästä vauhtiin. (EJKMM 32)

Sama teesi jatkuu heti muutaman sivun päästä, kun opettajan todella täytyy vääntää isä Yhdelle rautalangasta perusasioita, jotka lapsille ovat jo itsestään selviä:

Isä Yksi kohotti nuijansa lyödäkseen sillä tolpan maahan, mutta kaikkien hämmästykseksi opettaja nappasi työkalun hänen kädestään ja linkosi sen jokeen.

- Miksi sinä noin teit? isä Yksi kysyi.
- Minä suojelen luontoa sinunlaisiltasi.
- Sinähän se tässä saastutat. Mitä luulet kesämökkiläisten ajattelevan, jos heidän joestaan löytyy työkaluja?
- Ei tämä ole heidän jokensa, eikä sinunkaan. Tämä joki kuuluu saukoille, opettaja kivahti.
- Koko joki. Saukot tarvitsevat elintilaa. Ne vaeltavat pitkiä matkoja joen vartta. Ei tähän voi mitään rakentaa. (EJKMM 34–35)

⁹ Kaksi muuta ovat *in parentis* ja *in logos parentis*. *In parentis* viittaa vanhempaan, joka on läsnä lapsen elämässä. Tämä on kuitenkin lastenkirjallisuudessa kaikkein harvimminkin esiintyvä aikuinen, sillä usein vanhemmat kirjoitetaan poissaoleviksi. *In logos parentis* taas edustaa sellaista vanhempaa, joka on syntynyt lapsen oman mielikuvituksen tuotoksena korvaamaan todellista, puuttuvaa tai puutteellista vanhempaa. (Trites 2000, 54–69.)

Nämä valistuksen hetket tuntuvat olevan esimerkillisiä osoituksia juuri siitä, etteivät teosten lapset vanhempiensa poissaolosta ja omista huolistaan riippumatta todellisuudessa ole meneillään olevien pelottavien kriisien edessä yksin. Vaikka muut aikuiset lähtökohtaisesti ovatkin vastakkaisella puolella lapsiin nähden ja toimivat vain omaksi edukseen, opettaja on – ainakin jonkinasteinen – poikkeus aikuisten joukossa.

Ella ja kaverit menevät metsään -teoksessa Hunteri Korhosen ja opettajan keskustelua vierestä kuunteleva Ella toteaa, että ”joskus on vähän ärsyttävää, kun aikuiset nauravat, vaikka eivät sano mitään hassua.” (EJKMM 99) Opettajan väistämätön aikuisuus tuntuikin muistuvan lapsille mieleen tällaisina hetkittäisinä välähdyksinä, vaikka pääasiassa he näkevätkin tämän eri tavoin kuin muut aikuiset. Opettajakin kuitenkin taantuu aika ajoin ”käyttäytymään kuin aikuinen”. Hän esimerkiksi toimii monessa hetkessä melko ristiriitaisesti, kuten yllä olevasta *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksen esimerkistäkin voi huomata. Kun opettaja suivaantuu isä Yhdelle saukkojen elintilan turmelemisesta, on hänen ratkaisunsa heittää työkalu opettajan omien sanojen mukaan saukoille kuuluvaan jokeen. Opettajan tarkoitusperät ovat tietenkin hyvät, mutta hänen keinonsa toimia arvojensa mukaisesti näyttäytyvät tarkemmin tarkasteltuina aika ajoin kyseenalaisina. Hänkään ei siis ole täysin irrallaan aikuisten mielivaltaisesta toiminnasta, mikä tuntuu olevan osoitus siitä, että lopulta vastuu ja suurin ymmärrys oikeasta ja väärästä ovat kuitenkin pääasiassa teosten lasten harteilla.

Opettajan ristiriitainen käytös on toki monessa kohtaa myös humoristinen osa hänen persoonaansa ja näyttäytyy sellaisenaan taas lapsiin vetoavana asiana. *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa hän esimerkiksi käyttäytyy täysin omien sanojensa vastaisesti:

- Me varmaan voimme keskustella tästä sivistyneesti, opettaja oletti. - Väkivalta ei ole ratkaisu mihinkään ongelmaan, hän lisäsi ja yritti huitaista kyltillään lähintä miestä, mutta tämä nappasi kyltin opettajalta ja katkaisi sen varren kuin tulitikun.
- Tarpeetonta pullistelua, opettaja vastusteli, kun kaksi miestä tarttui häntä kainaloista ja nosti ruusupensaaseen. (EJÄY 101)

Vastaava käytös on suorastaan oppilaita hämmästyttävää, sillä se poikkeaa pitkälti opettajan ammatin ja iän synnyttämistä odotuksista siitä, miten hänen tulisi käyttäytyä (vrt. Havola 2022, 42 ja 56). Iso osa opettajan ristiriitaisuudesta näyttäytyy siis myös juuri päinvastaisena käytöksenä kuin mitä aikuiselta voisi olettaa. Joissakin hetkissä opettaja tuntuu suorastaan lapsellisemmalta kuin itse lapset, kuten *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa, kun opettaja on vakuuttunut keskustelewansa puun kanssa:

- Tämä kuusi kantaa oksillaan historiaa ja muistoja. Kunpa se osaisi puhua, se voisi kertoa meille jännittäviä tarinoita.
- Varokaa siellä alhaalla! oranssipukuinen huusi latvasta.

Opettajan silmät pyöristyivät hämmästyksestä.

- Kuulitteko tekin?

Me nyökkäsimme. Oranssipukuisella oli kantava ja aika möreä ääni. Opettaja vilkaisi ylös, mutta ei tietenkään nähnyt kuin oksia.

- Puu aivan selvästi varoitti meitä. Se varmaan aavistaa kohtalonsa, opettaja kuiskasi. (EJKH 13)

Lapsille on tässä kohtaa aivan selvää, että opettaja juttelee puuhun kiivenneen ja sitä kaatamaan tulleen metsurin kanssa. Opettaja kuitenkin uskoo oikeastaan aika lapsenomaisen naiivisti, että puu todella voisi puhua. Teoksessa kääntyy siis pääläelleen se perinteinen asetelma, jossa lapset voivat kuvitella elottomien tai ei-inhimillisen olentojen juttelevan, ja aikuiset hyväntahtoisesti leikkivät mukana. Tämä opettajan käytöksen ajoittainen ristiriitaisuus ja hänen lapsellisuutensa tuovat opettajaa lähemmäs lapsia ja heidän elämänpiiriään erottaen hänet selvästi muista teosten aikuisista. Ajattelenkin, että nämä piirteet vain lisäävät lasten luottamusta opettajaansa kohtaan.

Toinen luottamusta herättävä ja opettajan muista aikuisista erottava tekijä on se fakta, ettei hän ole kaikkivoipainen, vaikka onkin aikuinen. *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa tämä käykin hyvin selväksi, kun tilanne alkaa näyttää vakavalta isä Yhden ja tämän rakennushankkeen suhteen. Samalla kun lapset pohtivat, mikä tilanteen ratkaisisi, vajoaa opettaja omiin ajatuksiinsa. Häntä kuvataan lasten silmin näin:

Hän [opettaja] näytti yhtä aikaa iloiselta ja huolestuneelta. Hän istui Kojon ja Ootin välissä nuotiopaikalla. Kojon pää oli hänen toisella polvellaan, Ootin toisella. Opettaja näytti vähän metsäkuninkaalta valtaistuimellaan. Vähän. Enemmän hän näytti huolestuneelta opettajalta, joka ei oikein ymmärtänyt, miksi maailma ei totellut häntä. (EJKMM 84)

Se, että opettajasta tulee lapsille ensisijaisesti mieleen metsäkuningas, jotakin myyttistä titteliä kantava olento, kertoo siitä, miten he ovat taipuvaisia opettajansa näkemään. Epätoivoisen tilanteen keskellä lasten opettajaansa kohtaan tuntema ihailukaan ei kuitenkaan riitä, sillä karu todellisuus puskee siitä läpi. Opettajan haavoittuvaisena näkeminen ei kuitenkaan lannista lapsia, oikeastaan päinvastoin: hän tuntuu itse asiassa olevan epätoivonsa kanssa lapsille helpommin samaistuttava. Lapsille kun itselleen tunne siitä, ettei maailma tottele heitä, on hyvin tuttu (vrt. luvut 2.1 ja 2.2). Näky huolestuneesta opettajasta saakin teoksessa lapset ryhtymään toimeen:

Me sanoimme opettajalle käyvämmä tarkkailemassa saukkoja. Sitten me marssimme polkua pitkin rakennuspaikalle. Tulimme juuri ajoissa. Metsurit tankkasivat jo moottorisahojaan isä Yhden valvoessa toimitusta. (EJKMM 85)

Sen todistaminen, miten lasten ylöspäin katsoma, aina heidän puoliaan pitävä opettajansa näyttää lannistuvan, valaa siis lapsiin taisteluintoa ja rohkeutta. Teosten lapsilla onkin, joistakin tämän oikuista huolimatta, opettajaansa hyvin erityinen suhde. Siinä missä muut aikuiset tuntuvat todella toimivan kaikilla tavoin heitä vastaan, opettajasta on ymmärrettävästi muodostunut heille äärimmäisen tärkeä ollessaan yksi ainoista, joka heidän puolellensa asettuu ja joka lapsellisine, ristiriitaisine piirteineen osoittaa olevansa eri maata kuin muut aikuiset. Kun *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa metsuri on saapunut koululle kaatamaan kuusivanhusta pihalta, yrittävät opettaja ja Ellan luokka estää sen. Tässäkin tilanteessa poliisi, rehtori ja metsuri ovat kaikki puun kaatamisen kannalla, ja opettaja ainoana aikuisena on lasten kanssa yhtä mieltä siitä, että puu tulisi jättää kaatamatta. Useimmiten tarkastelemissani teoksissa opettaja asettuu lasten puolelle, mutta välillä lapset puolestaan pitävät opettajan puolia:

- Seis! Pysäyttäkää tuo mies! opettaja huusi ja aikoi rynnätä oranssipukuisen perään, mutta kaksi poliisia tarttui häneen. Me ryntäsimme oitis pelastamaan opettajaa ja tartuimme poliiseihin. Sitten kaksi jäljelle jäänyttä poliisia ryntäsi pelastamaan tovereitaan ja tarttui meihin, ja sitten rehtori ryntäsi pelastamaan meitä ja opettajaa ja poliiseja ja tarttui kaikkeen mahdolliseen. (EJKH 22)

Myös *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa oppilaat ryhtyvät toimeen pelastaakseen opettajansa, kun tämä on joutunut pidätetyksi väärinymmärryksen vuoksi:

Poliisiaseman aulassa oli korkea tiski, jonka takana istui konstaapeli. Hän katsoi meitä aika hämmästyneenä, kun marssimme sisään parrat liehuen. Minä luulen, että me olimme aika vaikuttava näky: kuusi presidenttiä ja Batman. Kukaan poliisi ei uskaltaisi vastustaa sellaista määräysyivoimaa. [...]

- Opettaja pitää armahtaa, minä vaadin. [...]
- Hänet on heti vapautettava, Hanna sanoi tiukasti.
- Muuten me suutimme, Tiina sanoin. (EJÄY 55–57)

Lapset siis ovat valmiita uhmaamaan virkavaltaa mitä kekseliäimmin keinoin sekä ryntäämään suin päin toimintaan, kun opettaja näyttää olevan vaarassa tai pulassa. Tämä on selvä osoitus siitä, miten tärkeää Ellalle ja hänen luokkatovereilleen opettajan tuki on. Kaikkine oikkuineenkin opettaja on toivoa ja turvaa luova poikkeus aikuisten joukossa helpottaen näin hieman lasten harteilla olevan vastuun painon taakkaa.

Vaikka tulkitsenkin opettajan olevan Ella-kirjoissa Tritesin määrittelemä *in loco parentis*, josta teosten lapset saavat tukea ja turvaa, ei opettajan hahmo kuitenkaan täysin istu vakituisiin ja perinteisiin lastenkirjallisuuden rooleihin. Opettaja vaikuttaa ristiriitaisuutensa, jopa ajoittaisen puutteellisuutensa tähden muodostuvan lapsille vielä läheisemmäksi aikuiseksi kuin perinteisemmät *in loco parentis* -hahmot lastenkirjallisuudessa usein tekevät. Hän ei ole kaikkivoipainen ja tuntee lasten tavoin huolta ja ajoittaista epätoivoakin ympäristöä koskevien kysymysten ja epäkohtien äärellä – hän on siis hyvin inhimillinen hahmo kaikkine tunteineen. Tulkintani mukaan opettajan on tarkoitus herättää ja ylläpitää lapsissa toivoa. Käsittelen toivon merkitystä suhteessa lasten ympäristövastuuseen pidemmin luvussa 4.2.

3 Ekologista lukutaitoa muovaamassa

3.1 Ihmiset vastaan luonto?

Meistä tuntui siltä, että me olimme yksin koko maailmassa. Silti olo oli turvallinen. Metsä ympärillämme suojeli meitä. Olo oli turvallinen kyllä senkin vuoksi, että Kojo ja Ootti makasivat aivan meidän vieressämme. Mikään paha ei voinut uhata meitä tai saukkoja silloin, kun metsä ja puolikojootit vartioivat. (EJKMM 117)

Ajattelen, että yksi tarkastelemieni Ella-kirjojen keskeinen tapa muokata lukijansa ekologista lukutaitoa on empatian herättäminen eri keinoin. Empatia on tunteena avainasemassa ilmastonmuutoksen hillitsemisen vaatiman muutoksen mahdollistumisessa. Me välitämme asioista, joihin tunnemme henkilökohtaista yhteyttä ja tämä yhteys taas saa meidät haluamaan pitää huolta näistä asioista. (Lehtonen ym. 2020, 352.) Jotta siis olisimme motivoituneita huolehtimaan luonnosta ja kehittämään erilaisia ratkaisuja elämän turvaamiseksi tulevaisuuden maapallolla, meidän täytyy tuntea empatiaa niin muita ihmisiä, muunlaisia eläimiä kuin kaikkea muutakin luontoa kohtaan.

Nikolajeva (2002, 103) esittelee *deus ex machina* -henkilöhahmon kirjoittaessaan erilaisista lastenkirjallisuuden keskeisistä hahmoista. Tällä termillä hän viittaa siihen henkilöhaamoon, joka teoksessa lopulta korjaa asiat ennalleen tai paremmaksi. Usein *deus ex machina* on esimerkiksi jokin etäinen sukulainen, kadoksissa ollut vanhempi tai muu aikuinen, joka tulee pelastamaan lapsihahmon pinteestä esimerkiksi suuren rahamäärän avulla. Yhteistä näille hahmoille on kuitenkin heidän käsissään oleva ratkaisu johonkin teoksessa keskeiseen ongelmaan.

Ensisijaisesti Nikolajevan määritelmän perusteella voisi ajatella, että opettajan rooli on toimia Ella-kirjoissa *deus ex machinana*. Ajattelen, ettei hän kuitenkaan täyty yllä määriteltyjä kriteerejä tuosta hahmosta, sillä opettaja on useimmiten itse ihan samassa liemessä kuin lapsetkin, ellei jopa lasten pelastettavana (ks. alaluku 2.3, kun lapset ryhtyvät puolustamaan opettajaansa). Samanaikaisesti opettaja on myös hyvin keskeinen ja jatkuvasti teoksissa läsnä oleva hahmo, eikä näin ollen millään muotoa etäinen tai kadoksissa ollut.

Vaikka Nikolajeva kirjoittaa oman alaotsikkonsa alle lastenkirjallisuuden ei-inhimillisistä hahmoista, kaikki Ella-kirjojen eläinhahmot eivät mielestäni istu hänen määritelmiinsä (vrt. Nikolajeva 2002, 103–105). Esitänkin, että jotkin tarkastelemisiani teoksissa esiintyvät eläimet ovat ei-inhimillisyydestään huolimatta juuri *deus ex machina* -hahmon asemassa niissä. Kun opettaja ja lapset *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa yrittävät saada

saukkoja vapautettua metsästäjän häkeistä, on Huntteri lähellä päästä käsiksi lapsiin. Lasten pelastajat saapuvat kuitenkin juuri ajoissa:

Kaksimetrinen saukonpyytäjä oli enää parin askeleen päässä, kun hän äkkiä pysähtyi. Pukari murisi miehelle uhkaavasti, mutta pysähdys ei johtunut hänestä, vaan kahdesta paikalle syöksyneestä harmaasta pedosta, jotka asettuivat meidän ja Huntterin väliin. Kojo ja Ootti olivat aivan hiljaa, mutta ne irvistivät valkoisilla hampaillaan. Se riitti. Me saimme vihdoinkin avattua viimeisenkin häkin ja Lutra Lutra pulahti jokeen poikastensa seuraksi. (EJKMM 114)

Opettajan puolivilleiksi luonnehditut lemmikkikojootit Kojo ja Ootti pelastavat niin lapset kuin saukkoemonkin. Kojootit siis toimivat aivan kuin Nikolajevan määrittelemä *deus ex machina* -hahmo rientäessään lasten avuksi.

Siinä missä Ella-teoksissa lapset naamioituvat usein erilaisiksi aikuisiksi, on Kojon ja Ootin apuun saapuminen myös vastaavanlainen, useissa teoksissa toistuva motiivi. Toinen, yllä olevan kanssa lähes samanlainen esimerkki löytyykin myös *Ella ja Äf Yksi* -teoksesta. Työmiehet ovat tulleet jyräämään Ellan vanhan koulun, ja lapset ja opettaja yrittävät estää sen. Työmiehillä on kuitenkin ylivoima tilanteessa, eivätkä lasten vetoamukset tunnu auttavan. Lasten rinnalle liittyvät kuitenkin tässäkin lemmikkikojootit, joiden läsnäolo saa vihdoinkin toivottua muutosta aikaan:

Me luulimme, että huutaja oli opettajan lapsi, mutta sitten me näimme Kojon ja Ootin, jotka astuivat esiin rattaiden takaa. Kylmät väreet kulkivat pitkin meidän selkäämme, kun kaksi puolikojoottia paljasti kulmahampaansa. Kylmät väreet kulkivat ilmeisesti miestenkin selkiä pitkin, sillä he päästivät äidit irti.

Koirat lähtivät niskakarvat pystyssä ja hampaitaan väläytellen tulemaan miehiä kohden. (EJÄY 104)

Englantilaisen psykologin ja eläinten oikeuksien puolustajan Richard Eyderin lanseeraama termi spesismi (engl. *speciesism*) tarkoittaa eri lajien välillä vallitsevaa arvohierarkiaa, jossa ihmiset pitävät toista lajia toista ylempänä. Tämä viittaa ennen kaikkea ihmisten eläimiin kohdistamaan sortoon, mutta myös siihen, kun ihmiset pitävät toista ei-inhimillistä lajia moraaliesti toista arvokkaampana. (Bunnin & Yu 2004, 653.) Spesismin termin otti laajemmin käyttöön eetikko Peter Singer, jonka teos *Oikeutta Eläimille (Animal Liberation, 1975)* on yksi merkittävimmistä eläinetiikan perusteoksista. (Aaltola 2013, 65–68.) Suomen kieleen on myös tarjottu spesismin rinnalle lajismin käsitettä. Sekin perustuu ajatukseen siitä, että toinen on vähempiarvoinen suhteessa subjektiin. (Ollila 2023, 114.) Tulkintani mukaan tarkastelemissani Ella-teoksissa spesismi kyseenalaistuu niissä esiintyvien eläinhahmojen kautta.

Teosten keskeiset eläinhahmot eivät istu perinteiseen eläinten arvottamiseen liittyvään kuvioon siitä, mitkä lajit yleensä mielletään ihmisille läheisimmiksi ja tärkeimmiksi. Vaikka opettajan lemmikit rientävät Ella-teoksissa usein lasten apuun, ovat nämä aika epätyypillisiä lemmikkejä: ”puolikojootteja” (EJÄY 52). Opettajan lemmikkikojootit esiintyvät sarjassa ensimmäistä kertaa teoksessa *Ella Lapissa* (2003). Teoksessa opettaja tapaa aluksi koiriksi luulemansa eläimet lentokoneessa matkallaan Lappiin, jonne koiravaljakkoajeluita järjestävä porotilallinen on tilannut ne itselleen. Tämä joutuu kuitenkin pettymään eläimiin:

- Minä palautan nämä koirat. Tilasin kaksi vetokoiraa, mutta nämä ovat mitä lie puolikojootteja. Ulvovat kaiken yötä täysikuuta, niin ettei saa nukutuksi, poroisäntä oli sanonut opettajalle. (Parvela 2003, 122.)

Teoksen lopussa lapset ja opettaja kohtaavat eläimet jälleen lentokoneessa ja opettaja ja tämän vaimo päätyvät palaamaan ”tuliaisinaan kaksi koiraa, Kojo ja Ootti” (Parvela 2003, 122). Juuri adoptoituihin lemmikkeihin siis viitataan koirina, mutta niille annetut nimet kuitenkin vihjaavat, ettei opettaja usko itsekään olevan kyse aivan tavallisista koirista.

Kojoa ja Oottia kutsutaan sarjan seuraavissa osissa vaihdellen niin lemmikeiksi, koiriksi kuin puolikojootteiksi. Vaikka eläinten alkuperästä tai todellisesta geeniperimästä ei kenelläkään ole täyttä varmuutta, vahvistuu Ella-sarjan edetessä kuitenkin koko ajan, että melko erikoisia lemmikkejä puolikojootit ovat. *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa lapsia uhkaavia miehiä häätämään saapuneita Kojoa ja Oottia kuvaillaan esimerkiksi näin:

- Pöljät, ei täällä ole susia, sanoi kolmas, mutta hän oli tietysti väärässä, sillä juuri sillä hetkellä metsästä syöksyi esiin kaksi valtavaa sutta, jotka hurjasti muristen ja ulvahdellen ryntäsivät kohti kolmea ihmesutta, jotka puolestaan heittivät turkkinsa maahan ja pinkoivat karkuun kuin hirvet. [...]

Vähän myöhemmin ne [kojootit] palasivat meidän luoksemme läähättäen ja kieli pitkällä roikkuen, eikä meistä ollut ikinä tuntunut niin turvalliselta kuin silloin. (EJKMM 79–80)

Kojo ja Ootti siis todella ovat hurjia (puoli)villieläimiä, eivätkä mitä tahansa lemmikkikoiria. Lapsille eläinten läsnäolo niiden villeydestä huolimatta on kuitenkin heidän turvallisuudentunnettaan kasvattavaa, sillä on selvää, kenen puolella kojootit ovat. Lapsen ja eläimen välinen ystävyys onkin yksi käytetyimmistä lastenkirjallisuuden ja -elokuvien teemoista. Lapsen kuvataan ymmärtävän eläintä luonnostaan, sillä tämä vertautuu viattomaan luontokappaleeseen itsekin. (Kivimäki 2011, 263.) Tämän taustalla on rousseaulainen lapsikäsitelmä, jonka mukaan lapsi edustaa itse pilaantumaton, koskematonta luontoa (Laakso ym. 2011, 13).

Lasten ja opettajien suhde puolikojootteihin tarjoaa kuitenkin paikan pohtia tarkemmin niiden asemaa teoksissa. Yhtäältä voisi tulkita, että Kojo ja Ootti hyvin erityislaatuisina lemmikkeinä toimivat eräänlaisina sillanrakentajina ihmisen ja luonnon välillä. Ne tuntuvat kuuluvan jonkinlaiseen välitilaan – eivät aivan ihmisten sääntöjen sanelemaan maailmaan, mutta eivät toisaalta täysin villiin luontoonkaan (vrt. Kivimäki 2011, 264–265). Toisaalta tähän tilaan kuuluminen tarjoaa paikan myös sellaiselle tulkinnalle, että lemmikkikojootit ovat (ainakin osittain) kesytettyjä ihmisen ehdoilla toimivia luontokappaleita, ja näin osoitus ennemminkin ihmisen mahdista ja tämän toiminnan seuraamuksista kuin luonnon ja ihmisten yhteenkuuluvuudesta. Kojo ja Ootti ovat kuitenkin edelleen *puolikojootteja* ja *puolivillejä*, ne kuuluvat siis edelleen ainakin puoliksi osaksi kesyttämätöntä luontoa. Siitä huolimatta, ellei jopa sen takia, opettaja on yhtä kaikki valmis elämään kyseisten eläinten kanssa. Opettaja ei myöskään vaikuta pahemmin yrittävän kontrolloida tai kouluttaa lemmikkejään, vaan antaa niiden olla sellaisia kuin ovat. Tämä tuntuu jälleen ennen kaikkea osoitukselta opettajan erityisestä suhtautumistavasta luontoa ja kaikkea siihen kuuluvaa kohtaan. Opettaja on niin villisti käyttäytyvien eläinten kuin lastenkin puolella (vrt. alaluku 2.3), mikä vaikuttaa selittävän sen, kenen puolelle puolikojootit kerta toisensa jälkeen asettuvat.

Lemmikkikojoottien lisäksi myös muunlaiset eläimet pitävät teoksissa lasten puolia.

Formularadan rakentamisen ja vanhan koulun tuhoutumisen estää *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa loppuen lopuksi Paten lemmikkikuoriainen Martti:

Onneksi Anna tiesi niin paljon eläimistä. Muuten kukaan ei olisi ajoissa keksinyt, että Martti olikin harvinainen. Martti oli nimittäin karsserikeiju moralius luuserius, jota esiintyi vain meidän vanhassa koulussamme ja sielläkin vain ruokakomerossa. Koululle määrättiin välittömästi purkukielto, jota eivät edes Keijomikan lakimiehet onnistuneet kumoamaan. Luonnonsuojelu on vielä paljon monimutkaisempi laji kuin formulat. (EJÄY 155–156)

Tässä kohtaa on paikallaan tarkastella harvinaiseksi paljastuvan Martin lajinimeä tarkemmin, sillä tulkitsen sen olevan motivoitunut nimi (vrt. alaluku 2.2), jonka on tarkoitus viestiä lukijalle jotakin. Karsseri tarkoittaa eristysselliä tai arestihuonetta, jollaisena Martin asuttamaa koulun komeroakin voi pitää. Moralius luuserius puolestaan kuulostaa varteenotettavalta lajinimeltä latinaa muistuttavassa kirjoitusasussaan, mutta sisältää kuitenkin sanaleikin, mikä tuntuu vinoilulta teoksen aikuisia kohtaan. Keijomikan tytär Anna on ainut, joka Martin lajin tunnistaa, mikä vihjaa kenties siitä, että hän keksii nimen päästään. Aikuiset ovat halunneet tuhota lasten koulun ja Martin elinympäristön ja päätyvät siksi itse näyttäytymään teoksen moraalisisina häviöinä, kun eivät edes tajua heitä höynäytettävän.

Martin lajin lisäksi yllä olevassa sitaatissa huomionarvoista on myös teoksessa käytetty luonnonsuojelun käsite. Tiina Ollila kirjoittaa (2023, 117) luonnonsuojelun ja eläinoikeusajattelun välisistä eroista. Luonnonsuojelussa ei suojella kaikkia eläimiä, sillä sen sisällä eläimet saatetaan yhä jaotella esimerkiksi säilytettäviin ja hävitettäviin. Luonnonsuojelun nimissä tiettyjä lajeja saa, jopa kuuluu, tappa ihmisen määrittelemistä syistä, kun pyritään ratkaisemaan vaikkapa vieraslajeihin liittyviä ongelmia. Eläinoikeusajattelun mukaan kaikilla eläimillä sen sijaan on yhtäläiset oikeudet olla olemassa, vapaina, riippumatta ihmisen suhteesta kyseiseen lajiin tai yksilöön. Se ei lähde siitä olettamuksesta, että mitään tai ketään kohtaan tulisi tuntea myötätuntoa, rakkautta tai läheisyyttä toimiakseen oikein. (Mt.)

Vaikka *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa käytetäänkin termiä luonnonsuojelu – se on teoksen kohdeikäryhmälle kenties helpommin aukeava ja tutumpi termi – tulkitsen, että siinä pyritään kuitenkin kohti eläinoikeusajattelun tavoitteita. Vanhaa koulua ei voidakaan purkaa, koska se uhkasi ötökkää, ”leppäkertun kokoista mustaa kovakuoriaista” (EJÄY 21). Martti poikkeaa merkittävästi siitä tutusta luonnonsuojelukuvastosta, jossa perinteisesti esiintyvät esimerkiksi meissä tunteita herättävä suloinen saimaannorppa tai majesteettinen, surumielisen näköinen isopanda. Kun Martin erikoisen lajinimen myötä tämän uhanalaisuuskin näyttäytyy kyseenalaisena, on sen suojelu erityisen huomiota herättävää. Martti ansaitsee teoksen lasten mielestä tulla suojelluksi ja pitää elinympäristönsä riippumatta siitä, onko se todellisuudessa edes harvinainen vai ei.

Myös teosten hahmojen suhtautuminen Marttiin tuntuu alleviivaavan sitä, mitä ötökästä tulisi ajatella:

Matkalla ulos me kohtasimme keittäjän, joka alkoi kirkua nähdessään Paten mansikkahillosta punaiset käsivarret. [...]

- En minä Patelle kilju, vaan tuolle ötökälle, keittäjä sanoi ja osoitti sormellaan Marttia, joka istui yhä tiukasti Paten sormenpäässä.

- Ei tämä ole ötökkä. Tämä on Martti, Pate sanoi loukkaantuneena. - Minä löysin hänet tuolta keittiön komerosta. (EJÄY 21)

Paten käyttämä *hän*-pronomini, jolla perinteisesti viitataan ihmiseen, luo vahvan kontrastin keittäjän reaktiolle Marttia kohtaan. Yleiskielessä eläin on normien mukaisesti *se*, kuten asiat ja esineetkin (Kotimaisten kielten keskus 2018). *Hän*-pronomini sekä ötökän nimittäminen ihmisen etunimellä korostavat sitä, miten Pate näkee Martin yhdenvertaisena itsensä kanssa ja omana yksilönään. Pate tuntee Marttia kohtaan läheisyyttä ja rakkautta, jolloin hänen motiivinsa sen suojelemisesta perustuvat totta kai myös noihin tunteisiin. *Ella ja Äf Yksi* -

teoksen loppuratkaisu kuitenkin on nimenomaan eläinoikeusajattelun mukainen, sillä ötökän oikeuksia elämään päädytään suojelemaan, vaikkeivat muut teoksen hahmot Paten lämmintä suhdetta Marttiin jaakaan, kuten yllä olevasta esimerkistäkin hyvin käy ilmi. (Vrt. Ollila 2023, 117.)

Elisa Aaltola kirjoittaa affektiivisesta empatiasta, joka voi ”parhaimmillaan herättää moraalista huolta toislajisia eläimiä kohtaan, kutsua meidät näkemään yksilöllisyyttä ja arvoa ympärillämme olevassa maailmassa” (Aaltola 2015, 305). Hänen mukaansa affektiivinen empatia onkin avainasemassa siinä, että mahdollisuus itsepetokseen pohjautuvalle ajattelulle oman etumme tärkeydestä pienenee. Aaltolan näkemys on, että muunlajiset eläimet tulisi kohdata kulttuuristen stereotyyppien ulkopuolella, eli keskittyen esimerkiksi eläimen lajin sijaan sen erityisyyteen ja kokemukselliseen maailmaan. (Aaltola 2015, 305–306.)

Kovakuoriainen Martti haastaakin sitä spesismän sanelemaa maailmanjärjestystä, jossa tietyt lajit nähdään toisia arvokkaampina tai ihmisille tärkeämpinä esimerkiksi suloisuuden perusteella. Samalla Martti, *hän*, edustaa Paten katseen kautta vain omaa itseään määrittymättä sen tarkemmin nimenomaan tai pelkästään ötökäksi.

Ella-teoksissa erilaiset eläimet, eivät vain perinteisesti ihmisille läheisiksi miellettyjen lajien edustajat, toimivat siis lasten ja heidän aatteidensa puolustajina. Lasten ja eläinten suhde kuvataan läheiseksi, sillä he edustavat kaikki yhdessä vielä luontoon kuuluvia viattomia luontokappaleita. Tämän jaottelun toisella puolella sen sijaan ovat luonnosta erkaantuneet aikuiset, poislukien opettaja. Kun eläimet esitetään hyvinä, asettaa tämä muut aikuiset ja heidän eläimiään uhkaavat toimensa entistä huonompaan valoon. Ajattelun tarkastelemieni teosten eläinhahmojen kuvauksen voivan mahdollisesti vaikuttaa lukijan ekologiseen lukutaitoon. Kun eläinten ja lasten osoitetaan olevat samalla puolella, kyseenalaistuu väkisinkin, ovatko luontoon kuuluvat eläimet jotakin ihmisyydelle vastakohtaista.

Tarkastelemani teokset eivät kuitenkaan kykene aina täysin irrottautumaan eläinten toiseuttavasta katsontatavasta. Syy sille, miksi Ellan ja kavereiden koulu päätetään *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa lakkauttaa on se, että kouluviraston tarkastajat saapuvat kouluun väärällä hetkellä. Oppilaat ovat juuri kiivenneet koulun pihalla olevan häkin sisään leikkimään, ja väärinymmärryksen seurauksena tarkastajat luulevat, että oppilaita pidetään koulussa häkeissä. He rauhoittelevat lapsia:

- Lapset, teidät on pelastettu. Me suljemme tämän koulun ja siirrämme teidät turvallisempaan paikkaan, jossa teitä kohdellaan kuin oikeita ihmisiä, tati sanoi liikuttuneella äänellä. (EJÄY 33)

Poliisit saapuvat koululle pidättämään opettajan ja kouluviraston tarkastaja perustelee tilannetta hämmentyneelle opettajalle näin: ”Tässä koulussa lapsia kohdellaan kuin... kuin... apinoita, tati sanoi aika tuhtuneena.” (EJÄY 34) Edellä olevissa katkelmissa on kummassakin taustalla ajatus ihmisen eläimellistämisestä, joka on Ollilan mukaan (2023, 115) sitä, kun ihmiseltä viedään oikeudet ja moraalinen huomioonottaminen. Lajististen periaatteiden mukaan järjestäytyneessä yhteiskunnassa ihmisen eläimeen vertaaminen, kuten esimerkiksi koiraksi tai pedoksi kutsuminen, on mahdollista lajisyrjivien rakenteiden takia (mt.). Yllä olevat sitaatit siis sisältävät tausta-ajatuksen siitä, että apinat kyllä kuuluvat häkkiin, mutta kun ihmiset laitetaan sinne, tulee toiminnasta jotakin barbaarista.

Kaikki eläimet eivät tutkimuskohteissani myöskään ole aktiivisija toimijoita itse, sillä *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksen keskiössä pyörivät saukot kuvataan perinteisestä luonnonsuojelukuvastosta tutummalla tavalla. Ensinnäkin saukot nimenomaan kaipaavat suojelua, eli ne ovat subjektin sijaan objektin asemassa. Lisäksi ne tuntuvat ansaitsevan suojelua söpöytensä ja hellyttävyytensä vuoksi, kuten niin monet muutkin sellaiset lajit, joista ihminen on erityisesti ryhtynyt välittämään:

Viikseksäs pää kohosi ylös ja pienet pikimustat silmät tuijottivat suoraan meitä kohti. [...] Se oli pitkulainen ruskea otus, jolla oli söpö kuono, pitkät viikset, pienet silmät ja pienet korvat. Otus oli ehkä reilun puolen metrin korkuinen ja se katseli valppaasti ympärilleen. Sitten se piipitti kimeästi, melkein vihelsi, ja siinä samassa heinien seasta vilisti paikalle kolme pienempää viiksiniekkää, jotka jarruttivat juuri ennen vesirajaa, vilkaisivat emoaan ja sukelsivat sitten jokeen. (EJKMM 27–28)

Sanavalinnat kuten ”piipittää”, ”otus” ja ”viiksiniekkä” luovat mielikuvaa suloisesta eläimestä, ja saukon naamaa kuvaillaan myös ihan kirjaimellisesti söpöksi. Lisäksi pienten, vielä emoaankin söpömmäksi kuviteltavien poikasten läsnäolo on omiaan lisäämään eläinten hellyttävyyttä. Poikasista todetaankin, että ne ”näyttivät yhtä aikaa söpöiltä ja huvittavilta” (EJKMM 29). Saukot kuitenkin kuvataan hyvin eläimellisiksi – niiden käytös on nimenomaan saukkomaista, ei inhimillistä:

Juuri silloin jokeen sukeltaneet saukot nousivat pintaan. Kahdella niistä oli pieni kala kädessänsä ja ne kääntyivät kellumaan selälleen suvantoon. Kolmas yritti ensin napata kalaa muilta, mutta sukelsi sitten uudestaan. [...] Rannalla oleva emo vahti poikasiaan ja katseli levottomana ympärilleen. (EJKMM 29)

Maria Lassén-Seger (2022, 167) kirjoittaa, että antropomorfismilla viitataan eläinhahmojen ihmisenkaltaistamiseen eli ihmismielen taipumukseen tulkita jossakin ei-inhimillisessä ihmiselle tyypillisiä piirteitä. Hän summaa myös, miten antropomorfiset eläimet ovat muodostuneet itsestään selväksi osaksi juuri lastenkirjallisuutta ja kuuluneet siihen jo länsimaisen lastenkirjallisuuden alusta saakka (Lassén-Seger 2022, 168).

Näenkin, että *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksen saukot tekevät eläimellisyydellään poikkeuksen tähän lastenkirjallisuuden antropomorfiseen traditioon. Kuten yllä olevista esimerkistä käy ilmi, saukot saalistavat ja ruokailevat, kuten ne luonnossa oikeastikin tekevät. Eläimet eivät myöskään kommunikoi keskenään tai teoksen ihmishahmojen kanssa puhumalla tai vaikkapa pukeudu vaatteisiin. Lisäksi saukkoemo on valpas ja levoton, mikä osoittaa, ettei se kuulu mihinkään sellaiseen utopistiseen, vaarattomaan maailmaan, joka lastenkirjallisuuden raameissa myös olisi mahdollinen.

Lassén-Segerin (2022, 172) mukaan antroposentriset eläimet eivät niinkään kutsu lukijaa näkemään eläintä, vaan pikemminkin ihmisen eläimen takana. Hänen mukaansa nämä inhimillistetyt eläimet saavat lastenkirjallisuudessa vain harvoin, jolleivät koskaan, tuoda eläintä itsessään esille (mt.). *Ella*-teoksen saukot saavat kuitenkin olla olemassa vain saukkoina ilman, että niihin kohdistuu mitään sen suurempia vaatimuksia esimerkiksi minkään inhimillisen kokemuksen kuvaamisesta. Tästä syystä saukot ja niiden kuvaustapa erottuvatkin edukseen juuri ekokriittisestä näkökulmasta tarkasteltuina.

Ekokriittisen näkemyksen mukaan eläinten inhimillistäminen voi nimittäin olla jopa epäeettistä, sillä se sisältää riskin vääränlaisten käsitysten syntymisestä muunlaisista eläimistä. Tämä taas saattaa johtaa kohtalokkaisiin virheisiin niiden suojeluyrityksissä. (Ks. Lummaa 2008, 60.) *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa esiintyy juuri yllä kuvaillun kaltaista inhimillistämiseen liittyvää ongelmallisuutta, mutta hieman yllättävällä tavalla:

- [...] Saukot tarvitsevat tätä jokea.
- Ostakoot sitten oman tontin. Minä voin myydä sen sopuhintaan saukkoalennuksella, isä Yksi nauroi. [...]
- Ei saukoilla ole rahaa, minä puutuin keskusteluun.
- Menkööt töihin niin kuin muutkin, isä Yksi tuhahti.
- Eivät saukot osaa tehdä töitä, Hanna sanoi.
- Tuota minä juuri inhoan, isä Yksi puhahti. - Ensin ei haluta opiskella, sitten ei osata tehdä töitä ja kuitenkin pitäisi saada kaikki herkut tauluteeveestä kesämökkkitonttiin. (EJKMM 34)

Isä Yhden saukkojen aivan järjettömällä inhimillistämällä osoitetaan, miten saukot ja niiden tarpeet todella ovat kaukana ihmisestä. Teoksessa juuri ihmisten tarpeet näyttäytyvät kuitenkin naurettavina, kun siinä asetetaan vastakkain taulutelevisio ja saukkojen toive ja oikeus omaan kotijokeensa. Isä Yhden asenteellisella vastakkainasettelulla teoksessa siis itse asiassa alleviivataan, kuinka absurdina ekokriitikkojen kritisoima eläinten inhimillistäminen voi näyttäytyä.

Tarkastelemissani teoksissa inhimillistetään eläinten lisäksi myös muuta luontoa. Kun *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa opettaja päättää mennä kertomaan rehtorille kauhistuttavan uutisen puun kaatamisen uhasta, käyvät he asiasta seuraavan keskustelun:

- Ne aikovat kaataa hänet, opettaja lisäsi sitten melko kiihkeällä äänellä.
- Kenet? rehtori hämmästyí.
- Ikiviisaan vanhuksen, opettaja tarkensi.
- Ihanko totta? Kauheaa! rehtori havahtui. [...]
- Minä ilmoitan poliisille, rehtori päätti ja otti puhelimensa pöydältä. - Missä se vanhus on? rehtori kysyi, kun puhelin jo hälytti.
- Tuossa ihan pihan keskellä niin kuin aina ennenkin. On ollut jo satoja vuosia, opettaja osoitti ikkunasta näkyvää kuusta samaan aikaan, kun puhelimeen vastattiin. [...]
- Sinä tarkoitat nyt puuta, rehtori totesi. [...]
- Tomppeli, rehtori sanoi puhelimeen. (EJKH 16–17)

Rehtori siis suhtautuu asiaan vakavasti niin kauan, kun hän opettajan käyttämästä persoonapronominista ja vanhukseksi kuvailusta johtuen luulee, että kyse on ihmisestä. Katkelmassa osoittautuu hyvin selväksi, ettei puuvanhuksella rehtorin silmissä kuitenkaan ole samanlaista arvoa, eikä sen kaatamisesta tarvitse poliisille soittaa. Rehtorin ja opettajan välinen väärinymmärrys tuntuu tarjoavan teoksen lapsilukijalle tilan tarkastella omaa näkökantaansa ja punnita, samaistuuko tämä välinpitämättömään rehtoriin vai tilanteesta kauhistuneeseen opettajaan.

Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä -teoksessa luonnon inhimillistämällä myös leikitellään.

Opettaja ei näe, kun metsuri kiipeää kuuseen aloittaakseen sen kaatamisen. Kun opettaja sitten saapuu paikalle, tajuaa hän yhtäkkiä juttelevansa puuvanhuksen kanssa:

- Tämä kuusi kantaa oksillaan historiaa ja muistoja. Kunpa se osaisi puhua, se voisi kertoa meille jännittäviä tarinoita.
 - Varokaa siellä alhaalla! oranssipukuinen huusi latvasta.
- Opettajan silmät pyöristyivät hämmästyksestä.
- Kuulitteko tekin?

Me nyökkäsimme. Oranssipukuisella oli kantava ja aika möreä ääni. Opettaja vilkaisi ylös, mutta ei tietenkään nähnyt kuin oksia.

- Puu aivan selvästi varoitti meitä. Se varmaan aavistaa kohtalonsa, opettaja kuiskasi. (EJKH 13)

Teoksessa luonnon inhimillistämisen kanssa liioitellaan, jolloin siitä tehdään humoristista, jopa naurettavaa. Lapsilukija saa naureskella teoksen lapsihahmojen kanssa, että eihän puu todellisuudessa voi puhua, vaikka opettaja on vielä pitkään vakuuttunut kommunikoivansa puun kanssa: ”Tuo puu puhuu, opettaja sanoi. Sillä on tunteet.” (EJKH 20). Käsittelen tulkintaani teosten sisältämästä huumorista ja sen merkityksestä enemmän myöhemmin luvussa 4.2.

Vaikka Ella-teoksissa eläimet ovat ihmisten puolella ja täten tulkittavissa samaan maailmaan kuuluviksi, ei tämä näkökanta kuitenkaan ulotu koskemaan kaikkea luontoon sisältyvää. *Hän*-pronominin käyttö ötökästä tuntuu teosten lapsille luontevalta, mutta puusta puhuessa sama pronomini ei enää sovi heidän suuhunsa. Puun omaamat tunteet tai ajatukset ovat nimittäin vain hairahtaneen opettajan huvittavaa kuvitelmaa.

Heidi Toivonen on tutkinut (2022) empiirisen ekokritiikin puitteissa muun muassa luonnon kognitivisointia vieraannuttavana elementtinä ympäristöteksteissä. Hän viittaa kognitivisoinnilla sellaisiin kuvauksiin ei-inhimillisestä luonnosta, jossa tälle annetaan kognitiivisia taitoja, kuten kyky reflektointiin tai unelmointiin (Toivonen 2022, 112.) Toivosen tutkimuksesta selviää, että vahvasti antropomorfisesti kuvattu ei-inhimillinen luonto ei herätä empatiaa kaikissa lukijoissa. Se saattaa itse asiassa päinvastoin ärsyttää tai etäännyttää lukijoita tekstin ympäristöä koskevasta moraalisesta sanomasta. (vrt. Toivonen 2022, 113–115.)

Minusta onkin kiinnostavaa, että tarkastelemani teokset ikään kuin sisältävät jo vastauksen tällaiselle Toivosen tutkimuksessa esiintyneelle reaktiolle, joka niiden tavasta kuvata luontoa mahdollisesti voisi herätä. Ella-teokset toisaalta esittelevät opettajan hahmon kautta sen suhtautumistavan, että ei-inhimillisen luonnon edustajaa voi todella pitää arvokkaana ja viisaana vanhuksena. Ajattelen, että puun viisaaksi kuvaamiseen sisältyy implisiittisesti käsitys siitä, että sillä on tietoa ja ajatuksia – siis kognitiivisia kykyjä. Teokset toisaalta kuitenkin myös kyseenalaistavat rehtorin suulla ajatuksen kognitiivisia kykyjä omaavan puun mahdollisuudesta esittämällä sen olevan oikeastaan aika hupsu ja naiivi.

Lassén-Seger (2022, 174) toteaa, että lastenkirjallisuus voi pyrkiä luomaan ekosentristä näkemystä maailmasta. Siinä ”ihminen on samalla viivalla kaikkien muiden elävien olentojen kanssa ja riippuvainen niistä” (mt.). Vaikka eläimiin kohdistuva toiseuttava katse ei ole täysin

kadonnut tarkastelemistani teoksista, kuten apinoihin vertailu osoittaa, pyrkivät teokset tulkintani mukaan rakentamaan ekosentristä maailmankuvaa. Eri lajiset Ella-kirjoissa esiintyvät eläimet ja niiden myötä kyseenalaistuva spesismi tuntuvat tarkastelemisani teoksissa suoraan lapsilukijalle ojennetuilta välineiltä kehittää omaa ekologista lukutaitoaan. Sen sijaan muuhun luontoon kohdistuvat kysymykset ja eri hahmojen ristiriitaiset suhtautumistavat niihin ovat jotakin vähemmän annettua. Kaatouhan alla olevan puuvanhuksen äärellä tuntuu tarjoutuvan mahdollisuus syvempään eettiseen pohdintaan siitä, millä tavalla ja keistä (tai mistä) kaikista olemmekaan riippuvaisia. Onkin siis lukijasta itsestään kiinni, kuinka kirjaimellisesti hän tämän opettaja toteamuksen tulkitsee: ”Koska metsä huolehtii meistä, meidän pitää huolehtia siitä.” (EJKH 6)

3.2 Ekokriittistä kapitalismikritiikkiä lapsille

- Me estämme sen. Seisomme uhmakkaana muurina sivistyksen puolesta markkinavoimia vastaan, opettaja sanoi äitien muurille, joka ei kylläkään näyttänyt sillä hetkellä kovin uhmakkaalta. (EJÄY 96)

Vallitseva talousjärjestelmämme, kapitalismi, perustuu tuotantovälineiden yksityisomistukseen, markkinoiden sanelemaan normistoiin, pääoman rajoittamattomaan omistukseen ja voiton maksimointiin (Tieteen termipankki c). Tulkintani mukaan tarkastelemani Ella-teokset kutsuvat lapsilukijoitaan kyseenalaistamaan kapitalistista yhteiskuntaa ja ajattelutapaa – nousemaan muuriksi markkinavoimia vastaan.

Teosten kapitalismikritiikkiä tarkasteltaessa on olennaista keskittyä toviksi pohtimaan sitä tilannetta, mikä lastenkirjojen lukemiseen yleensä liittyy: lapsille ääneen lukeminen. Usein, etenkin Ella-kirjojen kohdeikäryhmän nuorempien kohdalla, lapsi kuuntelee teosta aikuisen ääneen lukemana, esimerkiksi kotona tai koulussa. Tässä yhteydessä onkin mielestäni paikallaan esittää kysymys siitä, kenelle alla olevan esimerkin kaltaiset sutkautukset on suunnattu. Kun Ella ihmettelee *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa Äffän rekka-auton ympärille kerääntyneitä lapsia koulun pihalla, antaa Äffän sisko heille erikoisen selityksen veljensä käytöksestä:

Minä luulin aluksi, että he olivat ihailijoita, mutta sitten auton ovi avautui ja frakkiin pukeutunut tarjoilija kanto ulos puolillaan ruokaa olevan lautasen, jonka hän asetti portaiden juureen. Lapsilauma ryntäsi sen kimppuun kuin joukko nälkäisiä pirajoita.
- Äffä harrastaa hyväntekeväisyyttä, Anna tuhahti. (EJÄY 86)

Kuten tutkielmani johdannossa jo nostin esiin, Ella ja kaverit -sarjaa on tutkittu ennestään jonkin verran kaksoisyleisön puhuttelun näkökulmasta. Teosten on siis esitetty toimivan sekä

lapselle että aikuiselle viihdyttävänä lukukokemuksena niiden kerronnan ominaisuuksien vuoksi. Ensivaikutelmalta myös tarkastelemieni teosten kapitalismikritiikki näyttäytyy juuri kaksoisyleisön puhuttelun tavoittelulta. Esimerkiksi yllä olevan Annan kommentin ironia ei välttämättä aukea kenelle tahansa alakouluikäiselle, joka teosta lukee.

Toisaalta jo aiemmissa käsittelyluvuissa esiin nostamani teoksissa vilisevät erilaiset tavat polarisoida ja kärjittää asioita tulevat minusta tässäkin osoittaneeksi, miten nimenomaan lapsiyleisölle koitetaan välittää jotakin viestiä. Esimerkiksi kun *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa lapset kyseenalaistavat sen, että heidän vanhan koulunsa paikalle ollaan rakentamassa formularataa, saavat he seuraavan vastauksen:

- Olisi, sanoi Anna. - Kaikki ovat hulluina formuloihin. Radan rakentaminen tuo turisteja ja tekee tästä paikkakunnasta tunnetun. Olisi suurin mahdollinen katastrofi, jos rataa ei saataisikaan tänne. Sen lisäksi isällä on varaa tuhota kenen tahansa elämä.
- Kuinka niin? ihmetteli Tiina.
- No, hänhän voisi ostaa vaikka kaikki teidän kotia ympäröivät asunnot ja muuttaa ne hammaslääkäriasemiksi.

Me aloimme vähitellen tajuta saman, minkä kaikki muut ilmeisesti jo tiesivät. Rikkaat ihmiset saattoivat selvästikin halutessaan olla paljon vaarallisempia kuin köyhät. (EJÄY 72)

Tässä kohtaa tehdään jälleen kuin rautalangasta vääntämällä selväksi, kuka teoksen konna on. Isä Yhden pahuudelle myös annetaan selkeä syy: ahneus ja rikkaus. Tämän lisäksi teoksessa hänen vaarallisuuttaan alleviivataan korostamalla sitä, miten paljon valtaa tällä on. Isä Yksi tulee esimerkiksi opettajan kotiin juttelemaan aikeistaan, kun opettaja koittaa saada tätä luopumaan suunnitelmistaan formularadan suhteen:

- [...] Rata tulee aiotulle paikalle, mutta sen lisäksi minä rakennan jättimäisen parkkipaikan niille tuhansille autoille, joiden omistajat tulevat seuraamaan kisoja.
- Parkkipaikan? opettajan hymy sammui vähitellen.
- Niin. Suunnattoman hypermegaison. Tähän, sanoi Keijomika ja hymyili vuorostaan.
- Tähän? opettaja henkäisi. [...]
- Minä en myy taloani, opettaja sanoi tiukasti.
- Ei se mitään. En minä sitä aio ostaakaan. Eikä kyllä kukaan muukaan, sillä kuka nyt haluaisi asua keskellä tuhannen hehtaarin parkkipaikkaa? Se hyvä puoli tässä kuitenkin on, että tulevaisuudessa te löydätte helposti pysäköintitilaa. Se tulee jatkumaan tässä ympärillänne niin kauas kuin silmä kantaa. Minä tosin tietysti joudun veloittamaan parkkipaikasta pienen maksun. Mikään maailmassa ei ole ilmaista, mutta rahalla saa kaikkea. Niin minä sanon aina pojalleni, Keijomika sanoi iloisesti ja läpsäytti opettajaa selkään. (EJÄY 110–111)

Keijomika Yksi suunnittelee siis jyräävänsä opettajan ja tämän perheen kodin rakentaakseen siihen parkkipaikan. Tämä saa opettajan lannistumaan täysin, sillä hänen ja oman perheensä tulevaisuus näyttää todella kurjalta:

Opettaja masentui Keijomikan vierailusta siinä määrin, ettei hän uskonut enää minkään voivan pelastaa entistä kouluamme tai opettajien kotia. Lastenhuoneen remonttikin jäisi kesken, sillä opettaja ei halunnut lapsensa varttuvan huoneessa, jonka ikkunasta näkyisi vain silmäkantamattomiin pysäköintialuetta. Opettaja ja hänen vaimonsa suunnittelivat muuttavansa jonnekin muualle. Niin kauas, ettei formuloiden pärinä kantautuisi heidän korviinsa. (EJÄY 114)

Kodin menettämisen pelko on varmasti jotakin sellaista, jonka uhan ja kamaluuden lapsikin käsittää. Näin asioita yksinkertaistamalla teoksessa osoitetaan kaikenikäisille lukijoille ymmärrettävästi, mitä mieltä rikkaista, ainakin resurssejaan väärin käyttävistä, tulisi olla. Ajattelenkin, että kapitalismikritiikin didaktinen diskurssi välittyy lapsilukijalle, vaikka tämä ei kaikkia ironisia tuhahduksia teoksissa tunnistaisikaan.

Vaikka kulttuurissamme vallitsee olettamus lasten ja luonnon sisäsyntyisestä yhteenkuuluvuudesta (vrt. Lammi 2022, 185), kyseenalaistuu tämä paikoitellen tarkastelemissani Ella-teoksissa melko vahvasti. Tutkimuskohteideni lapsihahmojen luontokuva tuntuu esimerkiksi välillä olevan kaikkea muuta kuin nykyistä, kapitalististen arvojen mukaista yhteiskuntajärjestystä haastava. Kun *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa lasten metsäleiri on juuri alkamaisillaan, kyselevät he opettajalta hieman huolissaan tulevasta:

- Koska me näemme sen kultakaivoksen? kysyi Pate.
 - Onko siellä luonnossa sähköt? kysyi Tiina.
 - Toimiiko siellä netti? kysyin minä.
 - Toimiiko siellä mikään? kysyi Hanna.
 - Tekeekö se luontoäiti yhtä hyvää ruokaa kuin meidän äiti? kysyi Samppa.
- (EJKMM 15)

Lasten huolenaiheet osoittavat, millaisia asioita he arvostavat ja odottavat mukavalta kesäleiriltä. Samalla kyseinen katkelma heijastelee todellisuutta siinä, että nykylasten luonnossa viettämä aika vähenee ja heidän elinympäristönsä urbanisoituu jatkuvasti (vrt. Laakso ym. 2011, 10–11). Lasten epäilyksistä huolimatta he toteavat kuitenkin, että ” [o]li tosi hienoa, että me olimme taas yhdessä ja menossa metsään kokonaiseksi viikoksi” (EJKMM 16). He siis ovat innoissaan lähdössä metsään – luontoon – mutta eivät vain ole aivan varmoja, mikä ja millainen se *luonto* oikeastaan on. Konkretian tasolla he näyttäytyvän

siis vieraantuneen aika kauas luonnosta ympäristönä ja kohdistavat siihen samanlaisia kapitalismin synnyttämiä vaatimuksia kuin aikuisetkin.

Kun opettaja *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa perustelee lapsille, miksi metsät ovat tärkeitä ja miksi niitä tulisi suojella, vaikuttaa lasten luontokuva suorastaan materialistiselta ja ympäristön hyötyajatteluun perustuvalta. Opettajan perustelut nimittäin synnyttävät Ellalle varsin erikoisia mielikuvia:

- Metsät ovat maapallon keuhkot. Ihminen tarvitsee keuhkoja hengittääkseen ja maapallo tarvitsee metsiä tuottaakseen happea. [...]

Meistä puut ovat tosi jaloja, kun ne auttavat meitä hengittämään. Erityisen jalo on joulukuusi, koska se suojelee oksillaan hengittämisen lisäksi myös joululahjoja. (EJKH 6)

Opettajan mainitseman hapen tuotannon lisäksi Ellalle arvokkaita ovat joululahjat ja kuusen niiden suojelejana. Nämä kaksi asiaa tuntuvat melko paradoksaalisilta, sillä kaadettu joulukuusi ei toki ole enää osa maapallon keuhkoja eikä joululahjaperinteen takana oleva kapitalismi ainakaan auta metsien suojelelun kanssa. Myös myöhemmin teoksessa puu tuo lasten mieleen nimenomaan joulun, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi: ”Me kiedoimme kätemme suuren kuusen rungon ympärille. Puuvanhuksen kaarna tuntui yhtä aikaa lämpimältä ja karhealta poskea vasten. Siinä tuoksui joulu ja pihka.” (EJKH 10) Lasten näkemyksen voikin siis tulkita asettavan ihmisen materialistiset tarpeet fyysisten tarpeiden, kuten hengittämisen, edelle. Samanaikaisesti nämä esimerkit tuntuvat myös paljastavan, minkälaisen määreiden kautta luonto näyttäytyy ihmiselle arvokkaana.

Yllä tarkastelemieni esimerkkien pohjalta voi myös laajemmin pohtia teosten metsän ja siellä olevien puiden paikkaa ei-inhimillisessä luokassa. Puihin suhtaudutaan *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa sekä *puulähtöisesti* että *ihmislähtöisesti* Karoliina Lummaan (ym. 2023, 39) määritelmän mukaan. Puulähtöisessä suhtautumistavassa keskitytään Lummaan mukaan puun toimintaan luonnon ja ekosysteemin osana (mt.), kuten Ellan luokan opettajan perusteluista voi nähdä. Ihmislähtöisessä suhtautumistavassa puolestaan on kyse siitä, että ihminen peilaa puun avulla identiteettiään, muistojaan ja elämäntarinaansa (mt.). Tulkintani mukaan joululahjojen myötä jalona näyttäytyvään joulukuuseen suhtaudutaan juuri ihmislähtöisesti, sillä joululahjat auttamatta kuuluvat ihmisen maailman, muistojen ja jopa elämäntarinoiden piiriin.

Kuten yllä todettua, lapsille joulukuusi on jalo, koska se kantaa mukanaan lupausta lahjoista. Puihin liittyy tarkastelemissani teoksissa myös muunlaista hyötyajattelua. *Ella ja kaverit*

hiilijalanjäljellä -teoksen tietoisuudessa ”Kaikki mitä meidän pitää tietää metsästä” Tuukka kertoo, että:

Sekametsässä puut saavat olla sekaisin toisin kuin puistoissa, joissa on järjestyssäännöt. [...]
 Joulupuun tunnistaa helposti siitä, että se kasvaa sisällä.
 Puu on myös tosi monikäyttöinen raaka-aine. Puuta sahaamalla saadaan pöllejä ja sahajauhoja. [...]
 Puusta tehtyjen esineiden nimeäminen on yleensä helppoa. Puusta tehty hevonen on puuhevonen. Puusta tehty hevonen on puuhevonen. [...]
 Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että metsä on kiva paikka. Jos ei olisi metsiä, olisimme puilla paljailla. (EJKH 27–30)

Ensinnäkin kirjoituksen otsikko näyttäytyy hieman erikoisena, kun sen sisältö paljastaa metsän tarkoittavan Tuukalle niin puistoa kuin talousmetsääkin. Tämä osoittaa, että metsä paikkana on päätyntä kuulumaan luonnon sijaan ennemminkin ympäristön käsitteen alle (vrt. luku 1.3, luonto ja ympäristö käsitteinä). Lisäksi metsästä tulee – ainakin Tuukan näkemyksen mukaan – tietää se, millainen taloudellinen merkitys sillä on meille. Puusta saatavista raaka-aineista ja siitä valmistettavista tuotteista mainitseminen osoittaa jälleen, miten sisäänrakennettu ihmislähtöinen ja kapitalismin sanelema suhtautumistapa teoksen lapsillakin ei-inhimillistä luontoa kohtaan kuitenkin usein on. Tietoisuuden päättävä sanonta ”olla puilla paljailla” on omiaan korostamaan tätä vaikutelmaa. Kun joku on puilla paljailla, on tämä rahaton. Tämä sanaleikki herättääkin kysymyksen siitä, mikä metsän merkitys ”kivana paikkana” meille siis oikeastaan on. Se myös haastaa myös Buellin ympäristötekstin toista määritelmää, jonka mukaan tekstissä inhimillistä etua ei tuli ymmärtää ainoana oikeudenmukaisena etuna (vrt. Buell 1995, 7–8). Uhkaan puille paljaille jäämisestä sisältyy vahvasti ajatus inhimillisen edun ensisijaisuudesta, kun metsä näyttäytyy arvokkaana vastasen tarjoaman (taloudellisen) hyötypotentiaalin kautta.

Toisaalta lapset kuitenkin myös tekevät usein poikkeuksen aikuisille tyypilliseen ympäristön hyötyajatteluun. Tämä käy ilmi seuraavasta, jo aiemmin eri yhteydessä lainaamastani, esimerkistä:

Saukot olivat minun mielestäni maailman suloisimpia olentoja. Jos minulta olisi kysytty, olisin vastannut, ettei mikään kesämökki ole arvokkaampi kuin saukkojen koti. Kesämökkihän on sitä paitsi kakkoskoti ihmiselle. Joki puolestaan on saukkojen ykköskoti. Valitettavasti kukaan ei kysynyt minulta. (EJKMM 73–74)

Kesämökit perinteisesti kuuluvat pohjoismaalaiseen elämäntyyliin, koska luontomme on meille tärkeä ja mökki on yksi niistä paikoista, joissa moni omaa luontosuhdettaan vaalii.

Samanaikaisesti kesämökit – etenkin teoksessa rakentumassa olevat *kesäasunnot* – ovat kuitenkin kapitalistisesti järjestäytyneen yhteiskunnan multihuipentuma: Ihmisille ei riitä vain yksi asuinpaikka mukavuuksilla ”leipägrillistä porealtaaseen” (EJKMM 33), vaan niitä on oltava yksi kaupungissa, yksi samalla varustelutasolla maaseudulla ”luonnon keskellä”. *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa Ella kuitenkin kyseenalaistaa tämän kesämökkeihin liittyvän räikeän ristiriidan osoittaen näin, miten kapitalismin ohjailemat ”tarpeemme” näyttävät hyvin kyseenalaisina yhtään lähemmin tarkasteltuina.

Ympäristön hyötyajattelu kyseenalaistuu myös *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksen lopussa olevassa Tuukan tietoiskussa ”Kaikki mitä meidän pitää tietää luonnonsuojelusta”:

Minä olen Tuukka, enkä aina oikein ymmärrä. En ymmärrä sitä, että ihmiset luulevat omistavansa luonnon. Koko ajatus on outo. Kuinka kukaan voi omistaa taivasta yläpuolellamme tai maan lämpöä? Emme me omista myöskään ilman raikkautta tai veden kimallusta. (EJKH 100)

Ajatus maan omistamisesta tuntuu siis ainakin Tuukalle täysin käsittämättömältä – näkemys, joka asettuu todella isoon kontrastiin isä Yhden ja muiden teosten ympäristöstä hyötymään pyrkivien aikuisten ajatusmaailmojen kanssa. Tuukan näkemys on myös linjassa Buellin ympäristötekstin määritelmien kanssa, mutta käsittelen tätä pidemmin seuraavassa luvussa.

Vaikka Ella-kirjojen lapset eivät ole täysin irrallisia kapitalistisen talousjärjestelmän myötä syntyneestä maailmanjärjestyksestä, suhtautuvat he kuitenkin paljon aikuisia kriittisemmin siihen. Ekokriikki on kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä luonnolle annamme ja miten ne vaikuttavat tapaamme kohdella sitä (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8), minkä vuoksi ekokriittisesti lukemalla tutkimistani Ella-teoksista on mahdollista paikantaa kapitalismikritiikkiä. Vaikkei lasten suhtautumistapaa suoraan kapitalismikritiikiksi teoksissa nimitetä, voi sitä sellaiseksi tulkita. Nämä teoksissa esiintyvät eri hahmojen väliset hyvin toisistaan poikkeavat maailmankuvat tuntuvat jälleen tarjoavan lapsilukijalle paikan suhteuttaa omaa ajatusmaailmaansa niihin. Teosten ekokriittinen kapitalismikritiikki ei kuitenkaan ole erityisen eksplisiittistä, eivätkä teosten pedagogiset tavoitteet tunnu sen osalta niin näkyviltä. Ajattelenkin, että tarkastelemieni Ella-kirjojen kapitalismikritiikki ei ole selkeä strategia opettaa lukijallensa jotakin, eivätkä teokset tässä valossa edusta niin vahvasti didaktista lastenkirjallisuutta (vrt. luku 1.3) kuin toisista näkökulmista tarkasteltuina (tästä lisää luvuissa 2.1 ja 4.3).

4 Kutsu aktivismiin?

4.1 Luonto, äiti ja luontoäiti

Tänään me opimme jotain tärkeää, opettaja myhäili.

- Äidit ovat kaikista mahtavimpia olentoja maan päällä, oppi Hanna.
- Ja luontoäiti on äideistä mahtavin, oppi Tiina. (EJKMM 127)

Aktivismi on sellaista suoraa toimintaa, jossa epäoikeudenmukaisena koettuja käytäntöjä pyritään kansalaistoiminnalla muuttamaan oikeudenmukaisemmiksi (Tieteen termipankki d). Kaikissa kolmessa tarkastelemassani Ella-teoksessa esiintyy aktivismia, kuten jo jossakin määrin aiemmissa käsittelykappaleissa on käynyt ilmi (ks. alaluku 2.3, kun lapset ja opettaja vastustavat virkavaltaa). Lauren Fletcher ja Erica Holyoke (2023, 715) jakavat tutkimuksessaan aktivismia käsittelevät lastenkirjat teemoittain neljään eri kategoriaan.¹⁰ Minua kiinnostaa jaottelussa järjestyksessä toinen: *Story Books on Activism*, sillä tarkastelemani Ella-teokset täyttävät mielestäni tämän kategorian kriteerit. Kyseisen otsikon alle menevät tukijoiden mukaan tarinan kertovat teokset, joissa päähenkilö ryhtyy tarkoituksenmukaiseen toimintaan ilmaistakseen erimielisyyttään ja muuttaakseen vallalla olevia epäoikeudenmukaisia käsityksiä ja käytäntöjä. (Mt.)

Tutkimuskohteissani Ella ja tämän luokkatoverit sekä opettaja ovat ymmärtäneet jotakin sellaista, mitä muut teoksissa esiintyvät hahmot eivät tunnu käsittävän, koski se sitten huolta ympäristöstä, eläinten oikeuksia tai ahneiden ihmisten maailmankuvaa. Läpi kaikkien kolmen teoksen toistuvan kaavan mukaan lapset yhdessä opettajan kanssa joutuvat ryhtymään taisteluun omien arvojensa puolustamiseksi – heistä siis tulee aktivisteja. Moniin näihin teoksissa esiintyviin aktivismin hetkiin liittyvät myös äidit.

Tulkintani mukaan äitien tiivis läsnäolo kohdeteoksissani liittyy aktivismikuvaston muovaamiseen. Ympäristöoikeudenmukaisuutta yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa tutkivan Cheryl J. Fishin (2008, 236 ja 240–241) mukaan ympäristöaktivistien demonisointi puhumalla heistä esimerkiksi ”terroristeina” on tehokas pyrkimys sivuuttaa heidän poliittisten näkemystensä uskottavuus. Fishin teksti käsittelee erityisesti amerikkalaista politiikkaa ja sen esittämistä kulttuurissa, mutta samanlainen ilmiö vallitsee näkemykseni mukaan myös Suomessa. Sana terrorismi ei ole millään tapaa vieras vaikkapa eläin- tai

¹⁰ Fletcherin ja Holyoken (2023, 715) määrittelemät neljä kategoriaa ovat *Content Books on Activism*, *Story Books on Activism*, *Books on Kindness* ja *Books in Larger Contexts*. Tarkastelemissani Ella-teoksissa on joitakin elementtejä kaikista näistä neljästä kategoriasta, mutta erityisen hyvin niitä kuvaa *Story Books on Activism*.

ympäristöaktivistijärjestöistä käytävien keskustelujen yhteydessä. Fish esittääkin (mt.), että fiktiotekstillä voidaan haastaa ympäristöaktivismista vallitsevaa negatiivista kuvaa kuvaamalla sitä kaikkena muuna, kuin terrorismina. Katson, että tätä tehdään Ella-teoksissa paljon.

Teoksissa rinnastetaan konkreettiset äidit ja perhe toistuvasti luontoäitiin. *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa ihanan luontohetken keskellä Ella esimerkiksi ajattelee oivaltavansa jotakin olennaista luonnosta:

Oli ihana aamuhetki. Kukaan ei sanonut yhtään mitään. Tuuli puhalsi usvan pois ja paljasti lammen ja metsän sen ympärillä. Lampi oli muodoltaan kuin lumpeenkukka ja me istuimme mäntyjä kasvavassa niemessä sen keskellä. Minusta tuntui, että ymmärsin jo jotain siitä, mitä opettaja oli tarkoittanut puhuessaan luonnosta.

- Luontoäiti hymyilee meille tänään, opettaja sanoi kauhoessaan puuroa padasta.
- Entäs luontoisä? Mitä luontoisä tekee? kysyi Pate.
- Se on varmaan työmatkalla kaupungissa, arveli Tiina. (EJKMM 23)

Samankaltainen, lukijalle lähestulkoon käsinkosketeltavaksi piirtyvä kaunis luontokuvaus löytyy hetkestä, kun kesken saukkojen tarkkailun Ella nukahtaa, ja näkee unta:

Äkkiä joki pullistui ja sen pintaan kohosi suuri kupla. Se oli kuin valtava ylösalaisin oleva lasimalja, joka puhkesi räiskähtäen kultaisiksi pisaroiksi, jotka kimmeltäen sinkoutuivat avaruuteen. Virran keskelle oli ilmestynyt jostain suuri kivi, jonka päällä istui säihkyvän kaunis nainen. Se nainen muistutti minun äitiäni, mutta samalla se muistutti kaikkia maailman äitejä. Minä ymmärsin heti, että itse luontoäiti oli noussut joesta meitä tervehtimään. (EJKMM 26–27)

Näissä kahdessa katkelmassa yhdistyvät sekä luonnossa olemisesta välittyvä ihana ja kaunis tunnelma että sen rinnastuminen siihen, että kaikki tuo on luontoäidiltä peräisin. Toni Lahtisen (2008, 156) mukaan trooppi maasta naisena ”on yleisin ihmisen ja maan jatkumoa kuvaava metafora läntisessä traditiossa”.

”Pöhköt. Luontoäiti on metafora, kielikuva” (EJKMM 23) opastaa Tuukka muita luokkalaisiaan, kun nämä ihmettelevät opettajan puheita luontoäidistä. Tätä seuraa muiden lasten yksimielinen päätös siitä, etteivät he halua nähdä luontoäidin tai kenenkään muunkaan kielestä mitään kuvaa. Lapsilukijalle siis teoksessa itsessään kerrotaan, että puheet äidistä ovat vertauksellisia. Todennäköisesti Ellan ja kumppaneiden kanssa suunnilleen saman ikäinen lukija ei heidän tapaansa kuitenkaan ymmärrä metaforan käsitettä, minkä vuoksi sen runsas viljely tuntuu entistä tarkoituksenmukaisemmalta.

Erityisen alleviivaavaa vertauskuvallisuutta esiintyy intertekstuaalisen viittauksen muodossa kahdessa kohdeteoksistani. Juuri kun *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa vaikuttaa, että rakentajat, metsurit ja metsästäjä ovat voittaneet saamalla poliisinkin puolelleen, opettaja ryhtyy puhumaan:

- Te haluatte ostaa tämän maan. Koko ajatus on outo. Kuinka kukaan voi omistaa taivasta yläpuolellamme tai maan lämpöä? Ellemme omista ilman raikkautta tai veden kimallusta, kuinka kukaan voi ne ostaa? Tuoksuvat kukat ovat sisariamme, saukko, susi ja mahtava kotka – ne ovat veljiämme. Kallioiset harjanteet, niittyjen rehevyys ja ihminen – kaikki kuuluvat samaan perheeseen. [...] Opettakaa lapsillemme, että maa on meidän äitimme. Mitä tahansa tapahtuu maalle, tapahtuu maan lapsille. Jos ihminen sylkee maata, hän sylkee itseään. (EJKMM 120–121)

Tämän pitkän puheen osoitetaan alaviitteellä olevan ”mukaelma intiaanipäällikkö Seattlen puheesta” (EJKMM 121). Myös *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa on alaviitteen osoittama mukaelma päällikön¹¹ puheesta teoksen lopussa olevassa Tuukan ”Kaikki mitä meidän pitää tietää luonnonsuojelusta” -tietoiskussa:

Kallioiset harjanteet, niittyjen rehevyys ja ihminen – kaikki kuuluvat samaan perheeseen. [...] Meidän pitää kohdella kaikkia eläimiä veljinä ja sisarina. Minä olen vain lapsi, enkä ymmärrä mitään muuta tapaa. [...] Muistutetaan toisillemme, että maa on meidän äitimme. Mitä tahansa tapahtuu maalle, tapahtuu maan lapsille. (EJKH 100-101)

Päällikkö Seattle (noin 1786–1866), oikealta nimeltään Sealth, oli Washingtonin osavaltioissa elänyt Suquamish- ja Duwamish-heimojen päällikkö. Hänen vuoden 1854 puhettaan pidetään yhtenä kauneimmista ja syvällisimmistä luonnon ja alkuperäiskulttuurien oikeuksien puolustuksista kautta aikain. Puhetta ovat siteeranneet niin luonnonsuojelu-, seurakunta- ja rauhajärjestöt kuin valtioiden edustuselimetkin. (Hiltunen 1992, 1.) Kristinuskon omaksunut päällikkö Sealth suhtautui maillensa saapuneisiin ensimmäisiin uudisasukkaisiin suopeasti, hänen heimonsa esimerkiksi auttoi näitä selviämään ensimmäisistä talvistaan alueella hengissä. Kun vastaperustetun Washingtonin uusi kuvernööri Isaac Stevens saapui vuonna 1854 Sealthin heimoon tiedustelemaan alustavasti reservaattien perustamisen mahdollisuudesta, piti päällikkö tälle historiallisen vastauspuheensa. Puheessaan Sealth osoitti rauhanomaisuutta ja myötämielisyyttä

¹¹ Kummassakin tarkastelemassani Ella-kirjassa käytetään sanaa ”intiaanipäällikkö” (EJKMM 121; EJKH 101), mutta olen valinnut olla käyttämättä tuota sanaa omassa tekstissäni. Amerikan alkuperäiskansojen suomenkieliseen nimitykseen liittyy ristiriitaisia mielipiteitä ja tulkintoja (vrt. Hämäläinen 2020). Koska englannin kielen sanaa ”Indian” pidetään joka tapauksessa vanhentuneena ja loukkaavana nimityksenä Amerikan alkuperäisväestöstä (McCue 2020), en itse näe syytä käyttää sanan suomenkielistä käännettä.

reservaattihankkeita kohtaan. (Hiltunen 1992, 8–9.) Juha Hiltunen (1992) kuitenkin osoittaa tutkimuksessaan, että tuntemamme Seattlen puhe on todellisuudessa suurimmaksi osin texasilaisen Ted Perryn käsialaa. Perry kirjoitti vuonna 1971 ekologisen elokuvan *Home* (1972) käsikirjoituksen, jossa hän käytti alkuperäistä puhetta runkonaan. Käsikirjoittaja on itse kertonut tehneensä fiktiivisen työn mukauttaessaan Sealthin puheen¹². (Hiltunen 1992, 26.)

Oman tutkielmani puitteissa kiinnostavaa ja olennaista on tarkastella Ella-kirjoissa siteeratun Seattlen puheen vertauskuvia äidistä ja luonnosta. Hiltunen kirjoittaa (1992, 20–21; 43), että Seattlen puheen sisältämät maininnat Äiti Maasta ovat hyvin liioiteltuja suhteessa Sealthin puheeseen, itse asiassa vertauskuva ei alkuperäisessä puheessa esiinny kertaakaan. Amerikan alkuperäiskansat kyllä pitivät äitiä vertauskuvana maalle, mutta sillä poikkeuksella, että päällikkö Sealthin elinpiirissä Yhdysvaltojen luoteisrannikolla kyseistä vertauskuvaa ei esiintynyt lainkaan (mt.). *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* ja *Ella ja kaverit menevät metsään* sisältämät mukaelmat puheesta viittaavat siis kaikkine lukuisine äiti–maa-metaforineen itse asiassa kumpikin Ted Perryn käsikirjoituksen puheeseen.

Kontekstissa, jossa Seattlen puhe kirjoitettiin, tuntuu olevan hyvin paljon samaa kuin nykypäivän tilanteessa 2000-luvun puolella. 1960-luvulla länsimaissa elettiin yhteiskunnallisten muutosten, nuorisoliikkeiden ja ideologisen heräämisen aikaa. Globaalit ongelmat kuten saastuminen, ydinaseet ja ekosysteemin horjumisen synnyttivät huolta ja loivat painetta muutoksille. Kun vallitsevaan elämäntapaan kaivattiin vaihtoehtoja, tuntui Seattlen puhe lohdulliselta osoitukselta siitä, että jo kauan sitten joku ymmärsi asioiden todellisen tärkeysjärjestyksen. (Hiltunen 1992, 45.)

Tämän ajatuksen valossa tuntuukin merkillepantavalta, että Ella-teosten aktivismiin kutsuva, kauniin ylevä intertekstuaalinen viittaus on itse asiassa viittaus fiktiiviseen, ideologisesti motivoituneeseen tekstiin. Tulkitsen, että viittauksella päällikkö Seattlen puheeseen on kohdeteoksissani samanlainen tarkoitus kuin Perryn kynästä syntyneillä sanoillakin: lohduttaa ja kenties myös muistuttaa ihmistä tämän vastuusta ja velvollisuudesta luontoa kohtaan. Tämän tulkinnan myötä esiin nousevat jälleen myös Buellin määritelmät ympäristötekstille. *Ella ja kaverit menevät metsään* ja *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teosten loppuista löytyvät

¹² Hiltunen tekee eron alkuperäisen ja mukautetun puheen välille nimittämällä ensimmäiseen viitatessaan päällikköä Sealthiksi ja käyttäessään jälkimmäiseen viitatessaan päälliköstä hänen uudisasukkaiden suuhun sopivaksi mukautettua nimeään, Seattlea (Hiltunen 1992, 42). Seuraan Hiltusen esimerkkiä tarkoittamalla itsekin Seattlen puheella nimenomaan fiktiivistä, mukautettua puhetta.

mukaelmat Seattlen puheesta varmistavat itse asiassa sen, että viimeistään niiden myötä kaikki ympäristötekstin neljä määritelmää toteutuvat teoksissa. Ensimmäisen määritelmän mukaisesti puheissa muistutetaan lukijaa ihmisen ja luonnon historian välillä vallitsevasta yhteydestä. Toinen määritelmä toteutuu puolestaan siinä, ettei inhimillinen etu ole ainoa oikeudenmukaiseksi mielletty etu tekstissä. Kolmas määritelmä taas peräänkuuluttaa sitä, että tekstin etiikkaan sisältyy ihmisen vastuu luonnosta, ja neljännen määritelmän mukaisesti luontoa kohdellaan tekstissä prosessina, eikä pysyvänä tai annettuna. (Vrt. Buell 1995, 7–8.)

Huolimatta siitä, etteivät kohdeteosteni Seattlen puheiden mukaelmat ehkä kestä kovin seikkaperäistä historiallista tarkastelua, on niiden sisältämiä vertauskuvia kuitenkin syytä pohtia suhteessa lastenkirjallisuuden kontekstiin. Vertaukset meitä ympäröivästä luonnosta perheeseen ja äitiin tuntuvat alleviivaavan lapsilukijalle, miten kaikki – ihmiset ja luonto – on yhteydessä toisiinsa. Äiti ja muut perheenjäsenet toimivat teoksissa niiden kohdeyleisön ikäisen lapsen kokemusmaailmaan kuuluvina ja täten hänelle ymmärrettävinä motiiveina. Ajattelen, että äiti-sanalla pyritään vetoamaan erityisesti lapsiin. Näiden vertauskuvien kautta aktiivisen luonnonsuojelun merkitys konkretisoituu, sillä uhkakuvista tulee paljon käsinkosketeltavampia. Jos toimiin ei ryhdytä ja luontoa suojella, on vaarassa (luonto)äiti.

Äidit saapuvat teoksissa myös kirjaimellisesti apuun. Näistä aktivistiäideistä välittyy ekofeministinen maailmankatsomus. Noël Strugeon (1997, 23) kiteyttää, että ekofeminismin avulla viitataan sellaiseen yhteiskunnalliseen ja akateemiseen suuntaukseen, joka näkee yhtäläisyyksiä naisten ja luonnon halventavan kohtelun välillä. Esimerkiksi *Ella ja Äf Yksi* -teoksessa opettaja kokousta luokkalaisten äitien kanssa, jotta he voisivat tehdä jotakin vanhan koulun purkamiselle ja formularadan rakentamiselle. Samalla tehdään myös selväksi, millaisia asioita isät pitävät tärkeinä:

Seuraavana iltana me kokoonnuimme opettajan luokse. Kaikkien äidit olivat noudattaneet kutsua, mutta isät olivat jääneet kotiin katsomaan televisiota. Sieltä tuli formuloiden harjoitukset. (EJÄY 75)

Äideille ympäristöön liittyvät kysymykset siis selkeästi ovat tärkeitä, toisin kuin teosten isille. Itse asiassa isien kiinnostus formuloita kohtaan tuntuu jopa alleviivaavan heidän asemaansa suhteessa kyseiseen dilemmaan – isät tuskin vastustavat koulun purkamista formularadan tieltä, jos he kerran paraikaakin ovat formuloita katsomassa. Äidit puolestaan vaikuttavat suhtautuvat intohimoisesti moniin eri ympäristöön liittyviin kysymyksiin ehkä juuri sen vuoksi, että heille on sukupuolensa puolesta jo tuttua olla yhteiskunnassa altavastaaajina ja joutua väistymään erilaisten tarpeiden ja aatteiden tieltä.

Isien selväksi tehty kanta formularadan rakentamisesta ja ylempänä sitaatissa esiintynyt toteamus kaupungilla työmatkalla olevasta luontoisästä luovat hyvin näkyvää vastakkainasettelua (luonto)äidin ja (luonto)isän välille. Tiinan kärjistetty kommentti luontoisän työmatkasta tekee näkyväksi lapsen ajatuksen ja kokemuksen isästä perheen elannon turvaajana, joka on jossakin toisaalla. Toisaalta teoksissa on myös yksi hyvin näkyvä, läsnä oleva isä: Isä Yksi. Tämä on kuitenkin kaikkea muuta kuin turvallinen tai hoivaava isähahmo – itse asiassa Keijomika Yhden taloudelliset motiivit perheen elättäjänä ovat pitkälti kaiken pahan alku ja juuri sekä *Ella ja Äf Yksi-* että *Ella ja kaverit menevät metsään -* teoksissa.

Tutkimani teokset siis toisaalta toisintavat perinteisiä sukupuolirooleja siinä, että isät ovat poissaolevia, elannosta vastaavia ja etäisiä, kun taas äidit ovat hoivaavia, läsnä olevia ja tulevat lasten avuksi. Toisaalta teosten äidit myös murtautuvat ulos perinteisistä sukupuolirooleistaan ryhtymällä melko järeisiinkin aktivistisiin keinoihin. Ella-teoksissa nimittäin esiintyy aktivistiäitien kohdalla kiinnostavaa metaforiikkaa. Esimerkiksi *Ella ja kaverit menevät metsään -* teoksessa äidit hälytetään apuun rakennushankkeen pysäyttämiseksi, ja kohtaus rakennetaan lännenelokuvaviittauksille:

Kolme mummoa, vanhusta, isoäitiä seisoi rivissä metsätiellä kuin kolme cowboya käsilaukut valmiusasennossa. He olivat selvästi tulleet vapauttamaan kylän, tai metsän, roistojen vallasta. [...]

- Keijomika heti kotiin luontoa pilaamasta, ensimmäinen mummo sanoi.
- Kyllä äiti, isä Yksi painoi päänsä.
- Turo tänne! Ketään ei saa kiusata, määräsi mummo numero kaksi.
- Heti mamma, ei mamma, Möhkö vastasi ja kipitti äitinsä luo. (EJKMM 123–124)

Ella ja Äf Yksi - teoksen vastaavassa tilanteessa, jossa äidit ovat rientäneet lasten ja opettajan apuun, vilisee puolestaan sota-metaforiikkaa:

Sitten äidit hyökkäsivät. Se oli pelottavaa katseltavaa.

- Sinä menet heti kotiin ja vaihdat puhtaan haalarin, Tiinan äiti tarkka-ampui lähintä miestä.
- Sinä! Kampaa tukkasi! Pese hampaasi! Pyyhi suusi! Ole kunnolla! minun äitini laukaisi sarjan kohti kaikkein suurinta karpaasia.
- Päiväunien aika. Nyt sänkyyn ilman mutinoita! Tuukan äiti tykitti. (EJÄY 102)

Kun samaisessa teoksessa äitien väliintulosta huolimatta peli vaikuttaa menetetyltä, pelastajat Kojo ja Ootti ilmoittavat ulvahduksellaan saapuneensa paikalle, kuten Ellan ja kavereiden seikkailujen päättyessä tapana on (vrt. luku 3.1). Tällä kertaa huomio ei kuitenkaan kiinnity

edes puolivilleihin kojootteihin, sillä näiden seurassa on vielä jotakin niitäkin vaikuttavampaa:

Tilanne olisi ollut toivoton, ellei ilmassa olisi kajahtanut huuto:

- Ouuuuuuuu-uuuu!

Hetken me luulimme, että opettaja kiljui pensaassa, mutta sitten me näimme opettajan vaimon, joka seiso i työkoneiden valonheitinten keilassa uljaana ison vatsansa ja lastenrattaiden kanssa. (EJÄY 104)

Valokeilan korostaman raskausvatsan kuvailu maalaa opettajan vaimosta mahtipontisen kuvan. Vaikutelmaa vain korostaa se, ettei vaimo ole saapunut mukaan mielenosoitukseen ainoastaan ison vatsansa kanssa vaan myös pariskunnan toista lasta lastenrattaissa työntäen. Nämä teoksen ekofeministiset aktivistiäidit heijastelevat tosielämää siinä, että äidit ovat kautta aikojen ajaneet erilaisia yhteiskunnallisia muutoksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa rotuerottelun poistoa ajaneessa afroamerikkalaisten kansanoikeusliikkeessä (engl. *The American civil rights movement*) ja sittemmin Black Lives Matter -liikkeessä tummaihoiset äidit ovat valjastaneet identiteettinsä käyttöön edesauttaakseen muutosta (Jabour 2021).

Teoksissa eri ikäiset äidit – jo aikuisten lasten äidit tai vasta raskaana olevat pikkulasten vanhemmat – tarttuvat toimeen ja toimivat omia arvojaan puolustavina aktivisteina. Kuten yllä olevista esimerkeistä käy ilmi, rauhanomaisuutta puolustetaan teoksissa paikoitellen hyvinkin sotaisin keinoin. Rinnastukset lännenelokuvaan ja sotakuvastoon tuntuvat asettuvan isosti ristiriitaan sen toisenlaisen äitikuvaan kanssa, jota teokset viljelevät. Luontoäidistä maalataan kuvaa hellänä, hoivaavana ja turvallisena, mikä vaikuttaa alleviivaavan teosten lukijalle sitä, minkä puolesta aktivismiin on ryhdyttävä. Kaikessa ristiriitaisuudessaan sotaisat äidit taas tuntuvat tätä vasten esittävän lukijalle kutsun aktivismiin, sillä luonnon, äitien ja luontoäidin puolesta taisteluun on ehdottomasti ryhdyttävä.

4.2 Rohkaisua vai vastuun vierittämistä?

On kuitenkin paikallaan pohtia, mihin runsas aktivismin kuvaaminen tarkastelemissani teoksissa pyrkii tai johtaa. Clare Bradford (2003, 118–119) kritisoi ympäristöaiheita käsittelevien lastenkirjojen tapaa esitellä erilaisia konkreettisia vaikuttamiskeinoja kuten mielenosoituksiin osallistumista ja puheiden pitämistä. Tällaiset esimerkit toiminnasta antavat hänen mukaansa lapselle virheellisen käsityksen ympäristönsuojelusta – ikään kuin kaikki sitä edistävät teot liittyisivät aina vain yksilöön (mt.). Kohdistan tätä kritiikkiä tarkastelemini Ella-kirjoihin, jotka kattavat varsin laajan kirjon Bradfordin mainitsemia erilaisia toimia, joihin lapsihahmot teoksissa ympäristön puolesta ryhtyvät.

Tässä kohtaa palaan jälleen tutkimukseni ensimmäisen tutkimuskysymykseen sisältyvän pohdinnan äärelle; miten Ella ja kaverit -sarjan teoksissa asetetaan lasten harteille vastuuta ympäristöstä? Ajattelen nimittäin, että siinä missä aktivismin rohkaisun voi nähdä nuorta lapsilukijaa voimaannuttavaksi pyrkivänä ja raikkaana tuulahduksena yhteiskunnallisesti hyväksyttävien arvojen korostamisen sijaan, sen voi tulkita myös toisin. Jos, ja kun, teosten maailmassa melko lailla ainoat ympäristötoimiin ryhtyvät ovat lapsia, millaista viestiä se oikeastaan välittääkään lapsilukijalle? Poikkeuksen tähän tekevät tietenkin opettaja sekä eri henkilöiden äidit. Nämä ovat kuitenkin vain hyvin tietyytyyppisiä aikuisten rooleja, joihin perinteisesti liitetään esimerkiksi turvallisuuden ja vastuullisuuden mielikuvia.

Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä -teoksen yksi keskeisistä aktivismin ilmentymistä on opettajan ja lasten taistelu koulun pihan vanhan puun pelastamiseksi. Se kuitenkin saa ikävän päätöksen, sillä:

Puu kaadettiin. Ei sille voinut mitään. Ei voinut opettaja, emme me, eikä kukaan muukaan. Puuvanhus lyheni pala palalta, kunnes jäljellä oli enää pelkkä kanto. Me seurasimme luokkamme ikkunasta, kuinka rungon kappaleet siirrettiin kuorma-autoon. (EJKH 24)

Lapset ja opettaja ovat siis kaikista toimistaan huolimatta voimattomia luonnon hävittämisen edessä. Hetkellisen synkkyyteen vajoamisen jälkeen opettaja kuitenkin tajuaa, että ”pienessä kävyssä on kokonaisen metsän alku” (EJKH 25) ja luokka tarttuu taas toimeen:

Aamu oli kaunis ja aurinko sai niityn kimmeltämään. Opettaja järjesti meidät riviin. [...]
Me etenimme, kumarruimme ja istutimme uuden siemenen sille niitylle, johon aikanaan kasvaisi metsä, joka kantaisi suuren kuusen muistoa oksillaan. (EJKH 26)

Tämä tuntuu olevan kaunis ja onnellinen loppu sille, että vanha ja hieno puu jouduttiin hävittämään, mutta että sen paikalle jonakin päivänä nousee taas uusi upea metsä. Itse kuitenkin luen tätä melko epärealistisena osoituksena siitä, mitä asioille todella on tehtävissä. Luonnonsuojelun saralla toimia kun ei voi siirtää monien vuosikymmenten päähän, sillä aikaa siihen ei ole. Metsätalouden näkökulmasta 60–100-vuotiaat puut ovat hakkuukypsä, mutta todellisuudessa kuuset voivat elää jopa 200–400-vuotiaiksi (WWF). Piti sitten täysikasvuisen metsän ikärajana hakkuukypsyyttä tai ”todellista” vanhuutta, on tuo maali uudesta metsästä joka tapauksessa hyvin kaukana, mitä todennäköisimmin jopa Ellan ja tämän luokkatovereiden omaa elinikää pidemmällä. Teoksessa ”tulevaisuuden toivoja” ovat nykyhetken lapset ja tulevaisuuden puut, mutta missä on nykyhetken aikuisten vastuu ja mitkä heidän toimensa ovat? Lasten tehtävä on pysyä kaikista vastoinkäymisistä huolimatta

sinnikkäinä ja säilyttää toivonsa, mutta aikuisia ei heidän vääristä toimistaan tai lasten toiveikkuuden lannistamisesta aseteta mihinkään konkreettiseen vastuuseen.

Bradfordin tapaan myös Clare Echterling kirjoittaa (2016, 286) siitä, miten nykylastenkirjallisuus keskittyy liikaa yksilön vastuuseen ja tämän tekojen mahdollisuuksiin ilmastokriisin edessä. Hänen mukaansa ympäristötoimet typistyvät lastenkirjallisuudessa helposti vain yksilön valinnoiksi ja erottavat ympäristökriisit näin täysin siitä kontekstista, jossa ne ovat syntyneet. Tämä valmistelee Echterlingin mukaan lapsia huonosti nyt ja tulevaisuudessa edessämme oleviin sosio-ympäristöllisiin kriiseihin. (Mt.)

Onkin siis paikallaan pohtia, mikä sitten rohkaisisi ja valmistaisi lapsia tulevaisuuteen paremmin. Tutkimukset ilmastonmuutosta koskevasta uutisoinnista ovat osoittaneet, että dramaattinen, järkyttävä tai pelottava kuvasto kyllä herättää ihmisten huomion ja alleviivaa asian tärkeyttä. Samanaikaisesti kyseinen kuvasto saattaa myös synnyttää ahdistusta ja avuttomuuden tunnetta, etenkin, jos se ei tarjoa yksilölle mitään keinoja tilanteeseen vaikuttamiseen. Seurauksena saattaa olla esimerkiksi tarve kiistää koko ongelma, muiden syyttäminen tai fatalismi. (O'Neill & Nicholson-Cole 2009, 370–371.)

Vaikka pidänkin tärkeänä sitä, ettei lapsilukijan harteille vieritetä kaikkea vastuuta ympäristöstä, on asialla siis kuitenkin myös kääntöpuolensa. Ympäristöä ja sen eteen tehtävissä olevia toimia käsitellessä on tärkeää, ettei lapsilukijaa sysätä asennoitumaan fatalistisesti. Pihkala määrittelee (2019, 194) fatalismin eroavan pessimismistä siinä, että pessimistisesti ympäristöään tarkasteleva ihminen saattaa silti yrittää toimia sen hyväksi. Fatalisti sen sijaan pitää Pihkalan mukaan kaikkea yrittämistä turhana, sillä näin ajatteleva ihminen kokee, ettei asioille ole tehtävissä mitään ja että kaikki päättyy joka tapauksessa ihmiskunnan kannalta huonosti (mt.). Onkin siis sanomattakin selvää, millaisia uhkakuvia sisältyy siihen, jos lapset päätyvät omaksumaan fatalistisen maailmankuvan. Tämän vuoksi ympäristötoimiin rohkaisu on kenties kuitenkin kaikkein keskeisintä, kun puhutaan ympäristöä käsittelevästä lastenkirjallisuudesta.

Tulkintani mukaan tarkastelemani teokset välttävät ja aktiivisesti ehkäisevät fatalistisen maailmankuvan syntymistä kahdella keskeisellä tavalla. Näistä ensimmäistä voi tarkastella alla olevan esimerkin avulla, kun *Ella ja kaverit hiilijalanjäljellä* -teoksessa sanoitetaan Ellan kautta, että vastuu ympäristöstä toki on aikamoinen taakka vain yhden lapsen harteille:

Minä tein kotiläksyä. Siinä oli vähän tavallista enemmän puuhaa, sillä kokonaisen maailman pelastaminen roskaamiselta oli aika iso urakka näin pienelle oppilaalle. Ehkä se oli sellainen kenelle vain. (EJKH 41)

Bradfordin ja Echterlingin kritisoima pelkän yksilön vastuun korostamisen sijaan teoksessa siis nimenomaan todetaan, ettei yksi pieni oppilas, tai oikeastaan kukaan muukaan yksinään, pysty maailmaa pelastamaan. Näen, että tämä toteamus, jossa tehtävän mahdottomuus ja taakan paino sanotaan ihan suoraan, itse asiassa helpottaa lapsen harteille asettuvan taakan kanssa. Se on myönnytys niin Ellalle itselleen kuin teoksen lukijallekin siitä, ettei kenenkään tarvitse yksin ottaa asiaa kontolleen. Samainen teos myös loppuu näihin tunnelmiin: ”Ja oli varmasti vielä paljon muitakin asioita, joilla voisimme auttaa kotiplaneettaamme. Yhdessä.” (EJKH 98)

Ajattelenkin, että nimenomaan tällä tavoin on mahdollista rohkaista lasta ympäristöaktivismiin ja taistella fatalistista maailmankuvaa vastaan. Kun kenenkään ei oleteta yksin pelastavan maapalloa omalla toiminnallaan, on toimeen ryhtymiselle pienempi kynnyks, mikä ehkäisee avuttomuuden tunteen syntymistä. Ympäristötoimia ei myöskään tyypistetä pelkästään yksilön teoiksi, vaan todetaan suoraan, että vaaditaan yhteistä panosta, jotta tilanne paranee. Samanaikaisesti on kuitenkin todettava, että Bradfordin ja Echterlingin kritiikki pitää osittain myös paikkaansa tarkastelemieni teosten kohdalla. Ne eivät nimittäin juurikaan kohdista katsetaan ympäristökriisien laajempiin konteksteihin ja niiden sisältämät ympäristötoimet pysyvät siis edelleen pitkälti ruohonjuuritasoisina yksilön tekoina. Poikkeuksen tähän luovat Ella-kirjojen sisältämä kapitalismikritiikki (ks. luku 3.2) ja mukautetuissa Seattlen puheissa esiin nouseva maan omistamisen problematisointi (ks. luku 3.2 ja 4.1). Mutta vaikka kapitalismikriittinen, maan omistamista kyseenalaistava näkökulma näyttäytyy melko edistyksellisenä teosten muihin ympäristötoimiin verrattuna, ei näidenkään osalta kuitenkaan erityisen suoraan vedetä yhteyttä kapitalistisen talousjärjestelmän ja ympäristökriisien syntymisen välille.

Toinen tarkastelemieni Ella-kirjojen keskeinen keino pyrkiä rohkaisemaan ja ehkäisemään fatalistisen maailmankuvan syntyä on mielestäni huumori. Huumorin avulla helpotetaan teoksissa päätöksellisuutta ja kevennetään niiden sanomaa. Tulkitsenkin teosten sisältämän huumorin tukevan sitä, ettei lasten harteille asetu liian suurta ja raskasta taakkaa kantaa. Kuten johdannossa mainitsin, Ella-kirjojen kaksoisyleisöä puhuttelevia elementtejä on tutkittu jonkin verran, yhtenä tällaisista teosten sisältämää huumoria. Onkin selvää, että useat huumoria sisältävät kohdat on kirjoitettu vetoamaan niin lapsi- kuin aikuislukijaankin, yleensä

hieman eri tavoin. Koska oman tutkielmani kannalta on olennaista se, minkä tulkitseen voivan välittyä kohdeteoksistani nimenomaan lapsille, keskityn teosten huumoria tarkastellessani yksinomaan sellaisiin esimerkkeihin, joiden uskon avautuvan ennen kaikkea nuorelle lukijalle.

Huumorintutkimus jakaa huumorin selitysmallit ”karkeasti kolmeen eri kategoriaan: huojennusteoriaan, ylemmyysteoriaan ja inkongruenssiteoriaan” (Laakso 2022, 71). Näistä ensimmäinen ja kolmas ovat näkemykseni mukaan sovellettavissa tutkimuskohteideni sisältämän huumorin tarkastelemiseksi ja sen selittämiseksi.

Huumorin huojennusteoria selittää huumorin ja huvittumisen syntyvän tilanteessa, jossa jokin pidätelty energia vapautuu äkillisesti ja vallinnut tunnetila purkautuu (Laakso 2022, 71).

Huojentavaa huumoria ovat tutkineet erityisesti psykologit kuten Sigmund Freud. Freudin mukaan vitsailu vapauttaa energiaa – se siis huojentaa. (Hietalahti 2018, 47.) Kun opettaja ja lapset tajuavat *Ella ja kaverit menevät metsään* -teoksessa, että isä Yksi ja metsurit yrittävät ihan toden teolla häätää lapset metsästä, tilanteen tunnelma muuttuu äkisti. Lapset oivaltavat, että saattavat olla ihan todellisessa vaarassa ja ryhtyvät neuvottelemaan, mitä tehdä seuraavaksi:

- Haluammeko me lähteä täältä kesken kaiken? Hanna kysyi.
- Minä haluan, sanoi Samppa.

Me muut pudistimme päätämme.

- Jätämmekö opettajan taistelemaan yksin saukkojen puolesta?
- Minä jätän, sanoi Samppa.

Me pudistimme päätämme.

- Säikymmekö me tekosusia? kysyi Hanna.
- Minä säikyn, Samppa tunnusti.

Me muut emme tunnustaneet. (EJKMM 82–83)

Koska on selvää, millaisia vastauksia Hanna kavereiltaan kysymyksiinsä odottaa, rikkovat Sampan välikommentit vakavaa tunnelmaa yllättävyydellään. Toisin sanoen ne siis purkavat äkillisesti tilanteen tunnetilan ja näyttäytyvät siksi humoristisina. Sampan viimeisen kommentin jälkeisestä toteamuksesta kuitenkin paljastuu, että ehkäpä Samppa itse asiassa uskaltaa sanoa ääneen sen, mitä muutkin selvästi ajattelevat, mutteivat halua tunnustaa. Huumori siis osaltaan huojentaa ja keventää huolestuttavaksi kääntynyttä tilannetta mutta osaltaan myös tarjoaa väylän lapsille käsitellä omia ristiriitaisia tunteitaan edes jollakin tasolla, vaikka he haluavatkin pysyä tilanteessa rohkeina ja opettajaansa kohtaan solidaarisina.

Toisenlainen esimerkki huumorista löytyy taas *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksesta. Kun lapset ja opettaja ovat siivonneet rannan roskista ja palaavat paikalle viikonlopun jälkeen, joutuvat he järkyttymään, sillä ranta on jälleen täynnä roskaa. Tästä seuraa lasten parissa ihmetystä:

- Mitä hyötyä tästä oli, jos joku taas kohta sotkee paikat? Samppa nurisi.
 - Miksi meidän pitää siivota ja muut saavat käyttäytyä kuin possut? Tiina ihmetteli.
 - Miksi maailmassa on epäoikeudenmukaisuutta? Tuukka kysyi.
 - Miksi minun pitää itse siivota huoneeni? Pate halusi tietää.
 - Hyviä kysymyksiä kaikki, opettaja huokasi. - Ja meidän pitää yhdessä löytää niihin vastaukset.
 - Tarkoittaako tuo sitä, että te siivoatte minunkin huoneeni? Pate ilahtui.
 - Se tarkoittaa sitä, että meidän on laadittava suunnitelma, opettaja päätti.
- (EJKH 38–39)

Vaikeiden kysymysten äärellä olevien lasten synkkä tunnelma rikkoutuu äkisti Paten kommenttien huumorilla. Tämän tilanteen sisältämän huumorin tarkasteluun sopiikin huumorin selitysmalleista inkongruenssiteoria. Yhteensopimattomuus- eli inkongruenssiteoria on Laakson (2022, 71–72) mukaan huumorin kognitiivinen selitysmalli, jossa huumoria havaitaan yhteensopimattomuuden eli inkongruenssin myötä. Sen taustalla on käsitys ihmisen tavasta ymmärtää maailmaa opittujen kognitiivisten kehysten kautta – kun nämä aiemmin opitut mallit äkkiä murretaan, syntyy huvittumista. Opettajan toteamus siitä, että kaikki lasten kysymykset ovat hyviä, on omiaan keventämään tunnelmaa. Se asettaa lasten kysymykset samalle viivalle, ikään kuin epäoikeudenmukainen maailma ja oman huoneen siivoaminen olisivat yhtä suuria murheita opettajan silmissä. Tämä vie huvittavuudellaan osan maailman epäoikeudenmukaisuudesta pois tai ainakin tekee kysymyksestä ratkaistavamman kokoisen tuntuksen: jos oman huoneenkin saa siivottua, kun vaan vähän pinnistelee, kyllä tähänkin ongelmaan on ratkaisu löydettävissä.

Huumori toimii usein myös defenssinä vakavia asioita käsitellessä. Tarkastelemissani Ella-kirjoissa huumorilla ei kuitenkaan mielestäni ole tätä funktiota. Kuten yllä esiin nostamissani esimerkeissä näkyy, huumorin avulla ei ole tarkoitus kieltää mitään tai harhauttaa ketään katsomaan ongelmista toisaalle, ennemminkin vain tehdä vakavasta sanomasta ja pelottavista skenaarioista hieman helpompia kestää. Ehkäpä avain toimivaan rohkaisuun ja tulevaisuuteen valmisteluun onkin se, että asioista puhutaan niiden oikeilla nimillä kaunistelematta mitään, mutta kuitenkin huumorin kannattelemana. Pohdinkin, voisiko tämä käsittelytapa kenties ylläpitää, ehkä jopa synnyttää, toivoa.

Koen, että ympäristövastuuta ja rohkaisua pohtiessa on lopuksi olennaista nostaa esiin ajatus toivosta. Seuraava *Ella ja Äf Yksi* -teoksen sitaatti tuntuu kiteyttävän oman tutkimuskysymyksen kannalta jotain hyvin keskeistä: ”Pihaa valaissut kylmä marraskuun aurinko meni pilveen. Maailmasta katosi valo ja sen mukana toivo.” (EJÄY 115) Ajattelen, että ympäristötoimien tekemisen kantava voima on toivo – ilman sitä on täysin mahdotonta rohkaistua mihinkään tekoihin, sillä toivonsa menettäneen maailmankuva on auttamatta fatalistinen. Edellä oleva sitaatti saakin minut pohtimaan sitä, miten valo ja toivo saataisiin säilymään lasten mielissä ja heidän maailmassaan.

Tarkastelemieni teosten toivo – tai sen puute – kietoutuu myös Buellin ympäristötekstin määritelmiin. Niin lapset kuin opettajakin ovat teoksissa ajoittain hyvinkin toivottomia ympäristön suhteen, kuten esimerkiksi *Ella ja kaverit hiilijalanjäljellä* -teoksessa, kun vanha puu on kaadettu:

- Sinne se katosi, opettaja sanoi järkyttyneenä, kun auto ajoi pois koulun pihalta.
- Meistä tuntui siltä kuin ilmassa olisi ollut vähemmän happea.
- Tämä ei tunnu yhtään kivalta, Hanna sanoi.
- Se oli kaunis kuusi, Tiina muisteli. [...]
- Ja nyt se on kadonnut iäksi, Tuukka synkisteli. (EJKH 24–25)

Tämä toivottomuus osoittaa Buellin neljännen määritelmän mukaisesti, ettei luonto ole pysyvää ja annettua, vaan sen tulevaisuus voi todella voi olla, ja onkin, uhattuna. Opettajan ja lasten toivottomuuteen liittyy myös kolmannen ympäristötekstin määritelmän mukainen eettinen näkemys siitä, että ihminen on vastuussa luonnosta, sillä he eivät pyrkimyksistään huolimatta onnistuneet pelastamaan puuta. (Buell 1995, 7–8.) Toisaalta *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksen ympäristöstä vastuuta ottava ratkaisu opettajan ja oppilaiden toivottomuuden hetkeen kuitenkin samanaikaisesti myös haastaa sitä, mitä luonnon pysyvyydellä oikeastaan tarkoitetaan. Kuten ylempänä olevasta esimerkistä käy ilmi, keksii opettaja laittaa Ellan luokan istuttamaan kaadetun kuusen siemeniä maahan. Se, että epätoivo luonnon tuhoamisesta ratkeaa puita istuttamalla, osoittaa, että vanhalla metsällä ei nähdä kovin suurta arvoa. Pysyvyys ei siis tarkoita alkuperäisen metsän säilymistä vaan riittää, että se korvataan uusilla puilla. Jotkin Buellin ympäristötekstin määritelmistä päätyvät siis ajoittain myös problematisoitumaan Ella-kirjoissa.

Toivon kannalta on paljon väliä sillä, miten ja millaisella tavalla ympäristön tilanne lapsille esitellään. Pihkala kirjoittaa (2017, 133) ympäristöahdistuksen ja toivon suhteesta todeten, että kaikkein rankimmat asiat ovat sellaisia, jotka joudumme ottamaan vastaan pala kerrallaan

vähitellen. Emme hänen mukaansa välttämättä kestä kuulla asioita yhdellä kertarysäyksellä, vaan tarvitsemme aikaa voidaksemme prosessoida ja ottaa tietoa vastaan (mt.).

Ymmärtääkseni Pihkala käsittelee ensisijaisesti aikuisten kykyä kohdata ja tunnustaa tosiasioita ja ajattelenkin, että lasten kohdalla vähitellen eteneminen on varmasti vielä olennaisempaa. Olen tässä luvussa pyrkinyt kohdistamaan kriittistä katsetta kohdeteosteni yksilön vastuuta korostaviin ympäristötekoihin, sillä ajattelen niiden olevan yksi keino siirtää ympäristövastuuta eteenpäin lapselle. Voi kuitenkin ajatella, että perusasioista – esimerkiksi roskaamisesta, metsän istuttamisesta ja eläinten arvostamisesta – lähteminen on myös osa sellaista Pihkalan peräänkuuluttamaa tapaa edetä, jossa lapsi saa aikaa prosessoida asioita.

Darren Webb (2007, 69–79) määrittelee toivolle viisi eri toimintatapaa (engl. *Modes of Hoping*)¹³, joista tutkimuskohteitteni kannalta relevantteja ovat etenkin toinen ja viides: kriittinen tai vallankumouksellinen toivo (*critical hope*) sekä utooppinen toivo (*utopian hope*). Vallankumoukselliseen toivoon liittyy usein pyrkimys heikommassa asemassa olevien aseman parantamisesta ja puolustamisesta (Webb 2007, 71–72), mistä on kyse esimerkiksi lasten yrityksissä suojella saukkoperhettä ja uhanalaista Martti-ötökkää. Myös utooppinen toivo on teoksissa läsnä, sillä se on jonkin yhteisön kesken jaettua, laajempaa yhteiskunnallista muutosta tavoittelevaa toivoa (Webb 2007, 77–79). Lapset muodostavat opettajansa kanssa oman yhteisönsä, jonka kesken he tavoittelevat esimerkiksi *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teoksessa sitä, että ihmiset lopettaisivat luonnon roskaamisen ja ymmärtäisivät sen olevan väärin.

Tarkastelemani teokset siis toisin sanoen sisältävät jo jonkin verran toivoa itsessään ja ajattelenkin, että tämä tarjoaa oivat lähtökohdat toivon heräämiselle myös niiden lukijassa. Toivon ylläpitäminen tai herättäminen liittyy myös tutkimieni teosten pedagogiseen ulottuvuuteen. Weinreichin (2000, 118) mukaan suurin osa lastenkirjallisuutta kirjoittavista noudattaa eettisiin arvoihin pohjautuvaa ”sääntöä” siitä, ettei kenenkään tule kirjoittaa mitään sellaista, mikä heikentäisi lapsen elämäniloa millään tavalla. Hänen mukaansa lastenkirja voi käsitellä oikeastaan aivan mitä tahansa ja vetää kaikenlaisia johtopäätöksiä, mutta niin, että se tarjoaa kuitenkin aina ”valoa tunnelin päähän” (mt.). Tarkastelemani Ella-kirjat kallistuvat ehkä paikoitellen opettavaisuudessaan didaktisen lastenkirjallisuuden puolelle (vrt. luku 1.3), minkä ajattelen voivan potentiaalisesti toimia toivoa ruokkivana asiana. Opettamalla lasten

¹³ Webbin viisi eri toivon toimintatapaa ovat *patient hope*, *critical hope*, *estimative hope*, *resolute hope* ja *utopian hope* (Webb 2007, 69–79).

tasoisesti, millä tavoin ympäristöstä voi huolehtia ja ottaa vastuuta kantaakseen, teokset nimenomaan tarjoavat lapselle keinoja vaikuttaa. Ympäristökysymyksiä totuudenmukaisesti mutta huumorilla maustettuna käsittelemällä niillä siis on mahdollisuus taistella avuttomuuden tunnetta vastaan ja ylläpitää toivoa, kajastaa valoa tunnelin päähän.

Lopuksi

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut *Ella ja Äf Yksi-*, *Ella ja kaverit menevät metsään-* ja *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* -teosten lapsipäähenkilöitä ympäristövastuunkantajina ekokriittisestä näkökulmasta. Kuten johdannossani olen perustellut, olen päätenyt valitsemaan tutkimukseni kohteet niiden julkaisuajankohdan sekä sen perusteella, että katsoin niitä olevan mahdollista ja mielekästä tarkastella Lawrence Buellin määritelmän mukaisina ympäristöteksteinä. Lähemmin tarkasteltuina jotkin ympäristötekstin määritelmistä myös problematisoituivat osana analyysiani, kuten käsittelyluvuissani on käynyt ilmi. Ajattelen kuitenkin, että kaiken kaikkiaan ympäristötekstien määritelmät täytyvät kohdeteoksissani nimenomaan sellaisilta osin, joiden on mahdollista välittyä lapsilukijalle: Luonto on teoksissa hyvin keskeisessä osassa, ei vain kehystämässä tapahtumia. Inhimillisen edun rinnalle, usein jopa sen edelle, asetetaan teoksissa usein esimerkiksi muunlajisten eläinten etu. Teoksissa korostuu ihmisten vastuu luonnosta eikä luontoa esitetä niissä pysyvänä tai annettuna tilana, vaan sitä uhkaavat erilaiset ihmisten aiheuttamat vaarat ja muutokset. (Vrt. Buell 1995, 7–8.)

Tutkielmani toisessa luvussa olen keskittynyt tarkastelemaan Ella-teosten lasten ja aikuisten eri vastuita ympäristöistä. Olen kiinnittänyt huomiota teosten pääosin sisäiseen ja paikoitellen kiinteään sisäiseen fokalisaatioon tarkastellen fokalisaation avulla sitä, keitä teoksissa asetetaan vastuuseen ympäristöstä. Olen osoittanut, että aikuiset henkilöahmot ovat Ella-teosten antagonistejä ja tarkastellut, millaisina nämä lasten silmin näyttävät esimerkiksi karnevalistisen huumorin ja motivoituneen nimen kautta. Tulkintani mukaan tämä aikuisten pahana esittäminen liittyy lastenkirjallisuuden kontekstissa yhtäältä siihen, että ongelmasta tulee lapsilukijalle ymmärrettävän kokoinen, kun kyse on ympäristöä väärin kohtelevista yksilöistä. Mahdollisuus pitää yksittäisiä aikuisia syntipukkeina sisältää mahdollisuuden suojella lasta käsillä olevien kysymysten ja ongelmien laajuudelta. Toisaalta aikuisten pahana esittäminen taas korostaa sitä, kenen on ryhdyttävä ympäristötoimiin, kun kerran aikuiset siihen eivät kykene.

Tutkimieni teosten lapset tietävät useimmiten parhaiten ja joutuvat tämän vuoksi myös yhä uudelleen ottamaan kontollensa sen, että sen parhaimman mukaan myös toimitaan. Jos taas teosten lapsia ei jo lähtökohtaisesti esitetä aikuisia viisaampina, oletetaan heidän kuitenkin oppivan sellaisia taitoja ja arvoja, jotka tulevat turvaamaan niin nykyisten kuin tulevienkin sukupolvien elämän planeetallamme. Opettajan hahmo *in loco parentiksena* on kuitenkin poikkeus Ella-teosten aikuisten joukossa. Toisen luvun viimeisessä alaluvussa toteankin, että

opettaja esitetään teoksissa turvallisena, läsnä olevana aikuisena, mutta samanaikaisesti myös inhimillisenä ja puutteellisena, minkä myötä lasten luottamus häntä kohtaan tuntuu vain kasvavan. Opettajan hahmoa tarkastelemalla olenkin osoittanut, että hänen ansiostaan lapset eivät kuitenkaan ole Ella-teoksissa täysin yksin vastuussa ympäristöstä.

Tutkielmani kolmannessa luvussa olen tarkastellut sitä, millaisin eri väylin Ella-kirjat mahdollisesti voivat vaikuttaa lukijansa ekologisen lukutaidon muovautumiseen. Keskeisimmäksi olen tässä nostanut erilaiset eläinhahmot, joiden olen tulkinnut edustavan teoksissa lastenkirjallisuudessa tyypillisesti ihmismuodossa esiintyviä *deus ex machina* -hahmoja. Olen todennut Ella-teosten eläinten haastavan spesismiä ja vievän teoksia luonnonsuojeluajattelusta kohti eläinoikeusajattelua. Eläinhahmoilla pyritään tulkintani mukaan herättämään lukijassa empatiaa, mutta samanaikaisesti ne ovat myös poikkeus lastenkirjallisuudelle tyypillisiin antropomorfisiin hahmoihin. Eläinten lisäksi olen myös analysoinut teoksissa esiintyvää muun elollisen luonnon inhimillistämistä ja tarkastellut eri henkilöhahmojen suhtautumistapoja siihen. Luvun toisessa alaluvussa olen esittänyt, että teoksissa esiintyy ekokriittistä kapitalismikritiikkiä ja eritelty, millä tavoin siitä on tehty lapsilukijalle mahdollista ymmärtää ja sisäistää. Johtopäätökseni Ella-teosten tavasta kuvata luontoa ja kyseenalaistaa kapitalismia on, että ne voivat vaikuttaa lukijansa ekologiseen lukutaitoon esittelemällä tälle erilaisia tapoja katsoa maailmaa.

Neljännessä luvussa olen puolestaan tarkastellut Ella-teoksissa runsaasti esiintyviä äiti–maa-metaphoria, todellisia äitejä ja näiden yhteyttä teosten aktivismiin. Olen esittänyt, että teosten (luonto)äidit edustavat ekofeminististä maailmankatsomusta, etenkin suhteessa pitkälti poissaolollaan loistaviin (luonto)isiin. Tulkintani on, että äidit, niin todelliset kuin metaforisetkin, vetoavat erityisesti lapseen ja tällä tavoin kutsuvat tätä aktivismiin.

Kaikkia yllä mainittuja asioita tarkastelemalla olen tutkielmassani edennyt kohti viimeisessä luvussa esittämäni kysymystä siitä, rohkaistaanko kohdeteoksissani lapsia toimintaan vai siirretäänkö niissä ympäristövastuuta heidän harteilleen. Suhteessa tähän pohdintaan olen viimeisessä luvussa kiinnittänyt huomiota etenkin yksilön tekojen korostamiseen, josta ympäristökysymyksiä käsittelevää lastenkirjallisuutta on arvosteltu. Samalla olen nostanut keskeiseksi toivon käsitteen ja osoittanut, millä tavoin Ella-teosten huumori on mielestäni merkittävässä osassa toivon ylläpitämisen ja synnyttämisen kanssa. Olen tarkastellut huumoria huojennus- ja inkongruenssiteorioita hyödyntäen sekä eritelty erilaisia toimintatapoja, joita teosten sisältämällä toivolla on.

Tämä tutkielma on saanut alkunsa siitä tunteesta, että maailmassa, jossa elämme, sysätään vastuu ympäristöstä jonnekin määrittelemättömään tulevaisuuteen nykylasten harteille. Lastenkirjallisuus on kaiken muun kirjallisuuden tapaan väistämättä yhteydessä todelliseen maailmaan – vaikka siihen liittyikin omia konventioitaan ja usein esimerkiksi kasvatuksellisia ulottuvuuksia – koska lastenkirjallisuutta tuotetaan siinä todellisuudessa, jossa sen tekijä itse on. Tarkastelemani Ella-teokset on kaikki kirjoitettu aikana, jona huoli ympäristön tulevaisuudesta on kasvanut koko ajan suuremmaksi ja akuutimmaksi. Tämän vuoksi olenkin kokenut olevan olennaista tarkastella, millä tavoin yhden Suomen suosituimman lastenkirjasarjan teoksissa ympäristökriisi kenties näkyy ja ennen kaikkea, miten ympäristövastuu niissä jakautuu. Tulkintani mukaan *Ella ja Äf Yksi*, *Ella ja kaverit menevät metsään* sekä *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* ehkäisevät fatalistisen maailmankuvan syntymistä ruokkimalla toivoa ympäristön tulevaisuudesta. Vastauksena alkuperäiseen kysymykseeni ympäristövastuun siirtämisestä lopputulemani onkin se, että ympäristökriisin synnyttämien tunteiden tutkimuksen valossa kaikkein keskeisintä on ehkä kuitenkin pyrkiä rohkaisemaan lapsia (aktivistisiin) toimiin ympäristökriisin keskellä.

Lähteet

Tutkimuskohteet

EJÄY = Parvela, Timo 2008: *Ella ja Äf Yksi*. Helsinki: Tammi.

EJKMM = Parvela, Timo 2013: *Ella ja kaverit menevät metsään*. Helsinki: Tammi.

EJKH = Parvela, Timo 2019: *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä*. Helsinki: Tammi.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa 2013: Analyyttinen eläinetiikka. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim.

Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus.

Aaltola, Elisa 2015: Tappava rakkaus: Itsepetos, empatia ja tarkkaavaisuus. Teoksessa

Eläimet yhteiskunnassa. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Ansami, Kaisa 2011: *Tatun ja Patun outo kapitalismi – Nationalistinen ideologia ja postmodernismi Aino Havukaisen ja Sami Toivosen kuvakirjassa Tatun ja Patun Suomi*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kirjallisuus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Bahtin, Mihail 1965/2002: *François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Like: Helsinki.

Bradford, Clare 2003: The Sky is Falling: Children as Environmental Subjects in Contemporary Picture Book. Teoksessa *Children's Literature and the Fin de Siècle*. Ed. Roderick McGillis. Connecticut: Praeger.

Buell, Lawrence 1995: *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge & London: Harvard University Press.

Bunni, Nicholas & Yu, Jiyuan 2004: *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. Malden: Blackwell Pub.

Christenson, Mary A. 2009: "Children's Literature on Recycling: What Does it Contribute to Environmental Literacy?" *Applied Environmental Education and Communication. An International Journal* October 2008 7(4), 144–154.

Comer Kidd, David & Casrano, Emanuele 2013: Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science* 342, 377–380. DOI:[10.1126/science.1239918](https://doi.org/10.1126/science.1239918)

- Echterling, Clare 2016: How to Save the World and Other Lessons from Children's Environmental Literature. *Children's Literature in Education*, 47(4), 283–299.
- Fish, Cheryl J. 2008: Terroristeja ja/vai sankareita: Amerikkalainen suoran toiminnan kirjallisuus ja elokuva ekopuolustuksen välineenä. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. SKS, Helsinki.
- Fletcher, Lauren & Holyoke, Erica 2023: Reading the Word and World: Portrayals of Activism in Children's Literature. *The Reading Teacher* vol. 76:6, 713–724.
- Havola, Marika 2022: *Fokuksessa lapsen katse – alakoulun opettajan toiminta ja ulkonäkö suomalaisissa lastenkirjoissa 2010-luvun lopulla*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteet. Turku: Turun yliopisto.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013: Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1390:1. Helsinki: SKS
- Hietalahti, Jarno 2018: *Huumorin ja naurun filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hiltunen, Juha 1991/1992: *Päällikkö Seattle, hänen aikansa ja puheensa: aitouskysymysten kriittistä tarkastelua*. Turku: J. Hiltunen.
- Hämäläinen, Riku 2020: Miten puhua intiaaneista? <https://kielikello.fi/miten-puhua-intiaaneista/> [haettu 6.11.2024]
- Jabour, Anya 9.5.2021: Mothers have long used their identities to push for social change. *The Washington Post*.
- John Nurmisen Säätiö: Säätiö. <https://johnnurmisensaatio.fi/saatio/> [haettu 17.10.2024]
- Jurvelin, Henna 2019: *Tytön ja naisen representaatiot 2000-luvun lastenkirjallisuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteet. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kivimäki, Sanna 2011: Kadonneen ilveksen metsästys. Luonto, luonnonsuojelu ja sankarillinen maskuliinisuus elokuvassa ja romaanissa *Poika ja ilves*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.
- Kotimaisten kielten keskus 4.6.2018: Onko lemmikki ”se” vai ”hän”? Kieliäsiä mediassa -arkisto. https://www.kotus.fi/nyt/ uutistekstit/kotuksen_uutiset/ muut_arkistoidut_uutiset/kieliasiaa_mediassa_arkisto/onko_lemmikki_se_vai_han.28092.news [haettu 23.9.2024]
- Laakso, Maria; Lahtinen, Toni & Heikkilä-Halttunen, Päivi 2011: Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto*

- suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS.
- Laakso, Maria 2014: *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Väitöskirja. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laakso, Maria 2022: Lastenkirjallisuuden huumori. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutin julkaisuja nro 35. Tampere: Lastenkirjainstituutti.
- Lahtinen, Toni 2008: Sylissä höyryää elävä maa. Maa naisena Timo K. Mukan teoksessa *Maa on syntinen lalulu*. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.
- Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.
- Lahtinen, Toni; Grünthal, Satu & Värri, Veli-Matti 2022: Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa. *Joutsen / Svanen 2022* 51–66.
- Lahtinen, Toni & Löytty, Olli 2022: Kirjallisuus ilmastonmuutoksen aikakautena. Näkökulmia empiiriseen ekokritiikkiin. *Joutsen / Svanen 2022* 12–30.
- Lahtinen, Toni & Löytty, Olli 2024: On the Limits of Empirical Ecocriticism: Empathy on Non-Human Species and the Slow Violence of Climate Crisis. *Green Letters*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/14688417.2024.2403416>
- Lammi, Marianna 2022: Luonnonlapsesta ekologiseen lukutaitoon. Ekokriittisen lastenkirjallisuuden tutkimuksesta. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutin julkaisuja nro 35. Tampere: Lastenkirjainstituutti.
- Lassén-Seger, Maria 2022: Ihmismäisiä eläimiä vai eläimellisiä ihmisiä? Antropomorfismi lastenkirjallisuudessa. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutin julkaisuja nro 35. Tampere: Lastenkirjainstituutti.
- Lastenkirjainstituutti: Asiantuntijapalvelut: Tutkimus. <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tutkimus> [haettu 25.10.2024]
- Lehtonen, Anna; Salonen, Arto O. & Cantell, Hannele 2020: “Climate Change Education: A New Approach for a World of Wicked Problems.” Teoksessa *Sustainability, Human*

- Well-Being, and the Future of Education*. Toim. Justin W. Cook. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Lecerclé, Jean-Jaques 1994: *Philosophy of Nonsense. The Intuitions of Victorian Nonsense Literature*. Lontoo: Routledge.
- Lummaa, Karoliina 2008: Risto Rasan surulliset linnut. Ekokriittisen tulkinnan mahdollisuuksia. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS.
- Lummaa, Karoliina 2011: Ekokritiikki – eväitä kirjalliselle luontoretelle. Teoksessa *Kirjallisuus liikkeessä. Lajeja, käsitteitä, teorioita*. Toim. Satu Kiiskinen & Päivi Koivisto. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2011. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Lummaa, K., Vainio, K., Korrensalo, A., Takala, T., & Tuittila, E.-S. 2023: Itseksi puiden kanssa: Identiteettiä jäsentävät puut suomalaisessa nykyrunoudessa ja lempipuuaiheisessa verkkokyselyssä. *Elore*, 30(1), 34–58.
- Maastik, Alexander 2004: *EnDic2004 : ympäristösanakirja = keskkonnasõnaraamat = environmental dictionary = dictionnaire de l'environnement = Umweltwörterbuch = miljöördbok = vides vārdnīca = aplinkos apsaugos žodynas = èkologičeskij slovar'*. Helsinki: Finnish Environment Institute.
- Marland, Pippa 2013: Ecocriticism. *Literature Compass* 10/11, 846–868.
- McCue, Harvey A. 2020: Indian. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/indian-term> [haettu 6.11.2024]
- Nieminen, Mirja 2022: Kuvakirjaa tutkimassa. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutin julkaisuja nro 35. Tampere: Lastenkirjainstituutti.
- Nikolajeva, Maria 2002: *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Maryland: Scarecrow Press.
- Nikolajeva, Maria 2005: *Aesthetic Approaches to Children's Literature. An Introduction*. Maryland: Scarecrow Press.
- Nikolajeva, Maria 2011: *Telling Children's Stories. Narrative Theory and Children's Literature*. Ed. Mike Cadden. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Nygrén, Riina 2021: *Crossover-kirjallisuus ja sen piirteet Timo Parvelan kirjassa Ella ja kaverit salaisessa palveluksessa*. Kandidaatintutkielma. Kirjallisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Nygrén, Riina 2022: *Paavo, Paavo, missä on se Paavo? : Crossover-intertekstuaalisuus Timo Parvelan Ella-kirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näriäinen, Hilla 2022: ”Ovatko nämä niitä kevään merkkejä” *Ympäristökasvatus Timo Parvelan lastenkirjassa* Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Oksanen, Helka 2020: ”Pienille jääkarhuille annetaan liian isoja ongelmia ratkottavaksi. Kuten se, miten maailma pelastuu.” *Ympäristötoimijat 2010-luvun kotimaisessa lastenkirjallisuudessa*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.
- Ollila, Tiina 2023: *Poliittiset eläimet*. Tampere: Vastapaino.
- O’Neill, Saffron & Nicholson-Cole, Sophie 2009: “Fear Won’t Do It”: Prompting Positive Engagement with Climate Change Through Visual and Iconic Representations. *Science Communication* 30 (3), 355–379.
- Parvela, Timo 2003: *Ella Lapissa*. Helsinki: Tammi.
- Parvela, Timo 2011: *Ella ja Sampan urotyöt*. Helsinki: Tammi.
- Parvela, Timo 2016: *Ella ja kaverit salaisessa palveluksessa*. Helsinki: Tammi.
- Parvela, Timo 2023: *Ella ja kaverit tulevaisuuden toivoina*. Helsinki: Tammi.
- Parvela, Timo 2024: *Ella ja kaverit Itämeren pelastajina*. Helsinki: Tammi.
- Pihkala, Panu 2017: *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu 2019: *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Soinlahti, Essi 2021: *Itsen kehitys vai maailman pelastus? Moraali vuoden 2019 lastenkirjallisuuden bestsellereissä*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteet. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Strugeon, Noël 1997: *Ecofeminist Natures. Race, Gender and Political Action*. New York & London: Routledge.
- Tammi: Timo Parvela. <https://www.tammi.fi/kirjailija/timo-parvela> [haettu 25.9.2023]
- Tieteen termipankki a: Ympäristötieteet:luonto.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ymp%C3%A4rist%C3%B6tieteet:luonto> [haettu 12.3.2024]
- Tieteen termipankki b: Geofysiikka:ilmastonmuutos.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Geofysiikka:ilmastonmuutos> [haettu 12.3.2024]
- Tieteen termipankki c: Filosofia:kapitalismi.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:kapitalismi> [haettu 12.3.2024]

Tieteen termipankki d: Filosofia:aktivismi.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:aktivismi> [haettu 8.3.2024]

Timo Parvela 2024: Timo Parvela, kirjailija. <https://timoparvela.fi/> [haettu 12.3.2024]

Toivonen, Heidi 2022: Ei-inhimillisen ympäristön monimutkaiset toimijuudet.

Haastattelututkimus ympäristönovelleista. *Joutsen / Svanen* 2022 98–122.

Trites, Roberta Seelinger 2000: *Disturbing the Universe : Power and Repression in Adolescent Literature*. Iowa City: University of Iowa Press.

UN environment programme 2024: Facts about the climate emergency.

<https://www.unep.org/facts-about-climate-emergency> [haettu 12.3.2024]

Webb, Darren 2007: Modes of hoping. *History of the Human Sciences*, 20 (3), 65–83.

<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/0952695107079335>

Weinreich, Torben 2000: *Children's Literature – Art or Pedagogy?* Trans. Don Bartlett. Frederiksberg: Roskilde University Press.

WWF: Metsänhoito-opas: Vanhat puut. <https://wwf.fi/opaat/metsanhoito-opas/vanhat-puut/> [haettu 16.9.2024]

Zipes, Jack 2006: The Liberating Potential of the Fantastic in Contemporary Fairy Tales for Children. Teoksessa *Fairy Tales and the Art of Subversion*. United Kingdom: Taylor & Francis Group.